

Szabadka, IV. évfolyam, 1998/2 - NYÁR * Ára 5 dinár

ISSN 1450-6831



BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle





Bácska felszínvizei Magyarország 1709-ben kiadott térképén

1701-ig Bácskában Luigi Ferdinando Marsigli (1658-1730) kilenc, Johann Christoph Müller (1673-1721) pedig három vagy hat éven át gyűjtöttek helyszíni tapasztalatokat földrajzi munkáikhoz. A megfigyeléseiken alapuló Müller-féle Magyarország-térképet 1709-ben adták ki. A Szántai Lajos-féle „Atlas Hungaricus. Magyarország nyomtatott térképei 1528-1850” (1996) című kétkötetes munka szerint mintegy 2500 példányban.

A négy lapra nyomtatott térképen „finom utalás olvasható az alapul vett legjobb forrásokra — állapította meg Papp-Váry Árpád és Hrenkó Pál a Magyarország régi térképeken (1989) című könyvében —, valamint a Duna futásának helyesbítésére. Tulajdonképpen Marsigli adatairól van szó, amelyek alapján a Duna helyes futása az 1703 óta megjelent térképeken ismertté vált. A Duna futása valójában javult, bár éppen a Dunakanyar torzult maradt. Annál jobb a Balaton formája. A rajz áttekinthető, a névírás megfelelő.”

A bácskai felszínvizeket a Tiszába öti, a Dunába pedig egy patak vezette le (lásd a mellékletet). Északon Martonos (Martinos) és Kanizsa (Veudvar) között a Körös-ér (Keres) torkollott a Tiszába. Zenta fölött ezt az a Szucsiova-mocsár (Sucsiova bara) követte, aminek nyomvonala, a

közelmúltban megállapítottak alapján, „a Csík- és a Körös-ér egy-egy szakasza segítségével valószínűsíthető”. A Mohollal és Péterrévével (Stari Petrovoselo) szomszédos Csík-értől (Csika bara) délre a Cserna barát ábrázolja a rajz; tőle északra — Iványi István (1845-1917) „Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára” (1909) szerint — a Becse helyén volt Kovin-Acko (Kovinatzko) és délre pedig a talán Bácsföldvárral kapcsolatos Iradissa terület el. A Csurog (Csuruk) és Zsablya (Sablia) közötti tiszai torkolatú Almás-ér, ami — Matijevics Lajos (1940-1983) „Bácska történelmi víznevei” (1986) — „Szireger Morast”, illetve „Sziregi mocsár” néven is ismert volt, e lapon a Sirek bara feliratot viseli.

A Dunára az a Bács (Bacs) melletti Mosztonga-bara (Mostonca bara) kötődött, aminek Mathias bara a nyugati ága, a keleti pedig az Almatza bara. Marsigli-, illetve Müller-féle más térképről szólva e megfigyelést a már említett Iványi-féle Helynévtár így kommentározta: „Az említett két ágból a keleti Almarska bara (talán Almáska, mert a mai Almás felől jö), a másik Baja felől Mathias bara (talán Mátéháza felől jö). Ezen két ág azonban a mostani térképeken nem a Mosztonga, hanem a Kígyós folyót alkotják, ezt Marsigli még nem ismerte.”

Mindezek alapján látható, hogy az 1701-ig gyűjtött adatok alapján készített 1709-es országtérkép, ha a későbbi állapotoktól néha eltérő módon is, de eléggé részletesen bemutatja Bácska felszínvizeinek 17. század végi és 18. század eleji állapotát.

Búcsú

Magyar Lászlótól

Még egy hónap sem telt azóta, amikor a szerkesztőség úgy döntött, nincs szükség vezércikkre a Bácsországban. Volt ugyan egy „Beköszöntő”, de a következő vezércikkét majd csak valamilyen jubileum kapcsán írjuk. Vita után dőlt el ez a kérdés (mint sok más kérdés is a szerkesztőségben), s éppen Magyar László érvelt azzal, hogy felesleges mindent az Olvasó „szájába rágni”, hiszen, aki figyelmesen olvas újságot, előbb-utóbb megtalálja benne a „maga vezércikkét”.

Érvelését elfogadtuk, de a sors közbeszólt. Ha most nem is vezércikket, de utolsó búcsút kell itt megjelentetnünk. Nagyon nehéz ezt megtenni. Emlékezni arról a barátról, aki „kitalálta” a Bácsországot, ugyanakkor annyi kéziratot, dokumentumot és illusztrációt biztosított, amely elegendő volt a honismereti szemle „gyerekcipős” buktatóinak elkerülésére.

Decemberben temettük Szekeres Lászlót, a főszerkesztőt, most pedig Magyar Lászlótól kell végleg búcsút venni. Két ereje teljében lévő, beért tudós és igazi barát hagyott itt bennünket. Az elmúlt évtizedek kutatásai eredményeinek nagy részét magukkal vitték a sírba.

Óhatatlanul felmerül az emberben a kérdés: miért, amikor annyi közös terüvünk, elképzelésünk volt, ami csak megvalósíthatatlan emlék maradt.

A Mindenható nem bánik velünk kesztyűs kézzel. Ennek bizonyára megvan az oka, csak mi éppen nem akarjuk tudomásul venni. De jó is lenne, ha a két Laci közöttünk lenne, vitatkozna, örülne és bosszankodna velünk! Erre már nincs lehetőség. Maradt a fájdalom és a fogadalom, hogy nem fogunk elfelejteni benneteket, drága barátaink!

RICZ Péter,
fő- és felelős szerkesztő

A hordozható Mária-szobrok és a Mária-lányok viselete

A magyar történeli néphagyományban megtalálhatjuk a Mária-kultusz mély gyökereit. I. Szent István (975 körül-1038) király szentséges Szűz Mária oltalmába ajánlotta országát¹, így a hívő keresztények gyakran hozzá fordulnak imával, könyörgéssel. A katolikus ima- és énekeskönyvekben sok szép Mária-éneket találunk. Például: „Boldogasszony anyánk, régi nagy patronánk..., Üdvözlégy, Mária, tengernek csillaga..., Dicsértessél, ó, Mária...” (körmenet alatti ének), Mária-hoz, drága Szüzanyánkhhoz...” (körmenet utáni ének).

Az egyházi körmenetek pompája világszerte ismeri a hordozható szobrok és szentképek szerepét. A Szüzanya iránti tisztelet ilyen formában látványosan is megnyilvánul. A hordozható Mária-szobor nem csak liturgikus kultusztárgy templomainkban és körmeneteinken, hanem jellegzetesen népi jelenség is. A hivatalos liturgia és a népi vallásosság harmóniájának beszédes bizonyossága². Búcsúk alkalmával, egyházi ünnepeken: úrnapján, virágvasárnapkor, húsvétkor ma is tartanak körmenetet Bácska és Bánság egyes településein, ahol a Mária-lányok vállukon viszik a Szüzanya szobrát³. Ezekre az ünnepekre virággal ékesítik és sok helyen öltöztetik is a szobrokat⁴. Amikor Beszédes Valériával és Révész Róberttel a plébániákat jártuk, Gomboson kék köpeny, Hódegyházán és Padén pedig menyasszonykoszorú díszítette a hordozható Mária szobrát.

Hordozható Mária szobrok első sorban a nyugat-bácskai, valamint a bánsági katolikus németeknek és magyaroknak volt, az ő körükben alakult ki a sajátos népi vallási kultusz. A bunyevác Mária-lányok körmenet alkalmával csak a lobogót és az apró jelképeket vitték, szobruk nem volt.

A múlt század közepétől követhetjük nyomon a különböző vallásbuzgalmi egyesületek hatását. A 19. század vége és a századforduló a fénykora a vallási alapon szerveződött egyesületi életnek⁵. A Mária Kongregáció hatására először Rózsa-fűzér-társulatok, majd Mária-lány-társulatok alakultak. Ez utóbbiak az urbanizált közegben élő középosztály leánynemzedékeinek keresztény er-

kölcsé és jámborsága fölött örködtek. A Mária-lánytársulatba az első áldozásban részesült, tiszta erkölcsű, templomba járó lányok férjhezmenetelükig tartozhattak.

A Mária-lányok kiemelkedő szerepet kaptak az egyházi ünnepeken (húsvétól Krisztus király vasárnapjáig), különösen kitűntek a körmenetek során, amikor vállukon a „Hordozó Máriát” vitték. A kisebb településeken tovább hordozták, nagyobb községekben hamarabb felhagytak a szoborhordozással, illetve nem is alakult ki ez a szokás, helyette csak Mária-koronát vittek (Zenta, Felsőhegy, Tornyos, Kanizsa, Adorján, Martonos, Topolya, Csantavér). Néhány településen több hordozható Mária-szobrot is őriznek (Hódegyházán, Őrszálláson, Ürményházán kettőt, Töröktopolyán hármat), de mindenütt csak az újabbat hordozzák. A nagy, díszes képszekben hordozott szobrok helyett általában kisebbet, könnyebbet vásároltak praktikus okokból kifolyólag. Sorozatban készültek ezek, nagyrésztük az apatini, tiroli, stuttgarti kegytárgykészítő üzemekben. A hordozható Mária-szobrok legtöbbször az Istenanyát a Mennyei királynőjeként ábrázolja jogarral a kezében az almát tartó, áldást osztó gyermek Jézussal⁶. Ugyancsak közkedvelt volt a Szeplőtelen Szűz ábrázolása is. A



Mária-leány és Szentháromság-ifjú (Apatin, 1929)



Mária-leányok (Apatin, 1965)

Napba öltözött Boldogasszony szobrát hordozták a hódegyházi, illetve a törökkanizsai Mária-leányok. A múlt századi lourdesi és fatimai Mária-jelenéseket a hordozható Mária-szobrok ikonográfiája is követte⁷. A segítő Szűzanyát gyakran ábrázolták kitárt paláستtal, ezt példázza az őrszállási Köpenyes Szűz Mária. Érdekes, hogy főleg a bánáti templomokban a kisméretű szobrok a berendezés részét képezik, a mellékoltáron, vagy előtte saját díszes talpazatán — asztalán állt, amely oltárként is szolgálhatott.

A Mária-lánytársulat irányítását egy idős, vallásos, leginkább özvegyasszony vállalta, de egyházi személy (tisztelendő nővér) is betölthette ezt a tisztséget. Mária-leányok anyja, Mária-dajka és Rózsafüzér koszorúfő néven ismerik, hiszen az élő rózsafüzér koszorúi közül legalább egynek ő a vezetője. A Mária-anya legfontosabb feladata a Mária-leányok (Zenta, Magyarkanizsa), illetve a Mária-leányok (Rábé, Csonoplya) csoportjának a megszervezése és nyilvántartása. Ő mondta meg, mikor lesz körmenet, összepárosított és beosztott mindenkit a megfelelő helyre. Szigorúan ügyelt a rendre és a fegyelemre, főleg az ájtatosságok ideje alatt. A körmeneteken a Mária-anya helye a Hordozó Mária-szobor mellett vagy után volt. A fehérbe öltözött Mária-leányok között ott feketélt az ő ruhája. A Mária-anya öltözhetett más sötét színű ruhába, például barnába vagy sötétkébe is, a helyi idős asszony ünneplő vise-

letének előírásai szerint (Gombos, Doroszló)⁸.

A Mária-leányok ünnepi viselete tisztaságuk jelképeként mindenütt fehér volt, a helyi népviselet jellemzőinek megfelelően. A koszorú viseletének kiváltsága is megillette őket.

A ruhájuk összetévesztésig hasonlít az első áldozó illetve a menyasszonyruhára. Viseletük abban különbözött, hogy a vállukon keresztben szalagot, nyakukban pedig — akik tehették — Mária-érmet hordtak. „A Mária-leány-ruhából tódással menyasszonyruhát is varrathattak” (Adorján).

Módosabb helyeken kizárólag erre a célra készítettek 2-3 váltás fehér ruhát (Apatin, Csonoplya).

A dokumentum-értékű régi Mária-leány fényképeken szembevető Doroszló, Gombos és Bácskertes (Kupuszina) jellegzetes sokszoknyás népviselete. Gomboson és Doroszlón a pöntő fölé farszoknya, erre 3-4 fodros szoknya és két „főső slingütt fehérszoknya” tetejére került még a kötény. Fehér volt a szoknyája, harisnyája, ingje, micije, tüledállója, de kék a köténye, zöld a kendője és fekete a cipője. A koszorút⁹ ma is világoskék virágok díszítik. Vállukon a kék a szalagot csak a Mária-leányok viselik, mert Mária színe a kék. Nyakukat a gyolcsból készült, gallért helyettesítő, smizli, fehér vagy átlátszó, mellkasig érő 5-6 gyöngysor és aranyláncra vagy kék szalagra fűzött Mária-érme ékesíti.

A vallási ünnepeken ma is: húsvétkor, búcsúkor és karácsonykor a templomban álló leányok sorából a gombosi Mária-leányok fehér öltözkükkkel hívják magukra a figyelmet. A húsvéti virrasztás és Úrnap alkalmával előkerül a hordozható Mária-szobor és a fehér lobogók, melyeket csakis Mária-leányok vihetnek a körmenetben.

Kupuszinán a vállon hordozható Mária-szobor ma csak a templomot díszíti, mivel már nem hordozzák. A

kupuszinai Mária-leány viselete a simán varrott apró rácós, cifra nélküli szoknya hosszabb, az ezüstkalászos koszorú pedig díszesebb volt a doroszlótól.

Figyelmet érdemel az apatini németek barokkos népviselete is. A húszas-harmincas években minden újhald vasárnapján kisebb körmenet volt a templom udvarában. A magyar lányokhoz képest a német lányok viselete díszesebb volt, derekukon a széles szalagot masnira kötötték, s koszorújuk nagyobb volt. 1944-ben nem csak Apatinban, hanem a többi bácskai német faluban is betiltották a katolikus egyesületeket, úgy tűnt, megszűnik a szokás, de 1958-tól új generáció vette át, és éllette 1965-ig a hagyományt. Ebben az időszakban a templom épületében tartották a körmenetet¹⁰.

Szilágyiról az 1955-ből való fényképek azt bizonyítják, hogy az apatinihoz hasonlóan működtek ezek az egyesületek. A lányok külön szoknya-blúzt és kék vállszalagot viseltek. Az apatini Szentháromság-íjakkhoz hasonlóan itt is megszervezték a katolikus legények társulatát és Jézusszive-legényeknek nevezték őket, Kanizsán pedig Szivgárdisták voltak.

A Mária-leányok viseletében egyetemes követelmény lehetett a fehér hosszú ujjú ruha, illetve ingváll és a hosszú, legalább a térdet takaró szoknya. Másfelől egyes központok közelsége, a mezővárosi jelleg, a



Bácskertes, 1942

(Révész Róbert reprodukciója)



Zenta, 1924 (Révész Róbert reprodukciója)

polgári viselet laza eleganciája jut kifejezésre (Zenta, Felsőhegy, Ada, Magyarakanizsa, Szenttamás). „Ki milyet akart, olyan csináltatott.” (Adorján). Leginkább „egyberuhát” készítettek a kor divatjának megfelelően, így a bokáig érő szoknya fokozatosan rövidült.

Némely, a bánági részek püspökségéhez tartozó közösségben a Mária-lányok öltözete hosszú szoknya ruha és az egyszerű fejviselet (Magyarcsernye, Szaján, Muzslya). A szalag, az „avatószalag”¹¹ színe ezen a területen világoskék, amely feljogosítja az új tagot, hogy a Mária-lányok sorába álljon. Azért hordtak kék szalagot, mert úgy tartják, hogy Mária színe a kék, a jegyesség jelképe, a Mária-lányok viszont Krisztus király jegyesei. A töröktopolycsaiak azonban rózsaszínű pántlikát viseltek. A szabadkai püspökség területén viszont két helyen akadunk a kék mellett más színű szalagra: Magyarakanizsán pirosra, Doroszlón pedig a rózsaszínű „patrontás”-ra.

Mint említettük, régen pompázó népviselet jellemezte a Mária-lányok körmeneteit és ünneplő ruháját. A megváltozott életkörülmények, a gazdasági és társadalmi változások, maga az életmód leegyszerűsítette mindezt. Még Gomboson, Padén, Adán, vannak ma is Mária-lányok, illetve a körmenetek alkalmával szerepet vállalnak néhányan, de már nem a serdülőkorúak, inkább csak a kisiskolások, sőt Tornyoson még óvodáskorúak is.

NAGY ABONYI ÁGNES



Szenttamáson készült felvétel



Ez a kép Csernyén készült a Mária-lányokról

Jegyzetek

1 Az európai keresztény országok többsége az államvallásá emelés vagy megerősítés idejében ugyancsak megleszi ezt (például Lengyelország, Portugália, Spanyolország)

2 Dám Ince: A „Hordozható Mária” valóságos szerepe a Mátraalján. Gyöngyös, 1994. 7.

3 „Máriát dicsérni, hívek jöjjetek...” A bácskai és bánági hordozható Szűzanya-szobrok néprajza. A JMMT Kiss Lajos Néprajzi Szakosztálya s a zentai Városi Múzeum hagyományos karácsonyi kiállítására gyűjtött anyag alapján, melyet először Zentán, a múzeumban 1997. december 21-től 1998. február 9-ig, majd Kanizsán, a mozi előcsarnokában február 15-től március 20-ig, Szabadkán, a Városi Múzeum kiállítóterében 1998. március 31-től április 14-ig látogatható a közönség. A kiállítás anyagát Beszédes Valéria és Nagy Abonyi Ágnes gyűjtötték és rendezték, a fényképeket Révész Róbert készítette. A katalógus a zentai csata 300. évfordulójának évében a budapesti Illyés Közalapítvány támogatásával a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ kiadványaként jelent meg, Hajnal Jenő szerkesztésében. Ma még Gomboson és Adán szokás a Mária-szobrot vinni körmenetben.

4 Limbacher Gábor: Mária-kápolnák és az öltöztetős Mária-szobrok kultusza Nógrádban. Néprajzi Értesítő, Budapest, 1993.

5 Barna Gábor: Vallásos társulatok Isten és a közösség szolgálatában. Üzenet 3-4. szám, Szabadka, 1997. Az Üzenet XXVII. évfolyam 3-4. tematikus számában a vallásos társulatokról lévén szó, többen a Mária-lányokról írtak: Jung Károly, Molnár Rózsa, Klamár Zoltán, Boris Mašić, Szilávnity Károly.

6 Ürményházaórol való a fényképen látható szobor: Boldogasszony karján az áldást osztó gyermek Jézussal.

7 Beszédes Valéria: A bácskai és bánági hordozható Szűzanya-szobrok néprajza. Részletek az említett kiállítás katalógusából. Zenta, 1997.

8 Nagy Abonyi Ágnes: A Mária-lányok. Részletek az említett kiállítás katalógusából. Zenta, 1997.

9 A koszorú az érintetlen lányt — az áldozó kislányt, a Mária-lányt és a menyasszonyt illette meg.

10 A nyilvánosság előtt titkolni kellett a hitbuzgalmi egyesületek működését. Minden

évben először „Feltámadáskor” az éjféli szentmisén, utoljára Krisztus Király-vasárnapján tartották a szobrot. Adatközlő: Bodza (Novák) Viktória, aki Apatinban volt Mária-lány 1963-ig. Ma Zentán él.

11 Tóban a menyasszony kék szalagot kap a vőlegényétől, melyet a ruhájára tesz, vállalán átvetve deréknál megkötli, így az leér a szoknyája széléig. Hasonlóan viselik szalagjukat Mária-lányok is.

István király Kelet és Nyugat között

István király (975 körül—1038) számára a bizánci birodalom jelentette a Keletet, a Németrómai Császárság pedig a Nyugatot.

Bizánc ekkor hatalmának csúcspontján volt — méltán tartotta magát a római birodalom valóságos utódjának. Az ún. „macedón dinasztia” uralkodóinak korában (867—1056) a birodalom határai az örmény hegyektől az Adriai-tengerig, az Eufrátesztől a Dunáig terjedtek. Bizáncban István király korában ekkor szinte maradéktalanul élt az antik görög és latin világ kultúrája, tudománya és civilizációja. A hellén világ és a római birodalom vívmányai még nem semmisültek meg az Ázsia mélyéből özönlő barbárok támadása nyomán. Ha tehát István király a Keletet választja országa politikája, népe kultúrája és vallása számára, akkor a művelt és a civilizált világot választotta volna.

Bizánccal szemben a római birodalom nyugati része a népvándorlás viharában egyszerűen megsemmisült, amit jogilag is megpecsételt az utolsó nyugatrómai császárnak, Romulus Augustulusnak 476-ban történt lemondása. A Nyugatrómai Császárság területén a benyomuló hun, longobárd, gót, germán, frank, avar és egyéb törzsek osztoztak a latin civilizáción és kultúrán, illetve annak csak a maradványait egyedül a római egyház intézményei, főleg a kolostorok szerzetesei és iskolái őrizték. Az egykori fényes épületek kiégve, a bazilikák romos állapotban éktelekedtek: „Minden vagy a tűz, vagy az Istenről megfélemedezett gonosz-tevők martaléka lett” — írta egy 10. századi krónikás. A

„Pax Romanát” — a római császárok légiói által biztosított békét — az egyes népvándorlás kori törzsek háborúi és véres leszámolásai váltották fel. Az egykori római birodalom nyugati része 4-500 évvel a keleti rész mögött maradt — nem csoda, hogy az 1000. év közeledte miatt ez az általános pusztulás, a rendnek és a civilizációnak a tragikus összeomlása valóságos világvégi hangulatot támasztott Nyugaton. Ha tehát István király a Nyugatot választja országa politikai rendszere számára, népe kultúrája és vallása számára, akkor elmaradott, civilizálatlan és anarchisztikus világot választ. Ezt kell mondanunk a keresztény vallás keleti és nyugati állapotának összehasonlításakor is. A 10. század nyugati egyháza, Rómát és a pápaságot is beleértve, az anarchia egyháza volt, amelyet az egyházi írók is „saeculum obscurum”-nak, sötét korszaknak neveznek. A Rómában versengő arisztokrata családok asszonyai miatt pedig, gúnyosan, pornokráciának — kurvauralomnak — csúfolták a pápai udvarban uralkodó állapotokat.

Géza fejedelem (940 körül—997), de még inkább fiának, Istvánnak a számára nem volt kétséges az, hogy a magyarság számára létkérdés a kereszténység felvétele: e nélkül Európa népei nem fogadták volna be a magyarokat az európai népek családjába és összefogtak volna a megsemmisítésükre. Az a döntés azonban, hogy Európa civilizáltabb, keleti része helyett az elmaradottabb Nyugatot válasszák, mind Gézának, mind pedig Istvánnak személyes politikai döntése volt.

A 955-ös Lech-mezei csata

LIBER CRONICA: -RUM

*De Temporibus, sive de Historiis ab initio
Mundi, à creatione hominis usque, usque
ad Annum Christi. 1493. per videlicet
Thomae, et Breviarium compilatus.*
*Continet enim gesta quatuordecim Regum,
et sunt notata
cum accuratissima annotatione tum
Civitalium, tum illustrium Virorum, etc.
figura, et imagines ab aetate muniti, inscripta
sunt.*
*Opus summa diligentia collectum
ab Hartmano Schedel, Doctore
et impressum Nördlingen
per Dominum Antonium Koberger.
Anno Salutis nostrae. 1493.*

Az 1385-ben keletkezett Képes Krónika 1493-ban Nürnbergben nyomtatott példányának a bevezetője

után a lét- és nemlét sötét jövője meredt a magyarság elé. A törzsszövetség fölbomlott, a területi magyar fejedelmek függetlenné és önállóvá váltak — szinte atomizálódott a magyarság politikai és gazdasági élete. A Bizánci Császársággal szomszédos területeknek urai, az erdélyi Gyula és az aldunai Achtum (Ajtony?—1008 vagy 1028) Bizánc szövetségesei lettek és önállóságuk megőrzésében feltétlenül számíthattak a bizánci uralkodó támogatására. A dunántúli részek urai nyakas keménységgel ragaszkodtak nomád-turáni hagyományaikhoz és szembeszálltak mind a Keletről, mind a Nyugatról érkező vallási, politika és civilizációs törekvésekkel. A Kárpát-medencében honfoglaló magyarságnak jövőjét és egységét biztosítandó, Géza fejedelem, de még inkább a fia, István úgy látták, hogy a nyugati fejedelmek felé kell orientálódniuk, ha vissza akarják nyerni azt a hatalmat, amellyel ősük, Árpád (850 körül—907) fejedelem rendelkezett a régi törzsszövetség keretében, és ilyen módon biz-

tosítsák a magyarság egységét és jövő megmaradását. Géza fia István ezért kötött házasságot Civakodó Henrik bajor herceg lányával, Gizellával (985 körül—1065), ezért fogadta a nyugati egyház misszionáriusait és a német lovagokat az országba. Ezek segítettek ugyanis Istvánt, hogy a somogyi Koppány (?—998) 997. évi lázadása után, 1000-ben törént megkoronázása után, hadat indítson a Bizánc támogatta Gyula és Ajtony ellen. Sikerült is minden ellenfelét legyőzni és így egész Magyarország valóságos urának neveznie magát, megszilárdítva a központi hatalmat és ezzel megvetve a későbbi századok fejlődésének az alapját.

A történelem sora úgy alakult, hogy a II. századtól kezdve Európa keleti része kezdett sanyulni, elsősorban a mindinkább erősödő oszmán-török hódítások nyomán, Európának a nyugati része pedig erősödni, elsősorban a római egyházban mindinkább kibontakozódó reformmozgalmak és az egységesülő német, francia, angol és egyéb birodalmak hatására. István királynak a Nyugat

felé orientálódó döntése így aztán nemcsak a napi politikának, de az ország távoli jövőjének alakulása és biztosítása miatt is szerencsés lépés volt. Kelet és Nyugat „koegzisztenciája” még századokon át létezett Magyarországon, István király jó viszonyt tartott fenn Bizánccal és a keleti kereszténységgel, oltalmazta a görög kolostorokat is, nemcsak a latinokat. A 11-12. századi magyar királyok is tiszteletben tartották a keleti szokásokat és intézményeket. Ezek eltűnése fokozatosan ment végbe és az Anjouk-korában lett végleges, bár a magyar királyok továbbra is rokonszenveztek Bizánccal egészen annak 1453-ban bekövetkezett végleges bukásáig. Ekkor azonban, István király személyes döntése nyomán, a nyugati orientáció oly egyértelmű volt a magyar politikában és a magyar kultúrában, hogy a török hódítása nyomán bekövetkező keleti lezúllás és elmaradottság már nem jelentett veszélyt a nyugati népek nagy családjába tartozó magyarság számára.

Dr. HEGEDŰS Antal

Kosztolányi Dezső (?) ludasi festménye

A közélet számos kiválósága művelte bizonyos szinten a képzőművészet valamely ágát. Goethe (1749-1832), Churchill (1871-1947), Jókai (1825-1904), Weöres Sándor (1913-1989) — és vég nélkül sorolhatnánk a különböző területen kiváló alkotókat — olykor előszeretettel vettek ecsetet vagy grafitceruzát a kezükbe, mert úgy érezték, sőt tudták, hogy ilyen módon is kifejezésre juttathatják gondolataikat, adhatják önmagukat és az effajta alkotótevékenység szellemi felüdülést is nyújtott számukra.

Nem egy forrásból tudjuk, hogy Karinthy Frigyes (1887-1938) — Kosztolányi Dezső (1885-1936) kebelbarátja — ügyes rajzoló volt (gondoljunk csak a Kosztolányiról készített rajzaira!), de arról nem tud az irodalomtudomány, hogy a szabadkai születésű jeles író és költő, az „Édes Anna”, a „Pacsirta” stb. szerzője is gyakorolta volna a rajzolást vagy a festést. E sorok írója a közelmúltban néhány olyan idős ludasi lakost kutatót fel, akik határozottan állítják — hiszen látták —, hogy a hírneves író az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején orvos öccsénél való látogatásai alkalmával festette a ludasi tájat! A további kutatás során Kosztolányi Árpádnak (1887-1966), az író testvéröccsének hagyatékából előkerült a „Bácsország” hátlapján látható és Alsó-Ludast ábrázoló pasztellkép. Az orvos nagy becsben tartotta e festményt, később is ott függött a palicsi villa hálószobájának a falán — állítja B. M., Kosztolányi Árpád egykori házvezetőnője. Emlékezete szerint az író munkájának tulajdonítható a pasztellkép, melyet szerzője nem látott el ugyan kézjegyével, de valószínűleg 1929-ben készítette. Mindenképpen olyan személy festette, aki jól ismerte a tájat és többször megfordult Ludason. Ez abból is kiérződik, hogy a Kanizsai útba torkolló Ludasi-tó déli csücskét uraló szélmalmost, valamint a történeti időköt idéző Halmot (magas dombot) felette kihangsúlyozta. Márpedig Kosztolányi Dezső itt többször meglátogatta Árpád öccsét és valahányszor átnézett a közeli Gyula Károly-féle szélmalomba is, s nem mulasztotta el, hogy a régészeti leletekben gazdag Halomról gyönyörködjek a tájon...

A néhány élő tanú és egyéb tényanyag bizonyossága szerint kis fenntartással, de annál nagyobb valószínűséggel állítható, hogy a ma már helytörténeti vonatkozásban értékes festmény Kosztolányi Dezső alkotása.

MAGYAR László

Betta etas mundi Folium CLXXXVIII



Stephanus hungarie rex. filius geysze, ex sarolth filia gyula nat' in adol. diecentia sua bellu 3 Eupan ducem forte 7 potentem gloriosum gessit. 7 victoria obtinuit. postq regie celsitudinis coronam diuinit' adeptus fuit. famo sum bellu 3 gyula anticu suu pegit. que cepit ac cu vroz 7 filijs in hungari am misit 7 ignone ei' vltra filia hungarie adiunxit. Accepta vo vroz gessila matrona sanctissima beata p dicit fororis adiunxit alberto pragensi epo pri mus stephan' rex vir eius. 7 postmodu ocs regni populi pueri. 7 xpi se fides subugarit. fuit em innocetia. benignitate. religione. gra. ac hospitalitate regina inligus. Post hec stephan' rex tenet duc bulgaroz opulenssimu. ex cui' spolis cenobiu in honore sci petri in ciuitate. q vetus budavocac extru leat. Cu vo omne vicinis nationes sbuagasset. coronam emero tradere volens vt diuino obsequio ac cotemplationi vacare posset. In ti morte puenit Stephan' igaf cracibai' graui morbo corrept'. Tandem sanctitate 7 gra ple nus. mcesimolestimo sui regno incarnationis dnice. M. cxxviii. in die assum ptionis marie scroz pfero adiugatur. Sepult' in basilica albenfi. qua in bi noze dei genuit' costruxerat. vbi crebris claret miraculis cu sua contorali.



Emencius hungaroz rex stephani regis ex gessila vroz fil'. Cum plure babuit filios. Ille p ceteris in primis adolescentie flore supra comun boim naturā. diuino munere sblumatus. iusticia prudētia. mansuetudine. m sericordia. largitate. humilitate. 7 pacētia armatus. fuitq rex amabilis 7 bi minib' honorabilis. Cui p administratōnis 7 gubernadi regni sollicitudin comisit. bnis dur morte puentus pvia. raptus de medio. ne malicia mutare intellectu. Et adhuc cu sponsa vroz sua vgo existens. migravit ad dñm. Qu postea ppter eius frequenta miracula. sanctus ab omnibus extimatus est.

Ladislaus hungaroz rex. fide catholicus pietate papsus. coi pferu a regni gubernacula electus. qñ laus diuinit' data pplo interptat. Is o celesti coronā. regia capiti suo nunq imponit. Suscepto regno sult. consola

Szent István életének és tevékenységének leírása a Képes Krónikában

(A képet lásd a borító hátsó oldalán)

Magyarkanizsa 1848-1849-ben Miloš Dimitrijević emlékiratában

MAGYARKANIZSA 1848-ig egyike volt a Tiszán inneni kiváltságos koronai kerület helységeinek: a honfoglalás óta ismert tiszai átkelőhely, 1751-ben már mezőváros. Fejlődésében éppen 1848-ban érte el a magasabb fokozatot: rendezett tanácsot, városi rangot nyert az első magyar felelős kormány belügyminisztériumától. A várossá alakulást azonban meghiúsította és kerek hat évtizedre visszadobta a Délvidéken kirobbant nemzeti háború, amelynek során a város kétszer is gazdát cserélt, s amelynek következménye volt feldúlása, kirablása és felgyújtása.

A helyi források először a forradalom e súlyos következményeit említik: a rombolást és pusztulást, mintha az a királyuk és császáruk ellen felkelt pártütő magyarok fellépésének következménye lett volna.

Tizenegy évvel a forradalom után, 1860-ban Popovits György (Đoka Popović) községi jegyző jegyezte le az alábbi sorokat:

„Az 1848-as év súlyosan érintette a mezővárost, amelyet a forradalmi felfordulás hatására a lakosság teljesen kiürített és a lángoknak kiszolgáltattott. Az 1311 házból a melléképületekkel együtt 1206 leégett, és csak 105 házat kíméltek meg a lángok, de azoknak is elhordták ablakait, ajtóit, kerítését stb.” (Dobos-Papp 1993. 465.).

Sajnos, hogy Popovits Györgytől semmilyen feljegyzés nem maradt ránk, vagy ha igen, akkor még kallódik valahol. Ő ugyanis legszebb ifjúkorát élte a szabad-

ságharc idején, és feltehetőleg szülőhelyén is megfordult — miként kortársa, Dimitrijević Milos (Miloš Dimitrijević) is, akinek visszaemlékezései képezik e dolgozatunk tárgyát.

A forradalomról a kiegyezés (1867) után sem volt ajánlatos a lelkesültség hangján írni, főleg ott, ahol a megyei nemesség 1848-ban sem lelkesedett a forradalom céljaiért, mint például Bács-Bodrog megyében. Ezért a fent idézettektől alig többet tudunk meg Appel Ede adorjáni plébános 1886-ban Ókanizsáról kiadott első monográfiájából.

„Az 1848-49-ik évi szabadságharcz lefolyása siralmas emlékü nyomokat hagyott e város történetének évlapjain, vér és égő romok jelezvén azokat.” (Appel 1886, 18.).

Az egyházi és politikai kormányzatról szólva ezt írja:

„Megjegyzésre méltó, hogy Ó-



Kanizsa közvetlenül a szabadságharcot megelőzőt korban egy ideig rendezett tanácsú város volt, de az ezután bekövetkezett politikai átalakulás azt a nagyközségek sorába sodorta.” (Appel 1886, 36.).

Az építkezési viszonyokról írva Appel megismétli Popovits adatait a leégett házak számát illetően, míg a város felgyújtásáról a következőket írta:

„Miként említve volt, az 1848-49. évi magyar szabadságharcz idejében a lakosság legnagyobb része elhagyván az ellenség tüzzel-vassal pusztító közeledése folytán a községet, az a lángok martalékává lön...” (Appel 1886, 40.).

Nem kétséges, hogy Appel az ellenség közeledése alatt a szerb haderő 1849. évi februári Tiszamenti előnyomulását érti, de a város felgyújtását nem írja egyértelműen a terükre: a közeledő ellenség ugyanis nem tehetette a lángok martalékává a még el sem ért várost.

Jóval többet tudunk meg 1848-49 kanizsai eseményeiről Popovits György kortársától, a már említett Miloš Dimitrijevićtől, habár ő sem tartózkodott folyamatosan Kanizsán: 1845-től, előbb mint gyakornok, majd mint ügyvéd Újlakon dolgozott. Ott érte a magyar forradalom híre is: Kanizsára 1848 májusában költözött haza. Az események résztvevője és részben szemtanúja volt. Sajnos, hogy emlékeit majdnem fél évszázaddal később, 1896-ban vetette papírra (Dimitrijević 1896).

A pesti események híre néhány napon belül eljutott Szegedre,

tehát a Tisza menti koronakerületi községekbe is. Dudás monográfiája szerint (I. 521.) a tiszai koronakerület községei egyként örültek a pesti vívmányoknak, tekintet nélkül lakosaik nemzetiségére. A társadalmi ellentétek gazdasági, felekezeti és nemzeti alapon azonban rövidesen a felszínre törtek. A városok és falvak szegénysége a vagyonosok ellen lépett fel, megtámadták a nemesek, kereskedők, gazdagabb céhiparosok házait, legelőbb Pesten és a nagyobb városokban: „... általában a vagyon fogalma a főváros alsó osztályánál épp úgy, mint vidéken is, több helyeken az emberek fejében összezavarodni kezdett” (Szeremlei, I. 72.). Pesten, de a vidéken is a vagyon elleni erőszakos megnyilvánulások első célpontjai a zsidók voltak. Székesfehérváron például már április 5-én az utcai néptömeg támadásai miatt menekülni kezdtek a zsidók, s a zavargásokat csak kormánybiztosi kiküldetéssel lehetett csillapítani.

Az „alsó osztály” mozgolódása Bács-Bodrog megyében sem maradt el: a szabadság és egyenlőség mámorában a szenttamási szerbek saját nemeseiket verték meg, de az ellentétek rövidesen nemzeti síkon is kiéleződtek. Ennek első sorban a vármegye (nemesi) tisztikara igyekezett gátat vetni: április 3-án közcsendi választmányt létesített és a járásokba is kerületi választmányokat nevezett ki, hogy ott nemzetőrséget szervezzenek s azzal a közrend és a vagyonbiztonság felett örködjének. Közben a déli vármegyék szerbsége Újvidéken értekezletet tartott, s 17 pontba foglalta követeléseit — amelyekben önkormányzatot és egyenrangú nyelvhasználatot igényelt a magyar országgyűléstől — Pozsonyba vitte, ahol azokat a Kossuth vezette liberális nemesség elutási-

totta.

A pozsonyi szerb-magyar meghasonlás után a kanizsai szerbek is — bár lélekszámban a magyarokhoz viszonyítva többszörösen kisebbségben voltak — bekapcsolódtak a kibontakozó szerb nemzeti mozgalomba. Először Kikindán került sor lázongásra, s onnan az gyorsan áterjedt a Tisza vidékre: „... a háborgás gyorsan elterjedt Becsén, Zentán, Kanizsán, Szenttamáson és Földváron. A Serb. Bew. (= Die Serbische Bewegung in Süd-Ungarn. Berlin, 1851) írja, hogy mindenik községnek megvolt a maga kis forradalma, mi rend szerint a régi hivatalnokok elkergetésében s újak választásában állott.” (Szeremlei, I. 77.).

A becsei zavargások híre siettette a nemzetőrség megalakítását, amelyet Batthyány Lajos miniszterelnök március 22-i körlevele alapján Bács-Bodrog megye közgyűlése is szorgalmazott. Ezek feladata a városokban és a népesebb helyeken „a szükséges rend és béke fenntartása”, illetve a „személy- és vagyonbátorság megőrzése” volt. A nemzetőrség intézményének alap gondolata benne volt a 12 pontban: az 5. pont „nemzeti őrsereg” felállítását követelte. A kormány, de az áprilisban ülésező ideiglenes országgyűlés is fontos feladatának tartotta „az ország belbékéjének és szabadságának fenntartása végett.” A nemzetőrség nem katonai, hanem polgári szervezet volt, mert az önkéntességen alapult, kezdetben mindenki beléphetett, aki önmagát fegyverrel el tudta látni. Fegyvernek számított a puská, a pisztoly, a kard, a lándzsa, a fokos, sőt a kiegyenesített kasza is. Nemzeti, vallási vagy vagyoni különbség nem volt, a belépéshez csak feddhetetlen múlta volt szükség. A nemzetőrség kezdetben csak a község területén, eset-

leg a belbéke biztosítása tekintetéből a szomszédos faluban vagy városban volt alkalmazható; később ezen a feltételen túl kellett lépni, a nemzetöröket más megyébe is át lehetett vezényelni.

A kanizsai nemzetőrség megalakulásáról nem tudunk adatot találni. Működésükről azonban megemlékezik Miloš Dimitrijević, aki Újlakról hazatérte után a kanizsai nemzetőrségbe belépett s ott hadnaggyá választották. (Itt el kell mondanunk, hogy a nemzetőrségnél általában 12 nemzetőr választott egy káplárt, 50 egy őrmestert és egy hadnagyot, 100 egy kapitányt és egy dobost.) Visszaemlékezésében a kanizsai nemzetőrség szerepéről is ír.

„Ügyvédi munkám nem sokáig tartott, mert amikor 1848 március havában Pesten kihirdették minden nép szabadságát, egyenlőségét és testvériségét, elhagytam minden kényelmet Újlakon és május hóban szüleimhez, Ókanizsára költöztem, ahol az alkotmányosság kihirdetését követő lelkesedésben a szívek sokkal erőteljesebben és vidámabban dobtak, mint a Szerémségben. De rövidesen meggyőződtem, hogy reményeimben csalatkoznom kell.

Ugyan ezen év magyar pünkösdjén estefelé az ókanizsai kocsmákban az a hír terjedt el, hogy jönnek a szerbek a Tiszán át Törökkanizsáról a magyarokat megtámadni, mire a megfélemlített és többnyire ittas tömeg kiegyenesített kaszákkal és botokkal felfegyverkezve összeverődött kiáltozván: Gyújtsuk fel a hidat! ami Törökkanizsa alatt állt, és Szerviczky György (Đoka Servicki) tulajdona volt.

A tömeg futva megindult a magyar tizedekből Törökkanizsa irányába. Én ekkor haza indultam, mert ha folytattam volna utamat, a tömegbe ütköztem volna, amely egyre kiabálta: Öljük meg az ősz-

szes rációkat! E döntő pillanatban magam is a menethez csatlakoztam s elindultam a tömeggel. Mivel alkonyodott, nem ismertek fel.

Ez a nagy embertömeg ordítva és lármázva körülbelül a Törökkanizsára vezető út feléhez ért, ahol egyszerre csak megállt és visszafordult, egészen a városháza előtti piactérig, ahol megállapodott. Nekem úgy tűnt, hogy a fáradtság vett erőt rajta, mert a láрма is elcsitult.

Megpillantom én itt jó barátomat Szerdahelyi Jánost és jellem neki, hogy én is itt vagyok. Amikor felismert suttogva kérdezte, mit keresek én itt? — és be sem várva a választ, mondja: Ne félj, megvédelek, ha kell, az életem árán is!

Kevéssel ezután hátulról valaki meghúzza a kabátomat. Mikor megfordulok, egy egyszerű öltözötű magyar asszonyt pillantok meg s ránézek idegenkedve, amint ő halkán mondja: Ne félj semmit, én az anyád vagyok, jöttem, hogy lássam: élsz-e? — nem felelvén semmit rögtön tovább mentem, félvén, hogy felismernek bennünket.

Fél órával e sajnálatos és

veszélyes epizód után a tömeg széteszlott és csupán a nemzetőrök maradtak a városháza előtt, azzal a feladattal, hogy a rendet fenntartsák. Mivel a nemzetőrségben magam is hadnagy voltam, kapitányommal a századunk élére álltam.”

Dimitrijević visszaemlékezéséből kitűnik, hogy Kanizsán a szerbek is beiratkoztak a nemzetőrségbe, és ezt akkor a magyarok természetesnek vették. Az is nyilvánvaló, hogy június 11-ig — a magyar naptár szerinti pünkösdig — nagyobb mérvű nemzeti, vagy szociális megmozdulásra Kanizsán nem került sor, mert erről Dimitrijević megemlékezett volna. Ami ugyancsak kikövetkeztethető a visszaemlékezésből: Kanizsán legkevesebb egy nemzetőr-századot szeveztek a Tiszai Koronakerület nemzetőrsége keretében, amelynek Jović báró, óbecsei nagybirtokos volt a főparancsnoka, Zákó István — az ugyancsak István nevű egykori határőrtiszt, majd bajmoki földbirtokos unokája — az ezredese. De olvasuk tovább Dimitrijevićet:

„Itt kissé tovább arra várakozva, hogy a legénység össze-

gyüljön, egy kocsit láttam közeledni, amelyet 10-15 szerb fiú fogott közre, akik teli torokkal szidták és káromolták a magyarokat, ilyen kihívással: Ime — mutattak a kocsira — ha akartok, ehettek rác húsból paprikást! A kocsin ugyanis egy fiatal fiú feküdt, mintegy 15 éves lehetett, földvári szücsinas, akit az utcán megöltek azért, mert vörös fezt viselt a fején. Azt gondoltam abban a pillanatban, hogy kitör a veszedelem; de tévedtem, mert a nemzetőrök lehajtott fővel hallgattak, szégyelvén büntettüket.”

Dimitrijević leírásából arra lehet következtetni, hogy a fiúcskát a kanizsai nemzetőrök ölték meg, csupán azért, mert vörös fezt viselt. Nem ismerve az eset részleteit, itt igazolni senkit nem akarván el kell mondani, hogy a vörös jelvényekkel szemben 1848-ban a tömeg — de nem a közrend és a vagyonbiztonság védelmére létesített nemzetőrség — ellenségesen lépett fel az ország más helységeiben is, már akkor, amikor még híre sem volt Délvidéken a vörös fezt, mint egyenruha részét viselő szerbiai katonai alakulatoknak — akiket a köznyelv „szerviánus”-oknak nevezett. Így például a Pesti Hírlap 26. számából arról értesülünk, hogy április 9-én a pesti Közcsendi Választmány kiáltványt adott ki, amelyben ez olvasható: „Többen, t. i. kivált vidékiek, vörös színű jelvényt tűztek fövegjük mellé és ruháikra, kik ellen aztán néhány polgártárs vérengző kihágással vétett s abbéli tévhiedelmében, mintha a vörös jelvényesek veszedelmet, vérengzést és lángokat terveznének, kényszeríték őket jelvényeik eldobására.” A kanizsai nemzetőrök viszont nem reagáltak a kihívó sértegetésre, az ügybe be sem avatkoztak, vizsgálatot sem indítottak. Erről Dimitrijević nem



A kanizsai „Csodakút Artézifürdő.” (Horváth László műveiből)

ír. Minden megfontolás azonban arra vezet, az emlékezés hitelét nem kétségbe vonva, hogy a szerb áldozat magyar elkövetőkre utal, még ha azok nem is a kanizsai nemzetőrök voltak.

A továbbiakban Dimitrijević így folytatja önéletírását:

„Beismerem, hogy teljességében leírni a viharos 1848/49. év eseményeit nem az én feladatom, és nem is szándékom leírni azokat a sajnálatos eseményeket, amelyek Bácska és Bánát szerbségére nézve sorsdöntőek voltak, a szerb anyákat és nővéreket megnyomorították, leírhatatlan vagyoni kárt okoztak és sok szerb családot tönkretettek; de mégis érintem, és felsorolom csupán azokat az eseményeket, amelyekben részt vettem, és elmondom, amit láttam.

Kissé előbb említettem, hogy a nemzetőrségben hadnagy voltam, tehát amikor július elején felsőbb parancs érkezett, hogy a nemzetőrök felkeljenek és Szenttamás környékén gyülekezzenek, ennek a meghagyásnak nekem is engedelmeskednem kellett és csatlakoznom a nemzetőrökhöz.”

Innen tehát azt is megtudjuk, hogy a kanizsai nemzetőröket is a község területének elhagyására készítette a szükség, bár a korábbi törvény (az 1848. évi 22. törvény-cikk) szerint nem voltak kötelesek a községet elhagyni, legfeljebb csak a szomszédos község határáig. Szenttamás pedig igaz, a Tisza melléki koronakerülethez tartozott, de Kanizsától „négy községnyire” (Zenta, Ada, Mohol, Péterréve) feküdt. Az ókéri táborba kocsikon utaztak. Itt a községi legelőn sátrakat vertek és letáboroztak. Itt volt nemzetőrparancsnokuk: Zákó István ezredes hadiszállása is.

„1848. július 14-én hajnalban dobok pergése ébresztett mély álmodból: parancsot kaptunk,

hogy induljunk Szenttamás alá.

A nemzetőrök vidáman indultak hadba; három órai gyaloglás után parancs érkezett, hogy a nemzetőrök a csatorna jobb oldalán, Szenttamástól 6-8 kilométerre álljanak meg, és mint tartalék várjanak a további parancsra.”

Az első szenttamási csatában tehát a kanizsai nemzetőrök is részt vettek, de mint tartalék, nem kerültek bevetésre, mert egy ellenük színlelt támadásra — elfutottak.

„... a csatorna partján községek szerint felállított nemzetőrszázadok, miközben a parancsot várták, hogy vonuljanak közelebb Szenttamáshoz, egyszerre csak váratlan közeli puskatűz alá kerültek (t. i. a Csatorna déli oldaláról — DJ), s a golyók a fejük felett süvítettek el. Ettől annyira megijedtek, hogy mindannyian a földre vetették magukat...

(...) mivel a lövöldözés a földön fekvő erősebben hallatszott, a megfélemlített tömeg attól való félelmében, hogy az feléje közelít — talpra ugrott, eldobta kaszáit és kiáltozva, hogy Jönnek a rácok! tömegbe verődve elfutott és meg sem állt Verbászig, illetve Ókérig.

(...)

Visszatéréskor hallottam, hogy a csatorna jobb partján, ahol magam is álltam, közel 7000 nemzetőr volt, és hogy a császári katonaság támadása az Újvidéki út felől Szenttamás ellen csak színlelt támadás volt, mert a hadparancsnokság Becse oldaláról akarta Szenttamást elfoglalni.”

Szenttamás első, sikertelen ostromában tehát a kanizsai nemzetőrök is részt vettek, úgy látszik, hogy a szerbek is, hiszen az események megörökítője is az volt; az együttműködés azonban, talán éppen a szenttamási kudarc miatt, rövidesen megszakadt. Július 23-án Kanizsán és Martonoson a szerbeket békés úton

lefegyverezték, „miután a szerbek ellen menni vonakodtak” (BB. Monogr. I. 531.).

Dimitrijević ezt másképp tudja, habár arról nem ír, hogyan került haza Szenttamás alól, viszont azt elmondja, hogy az első szenttamási csata után egészen decemberig többnyire apja szállásán, „a Tiszán túl”, tehát nem Kanizsán tartózkodott. Az eseményeknek tehát ezentúl nem szemtanúja, mások elmondása alapján ír.

„A szenttamás körüli események a magyaroknál nagy elkeseredést váltottak ki, így hát azoknak a szerbeknek a helyzete, akik a mozgalomban nem vettek részt (ti. a magyarokéban — DJ), Bácskában, de különösen a tiszai kerületben nagyon veszélyessé vált, mert a magyarok ezekben a községekben többségben voltak, így hát veszetségükben azt tehetek, amit akartak, mivel a szerbek nem találtak védelemre a hatóságoknál.”

Ezután elbeszéli az adai magyarok moholi szerbeken elkövetett kegyetlenkedéseit, amit azzal magyaráz, hogy a moholi szerbek 400 nemzetőrt küldtek a szenttamási szerb táborba, majd így folytatja:

„Ugyanez történt kisebb mértékben, de kegyetlenebb módon Ókanizsán, ahol a részeg nemzetőrök, méghozzá a gazdák, éjszaka a szerb végben a nemest kihúzták az ágyból és megölték. Szerb vért látván még több áldozatra fájt a foguk, erőszakkal benyomultak még néhány szerb házba, és ahol a gazdát otthon érték, kegyelem nélkül megölték. A nemzetőrök vezetője az a Kakas gazda volt, akit személyesen mint becsületes és békés embert ismertem, de ő is részegen, a gyűlölettől és bosszúvágytól elvakult, végrehajtotta ezt a bűntényt.”

E bűntények ügyében sem indult vizsgálat, mert Dimitrijević

szerint a hatóságok elfogultak voltak, „lehet, hogy tetszett is nekik a dolog.” Ezután a rögtönbírók megalakításáról és az azokon elítélt szerbekről emlékezik meg, név szerint két kanizsai és egy zentai elítéltről, akiket Verbászon felakasztottak:

„1. Medanski Petar nemes, kuriális birtokos Ókanizsán. Gazdag és bőkezű ember volt. Ha vásárnap bejött (t. i. a tanyáról — DJ), a nagykoszmában áldomást fizetett az előjáróknak és az előkelőbb vendégeknek. Nem volt részeges, hanem tréfamester, aki észrevétette vendégeivel, hogy mint parasztok, övele nem egyenlők. Amikor kitört a mozgalom, egy pohár bor mellett oda nyilatkozott, hogy neki ez a szabadság nem tetszik, és hogy a paraszt (paor = jobbágy — DJ) a nemesel egyenlő nem lehet. Bizonyítandó, hogy de bizony lehet, a városi előjárók, akik többnyire magyarok voltak, a városháza pincéjébe zárták. Ezt a szégyent elviselni nem bírván, a tömlőcben meggyújtotta maga alatt a szalmát. De észre vették a füstöt és elvitték a szerencsétlent Ver-

bászra, ahol mint gyűjtogatót akasztásra ítélték.

2. Ugyanezen a napon akasztották fel mint lázítót Tatic Milutint, tekintélyes öregembert és földművest Ókanizsáról, kiszolgált insurgenst a francia háborúból, egyszerűen azért, mert Szenttamás első ostrománál a fiatal magyar gazdáknak, nemzetőröknek ezt mondta: Gyerekek, ti nem tudjátok, mi a háború, mindannyiatok számára jobb lenne, ha a földjeiteket művelnétek.”

Szeptemberben Beöthy Jenő nevezte ki a magyar kormány Bács-Bodrog vármegye kormánybiztosává. Dimitrijević hangozkodó, de jószívű embernek mutatja be.

„Kormánybiztossága idején történt, hogy a rögtönbíró Ókanizsán hat idősebb moholi szerbet felakasztatott, azért, mert fiaikat a szenttamási táborba vitték. Ugyanezen bíróság, tetteivel kérkedvén, erről gyorsan jelentést küldött a kormánybiztosnak, egyben kérvén, hogy a benyújtott kimutatás alapján a napidíjak kifizetését elrendelje.

Mondják, hogy a kormánybiz-

tos ugyancsak meglepődött, mert mit sem tudott arról, hogy Ókanizsán rögtönbíró működik; hanem ezt a bíróságot rögtön elkergette, és azt sem engedte meg, hogy a bírák napidíjait kifizessék, mondván, hogy nem azért küldték ki őket, hogy a népet akasszák, hanem hogy megnyugtassák.

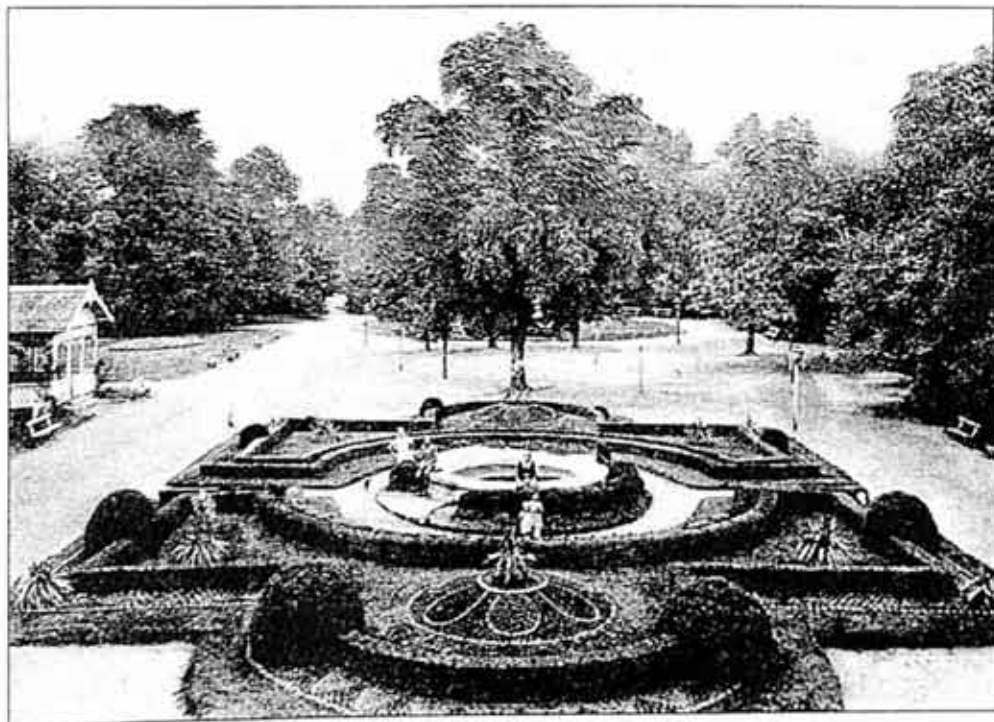
Ez volt 1848-ban az utolsó rögtönbíráskodás Bácskában.”

További fejtegetéseiből kitűnik, hogy ez az Ókanizsán működő rögtönbíró elnöke egy Parčetić nevű nagybecskereki bunyevác volt, aki Dimitrijević szüleinek házában lakott. Ennek magyarázatát is adja a következő módon:

„... ebben az időben az volt a szokás, hogy a kiváló hivatalnokokat kiszálláskor előkelőbb házaknál helyezték el. Nekünk elég sok helyiségünk volt, szüleim pedig vendégszerető emberek voltak, és ilyen vendégeket gyakran és örömmel fogadtak. Abban a helyzetben pedig annál is inkább fogadták ezt a vendéget, mert személye garanciát jelentett arra nézve, hogy házunkat nem fogják megtámadni, amint azt más szerb házakkal tették, és sok ártatlant megöltek.”

Nyilvánvaló, hogy elbeszélőnk utolsó mondata nem egy újabb kanizsai nemzeti leszámolásra vonatkozik, hanem immár ismétlése egy kialakult zsargonnak. Dimitrijević ezután, 1848 decemberében eltávozott Kanizsáról. Édesapja közben Kanizsán elhunyt, és mivel édesanyját nem akarta egyedül hagyni, 1849 márciusának elején Szenttamáson, Óbecsén és Zentán keresztül visszatért szülővárosába. Kanizsát ekkor a császáriak tartották.

„Ókanizsa fekvésénél fogva védelemre alkalmas hely, mert keletről a Tisza, északról a Körös, délről a rét határolja, és csak a nyugati, Szabadka felőli oldala



A kanizsai park (Horváth József gyűjteményéből)

nyitott. A katonai igazgatás viszont gondoskodott arról, hogy ezt az oldalt jól megerősítse sáncokkal és egy üteg ágyúval.

Ekkor Ókanizsán állomásozott: egy bánáti határőr-zászlóalj, egy zászlóalj a kikindai kerületből és mintegy 300 önkéntes a közeli bácskai helységekből, ezenkívül egy ulánus lovasszázad Bánátból és egy hatfontos üteg. Az egész helyőrség létszáma körülbelül 1800 főre rúgott.

Ez a haderő Ókanizsán a császári és a szerb hadsereg bal szárnyát képezte és Teodorović tábornok parancsnoksága alá tartozott, akinek hadiszállása Törökkanizsán volt.

Azt, hogy mekkora is volt az egész császári és szerb had az említett tábornok parancsnoksága alatt nem volt alkalmam megtudni; de úgy értesültem, hogy az egész sereg főhadiszállása és parancsnoksága Törökkanizsán volt, és hogy e sereg balszárnya egészen Szőregig ért Bánátban, azzal a szándékkal, hogy a császári főerővel Szegednél kapcsolatba lépjen.”

Dimitrijević egy szóval sem említi, hogy mi történt 1849 februárjában, hova lettek a magyarok Ókanizsáról.

„Március második felében az ókanizsai helyőrséget a Szabadka felőli sáncokban naponta — néha kétszer is — zaklatták a szabadkai nemzetőrök. Számuk napról napra nőtt, mert csatlakoztak hozzájuk a kunsági nemzetőrök is. Március harmadik harmadában észrevettük, hogy szám szerint tízszer is erősebbek voltak nálunk. Mindezek ellenére a sáncok elfoglalását meg sem kísérelték, hanem pusztán csak arra törekedtek, hogy távolból mutatkozzanak, mert azt gondolták, hogy hatalmas létszámukkal el fognak bennünket ijeszteni.

A nemzetőrök nyomorúságos

viselkedéséből arra következtettünk, hogy Szabadka felől nem fenyeget veszély bennünket. De olyan dolog történt, amire nem is gondoltunk, nem is számíthattunk. Teodorović tábornok kiadta a parancsot, hogy a rendes katonaság március 26-án délelőtt Ókanizsát elhagyva a Tiszán átkelve vonuljon Törökkanizsára.

Ez a váratlan rendelet a szerb családokban nagy elkeseredést és kétségbeesést váltott ki; feljajdulnak a megrémült anyák, sírtak a gyermekek, az emberek az első pillanatban megbénultak, el sem hitték, hogy így felkészületlenül, azonnal, minden vagyonukat hátrahagyva, menekülniök kell a vak világba.

Ebben a sorsdöntő órában a bácskai és a bánáti önkéntesek megbeszélést tartottak és elhatározták:

1. hogy a szerb tehetetlenek (t. i. asszonyok, gyermekek, öregek — DJ) azonnal megkezdik az átkelést, és legkésőbb délután négy óráig átkelnek Törökkanizsára, mivel már a sorkatonaság 11 órákor átkelt;

2. az átkelést a Tiszán a következő felállás védi:

a) a kikindai kerület önkéntesei elzárják az ókanizsai rétet, és az ellenség támadásától védik a töltést, amely a két helységet összeköti,

b) a bácskai önkéntesek összegyűlnek a város piacán és mindaddig ott maradnak, míg a menekülők át nem keltek.

Ezt a rendeletet az önkéntesek lelkiismeretesen végrehajtották, így alkalma nyílt minden menekülőnek — és sokan voltak a közelebbi bácskai és bánáti falvakból —, hogy a réti töltésen át Törökkanizsára meneküljenek. Ha némely családok elkéstek, ezek emiatt meghaltak.

Ebben a hatalmas bajban az isteni gondviselés segített csupán

rajtunk, mert ha az ellenség korábban észreveszi a sorkatonaság visszavonulását a Tisza jobb oldaláról a balra, a rétből elbűnk vágott volna és mindannyiunkat elfogott volna hatalmas hadseregével.

Arról viszont, hogy az ellenségnek szándékában állt a menekülés útját elvágni, az a körülmény is tanúskodik, hogy nem támadta meg az általunk elhagyni kényszerült sáncokat, hanem leereszkedett a rétből, hogy elfoglalja a töltést és megszakítsa a kapcsolatot a két Tiszán fekvő helység között.

Ezt a szándékot a kikindai önkéntesek hiúsították meg, akik a nemzetőr gyalogosokat nem csak bevárták, hanem vissza is verték, még hozzá annyira, hogy szertefutottak, amire még üldözőbe vették és megkergették őket.

Ez azonban súlyos hiba volt, tragikus következményekkel, mert amikor az ellenség észrevette, hogy a mieink sorai felbomlottak, akkor lovas nemzetőröket küldött ki, amelyek addig a völgyben elrejtve voltak — hogy a kikindaiakat bekerítsék és hátbatámadják; ezek ezt gyorsan végrehajtották, és elérték a töltést.

A meglepett kikindaiak bátran harcoltak kisebb-nagyobb csoportokban, de nem tudtak összecsoportosulni, hogy ily módon Törökkanizsa felé visszavonuljanak.

Amint a bácskai önkéntesek megtudták a rétből történeteket, gyorsan a kikindaiak segítségére siettek. Ahogy bennünket a lovasok észrevettek, abbahagyták a kikindaiak üldözését és visszavonultak. Ez alkalommal a távolból láttam, hogy néhány ellenséges lovas üldözőbe vett egy kocsit, amelyen menekülők voltak, és amikor átvágták útjukat a töltésen — a nagy iramban futó kocsit letért az útról és egyenesen a Kis-Tiszának rohant, hol a

magas dombról hanyat-homlok a mély jeges vízbe zuhant. A menekültek valamennyien mint szerb vértanúk, a vízbe fúltak.

Abban a borzalmas órában, amikor a kocsi a Kis-Tiszának fordult, észrevettem, hogy három ló volt befogva, elől két férfi, hátul tömérdek nő volt, akik mivel nem ültek, hanem álltak, lehettek összesen 14, vagy 16-an.

Este volt, amikor Törökkanizsa alatt a hídra értünk. Hatalmas tömeget találtunk itt kocsikon, de voltak gyalogosok is. A híd tuta-jokból volt (összeállítva — DJ) keskeny, nyitott, karfa vagy oldaltámasz nélkül, a menekülők csak óvatosan és lassan kelhettek rajta át.

A bácskai önkéntesek a Tisza jobb oldalán maradtak mindaddig, míg a menekülők valamennyien át nem keltek a hídon. Az ellenség nem zavarta az átkelést, mert eltakart bennünket a magas töltés. Így nem láthatta, hogy mennyien vagyunk. Mi keltünk át utolsóként, ezután a sajkások mindjárt szétszedték a hidat.

Éjszaka volt, amikor a törökkanizsai oldalon egy magas dombra másztam fel. Innen láttam meg, hogy ég az egész Ókanizsa. Amikor ősszel ismét hazatértem, akkor hallottam, hogy a nemzetőrök a kormánybiztos rendeletére gyűjtötták fel Ókanizsát azért, hogy a szerbek, ha visszatérnének, ne találjanak tetőt a fejük fölé; az nem jutott eszükbe, hogy a gyűjtogatással önmaguknak sokkal nagyobb kárt okoztak, mint a szerbeknek.”

Eddig tartózkodott a forradalom és szabadságharc idején Kanizsán Miloš Dimitrijević. Ezután Bánátba, majd Szerémségbe ment, részt vett a szenttamási csatában, és a szabadságharc bukása után visszatért Kanizsára.

Dimitrijević emlékiratát a szerb történeti irodalom is nyil-

vántartja. Vasilije Krestić: „A szerb mozgalmat és a magyar-szerb viszonyt érintő eseményeket Polittól (Mihajlo Polit-Desančić — DJ) írt, eltérően nemzetpolitikai irányzatosság nélkül ábrázolta. Csak arról írt, amit maga is átélt, vagy tapasztalt, ez pedig elsősorban a Bácskához fűződik, javarészt a Tisza menti kerülethez és Ókanizsához, ahol született, s ahol családja is lakott. A forradalom első napjaiban Ókanizsán megalakult nemzetőrséget — melynek előbb ő is a tagja lett — olyannak mutatja be, amilyennek azt békében és a katonai hadműveletek során tapasztalta. Pacifista természetű volt, s különböző mennyiségű és vallású köznépszenvedéséért a magyar kormány oktalan politikáját tette felelőssé. Sokat foglalkozott emlékirataiban a rögtönítélő bíróságok munkájával, s az ártatlan emberek meghurcolásával. Mélységesen elítélte a büntetteket, s tán ezért is domborította ki annyira Beöthy Ödön magyar kormánybiztos igazságosságát, akit emiatt a szerbek Világos után is tisztelettel öveztek, s lehetővé tették számára, hogy Szerbiába távozzék. Dimitrijević, miután otthagyta a magyar nemzetőrséget, a szenttamási szerbekhez csatlakozott, s írásában több értékes adatot is közöl e helység védelméről. A menekülés és a háborús borzalmak elbeszélése után a szerző statisztikai adatokkal zárja emlékiratainak a szerb mozgalommal foglalkozó részét, s azokkal bizonyítja, hogy a szerbség a forradalom után számbelileg is, anyagilag is hanyatlásnak indult.” (Szerbek és magyarok... I. 181.)

Dimitrijević nemzeti elfogulatlansága a fenti közlései értelmében aligha tartható. Ő csak a szerbek szenvedéseit látja, a szerbek elleni atrocitások szemtanúja. A magyarok elleni atrocitásokról

nem tud, nem is hallott, pedig a szerb hatalom alatti Zentán áttazva őt is megdöbbenették az ott látottak: az embercsontokon acsarkodó kutyafalkák. Nem tagadható szimpátiája az „előkelő” nemesek iránt, akik a „szerb nép mártírjai”, nem pedig nemesi dölyfük oktalan áldozatai egy forradalmi átalakulásban, amelynek célja éppen a születésen alapuló előjogok eltörlése.

Másrészt szinte kétségtelen, hogy a szerbek elleni kegyetlenkedéseket a magyarok kezdték, s ebben az sem menti őket, hogy az elkövetők többnyire részegen, lincshangulatot kelte támadtak a szerb — többnyire nemesi — házakra. A magyar községi hatóságról, annak intézkedéseiről Dimitrijević semmit nem közöl. Még azt sem, hogy ki volt nemzetőrparancsnoka. Aligha hihető, hogy nem ismerte őket.

DOBOS János

Jegyzetek

Appel 1886 = Appel Ede: Ó-Kanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági, népismeai és statisztikai ismertetése. Szabadka, 1886.

BB. Monogr. = Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. szerk. Iványi I. — Dudás Gy., I. kötet, Zombor, 1896.

Dimitrijević 1896 = Dimitrijević Miloš: Uspomene iz moga života. Novi Sad, 1896 (cirill).

Dobos — Papp 1933 = Kanizsa kilencszáz éves. Dokumentumok és források a kilenc évszázados Kanizsáról. ÜZENET, XXIII/1993. 9-10. szám.

Szerbek és magyarok... = Szerbek és magyarok a Duna mentén. Tanulmányok a szerb-magyar kapcsolatok köréből (1948-1849). Szerk. Bona G., Budapest, 1983.

Szeremlei, I. = Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. I. kötet (1848), Pest, 1867.

Az 1848. évi XXII. törvénycikk: A nemzeti őrseregről. Magyar Törvénytar. 1836-1868. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

Becse vára

A Tisza bal partján, a régi Torontál vármegyében fekszik Törökbecse, ezzel szemben a régi Bács vármegyében a Tisza jobb partján van a bácskai Ó-Becse. Fontos tiszai átkelőhely volt itt. A két Becse között, egy már nem létező tiszai szigeten terült el Becse vára. Eredeti neve Hasznos vára volt, de nevezték Becsének is. Neve a besenyő népnévvel hozható összefüggésbe. Becse helyén valószínűleg már Traianus (53-117) császár alatt római gyarmat lehetett. Becse helynevét először 1091-ben említik, amikor Kapolcs kun vezér pusztító serege itt kelt át a Tiszán, azzal a szándékkal, hogy az Al-Dunánál elhagyja az országot. Becse nevét valószínűleg Szent Gellért (980 táján-1046) püspök kortársától, Comes Bech-től kapta. Becse mint férfinév több okmányban szerepel (1199, 1200, 1216).

Bácsi várbirtok volt, amelyet a fehérvári ispotályos keresztetek már 1238 előtt elnyertek IV. Béla (1206-1270) királytól (ekkor mint Wechey említik). Ó-Becse-Botrán Árpád-kori települési objektumokat tártak fel.

A tatárjárás után Becse környékére kunok telepedtek le. Hasznos néven, mint királyi várat 1315-ben, Becse néven 1338-ban említik. A várnagy ekkor Szécsényi Tamás aradi, bácsi és szerémi ispán, egyben solymosi várnagy is. 1322-ben Miklós szerémi ispán, 1323-ban Szécsi Miklós, 1328-ban Dénes asztalnok mester, egyben miháldi várnagy a várkapitány.

1338-ban I. Károly (1288-1342) király Szegeddel együtt

15 000 márka értékben hozományul lekötötte leendő menyének, Károly morva örgróf lányának.

A Csanád megyei adattár szerint Becsei Imre, Róbert Károly, a király hű embere, aki szerencsés házasságkötése révén jutott a Csepel-szigeti Becse faluhoz, 1310 után telepíti be és nevezi el az altiszai Becsét és Becskerekét.

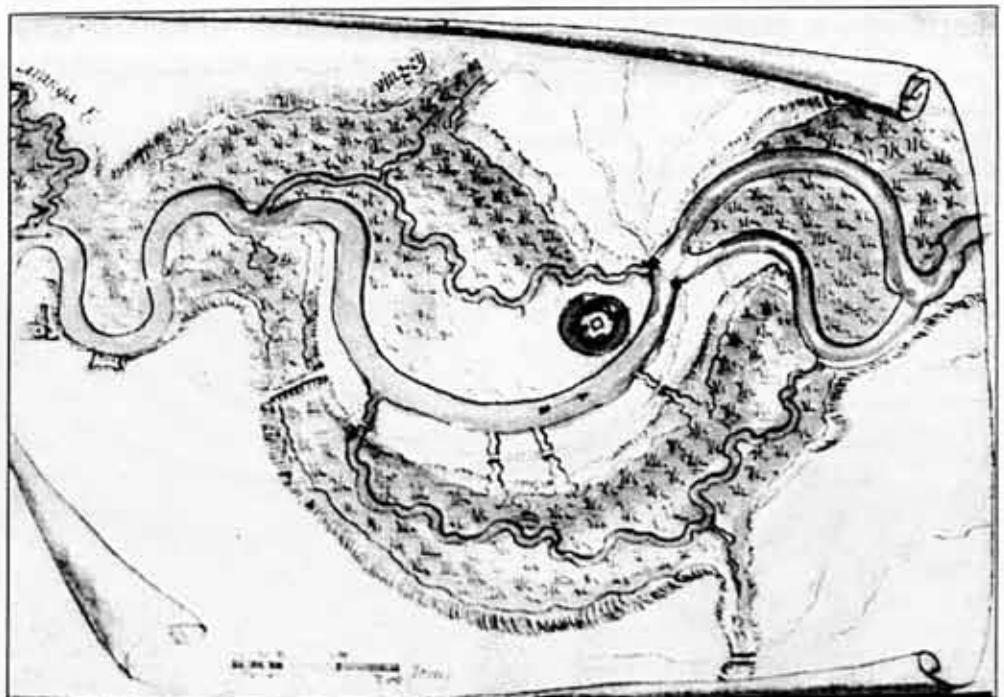
1338-ban mint tiszai révet említik, amelyen keresztül a tiszántúli vidékek csatlakoztak a szeged-pétervárad nagy úthoz. Ugyanez évben a pápai tizedlajstromban akkora összeggel szerepel, amely mezővárosi szintre utal.

A Tisza szigetén fekvő becsei vár vízvár volt. Szabályos, négyszög-alaprajzú, négy sarkán tornyokkal, közepén lakótoronnyal, vagyis donjonnal. Északnyugatra nézett a palota, amely két saroktorony között feküdt, északkeleti sarkán egy kisebb toronnyal. Délkeletre nézett a vár kapuja, amelyet

egy körbástya védett. A várat víz vette körül és (cölöp) hídon lehetett bejutni. Déli tornyai a tiszai révet vigyázták. Bánát felé a később épült segédvárakhoz — Galád, Aracs, Becskerek — vezettek utak.

1386-ban Zsigmond brandenburgi örgróf, a későbbi király, Losonczi Lászlónak és Istvánnak adományozta. A XV. század elején a szerb despoták kezére kerül. Zsigmond király (1368-1437) 1419 körül Brankovics Györgynek (1374-1456) adományozza Becsét. Ezután többször gazdát cserél, mígnem a többi Brankovics birtokkal együtt Mátyás (1443-1490) király kezére jut.

1433-ban a Szentföldről jövet vidékünkön átutazik Bertrand de la Brocquière francia lovag. Belgrádtól Szegedig két kis patak menti (Bács-ér, Csík-ér) berken kívül egyetlen fát sem lát. A lakosok csupán szalmával, vagy a folyópartokon és mocsarakban szedett náddal tüzelnek. Kenyér helyett



Becse környékének térképe 1697-ben

valami lepényféléket esznek, de annak sincsenek bővében. A Duna-Tisza köze a XV. század elején már inkább pusztai jellegű, de az egész Alföld, s benne a Tiszántúl csak a török alatt veszt el középkori mocsár-erdős, lápos-ligetes üde ábrázatát. Leírja, hogy a Tiszában rendkívül sok a hal, egy folyóban sem látott még ennyi és ily nagy halakat. Becséről megjegyzi, hogy város, amelyet Brankovics György, a szerb despota birtokol.

Ezután hosszú ideig hallgat a történelem Becse váráról. A Hunyadiak korában Torontál vármegye egyetlen legnagyobb uradalma volt, Aracs, Bazsahida (ma Basahíd) és Becskerek városokkal és mintegy tíz faluval.

1514 július elején Dózsa György (1470-1514) vezére, Nagy Radoszláv először Becskereket foglalja el, majd Becsét, amelyet maga a birtokos — Szakolyi János királyi kamarás — volt kénytelen átadni a parasztcsapatoknak.

1529-ben a becsei révén kelt át Zápolya János (1487-1540), amikor Mohácsra ment tisztelegni a szultán elé.

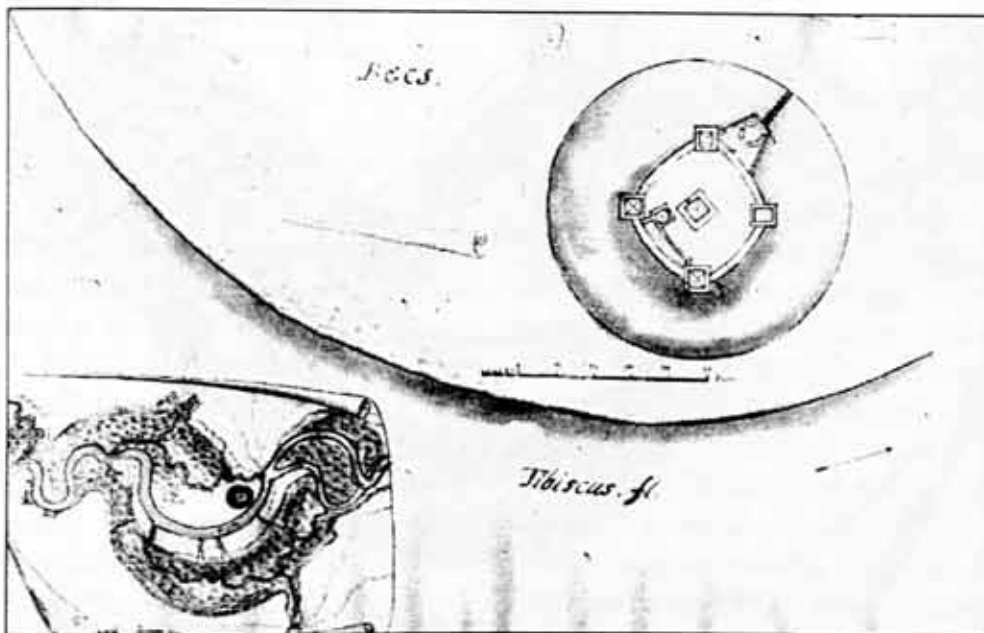
A törökök 1551-ben Izabella (1519-1559) királyné és János Zsigmond (1540-1571) visszahelyezését, az Erdélyben lévő császári csapatok kivonását, Becse és Becskerek várainak átadását követelték, mivel a Temesköz Erdély kapuja volt. A török hadsereg 1551. szeptember 7-én Titel és Csúrog között átkelt a Tiszán. Szeptember 15-én ostrom alá fogta a török Becsét. Az ostrom készületlenül érte a várat, ágyújuk sem volt. A várkapitány Fügedy Gábor volt, hadnagyai Nagy Imre és Szentimrey Jónás. Szeptember 19-én, látva a reménytelen ellenállást, alkuba bocsátkozott a török pasával, Szokoli Mehmed beglerbéggel, aki a tüzszünet idején általános támadást rendelt el, kardélre hányta a vár teljes őrségét. Egy ember sem menekült meg. A vár parancsnokai sem élték túl a vereséget.

A török a várat felújította, megerősítette, helyőrséget szállásolt el benne. Torontál ezután kiesett a magyar adóztatás köréből.

Közvetlenül a zentai csata után 1697-ben Marsigli (1658-1730) császári tábornok elké-

szítette a becsei várnak az alaprajzát is. A tervrajzokon, szerencsére, lépték is található, amely bécsi ölben tünteti fel a hossz mértéket (1 bécsi öl = 189 cm). Így a következő adatokat kapjuk. A lakótorony, vagyis középtorony alapterülete 5x5 öl (9,45x9,45 m). A sarokbástyák alapterülete 4x4 öl (7,56x7,56 m). A kapuvédő körbástya átmérője 5 öl (9,45 m). Amennyire mérhető, a sarokbástyák és a körbástya falvastagsága 1,20-1,30 m lehet. A várfalak és a középtorony falvastagsága 1,5 öl (2,83 m). A várfalak hossza 12 öl (22,68 m). Az északkeleti falon látható egy vízkapu, amely a várak friss vizének használatát tette lehetővé, amelyben a Tisza vize folyt. (Akkor még szennyezetlen, tiszta vize!)

Az északnyugati várfalhoz építették hozzá a lakóépületet, amelynek alapterülete 12x2 öl volt (22,68x3,78 m). A lakóépület északkeleti sarkán egy 3x3 öles kisebb torony állt az udvar felé néző bejárattal. A vizesárok szélessége 12 öl (22,68 m), mélységéről nincs adatunk, de, mint mondtuk, belevezették a Tisza vizét. A vizesárokba a kaputól egy 8 öl (15,12 m) földnyelv nyúlt be, amelyen a kaput védő körbástya állt, amelyet cölöperődítmény vett körül. Erről a földnyelvről juthatott egy cölöphídon át a vár lakója a Tisza egy nagyobb szigetére, amelyet nyugatról a Tisza fő medre ölelt körül patkóalakban, míg keletről egy keskenyebb, kacsaringósabb mellékága határolt. A sziget mintegy 400 öl hosszú és kb. 150 öl széles volt (kb. 750x300 m). A mellékág főágba való betorkolásánál juthatott a várlakó a bánáti oldalra. Innen — mint



Becse vára 1697 őszén

említettük — háromfelé vezetett út: délkelet felé Becske-
reknek, kelet felé Aracsnak,
majd Temesvárnak, északkelet
felé Galádnak, majd innen
Csanádnak, illetve Aradnak. Itt,
a sziget déli csücskénél, a mel-
lékág torkolatánál volt a tiszai
rév bánáti hídfője. Ha megvizs-
gáljuk Marsigli szituációs tér-
képmellékletét, érdekes dolgo-
kat figyelhetünk meg. Észak
felől, követve a Tisza folyását,
láthatjuk az Aranka torkolatát.
Ne feledjük, mindez még a
Tisza szabályozása előtti ábrá-
zolás. A Tisza ekkor még
zabolátlan, gátakat nem ismerő
vad folyó, áradásokkal, tavaszi
kiöntésekkel. Ártere szinte
feltérképezhetetlen. Minden év-
ben más és más vízrajzi térkép
készíthető róla. Emiatt volt
fontos a régi révek, átkelőhe-
lyek, száraz, járható utak is-
merete. Az Aranka beömlése
után a bácskai oldalon templo-
mos hely ábrázolása látható,
majd alig kivehetően, de lát-
hatóan egy földvár falai kör-
vonalazódnak ki. Minden való-
színűséggel a Moholy földvár
(vagy cölöpvár) ez, amely felü-
gyelte az északról, Szegedről
Péterváradra (valamint a titeli

révhez) vezető nagy utat. A
földvár egyik falát a Tisza
meredek partja képezi. Két
sarokkör-bástya látható, közé-
pen egy kapuval, amely előtt
az út dél felé kétfelé válik. Az
egyik, megkerülve a mocsaras
lápos részeket Péterváradnak
tart, a másik egy mocsaras
részén átvezető cölöphídon ke-
resztül szoroson a Tisza partja
mellett halad. Átvág a Tisza
ma már nem létező kacska-
ringós mellékágán, majd még
három kisebb hídon keresztül
jut a becsei révhez. A Tisza
mellékága jóval a rév alatt tér
vissza a főmederbe.

A karlócai békekötés (1699)
értelmében Bánát török kézen
maradt és az ottani, valamint
határvonal menti várakat le-
rombolták. Marsigli a lerom-
bolás után is lerajzolta őket.

A becsei vár romjai a múlt
századi Tisza-szabályozás al-
kalmával kerültek víz alá. A
sziget eltűnt, a folyó kanyaru-
latát átvágták. Csak a vár
egyik oldalának csekély marad-
ványa maradt meg a folyó
partján. Ettől kezdve falai csak
alacsony vízálláskor mutatkoz-
tak. Nagy Sándor régész 1971-
ben vizsgálta meg a romokat.

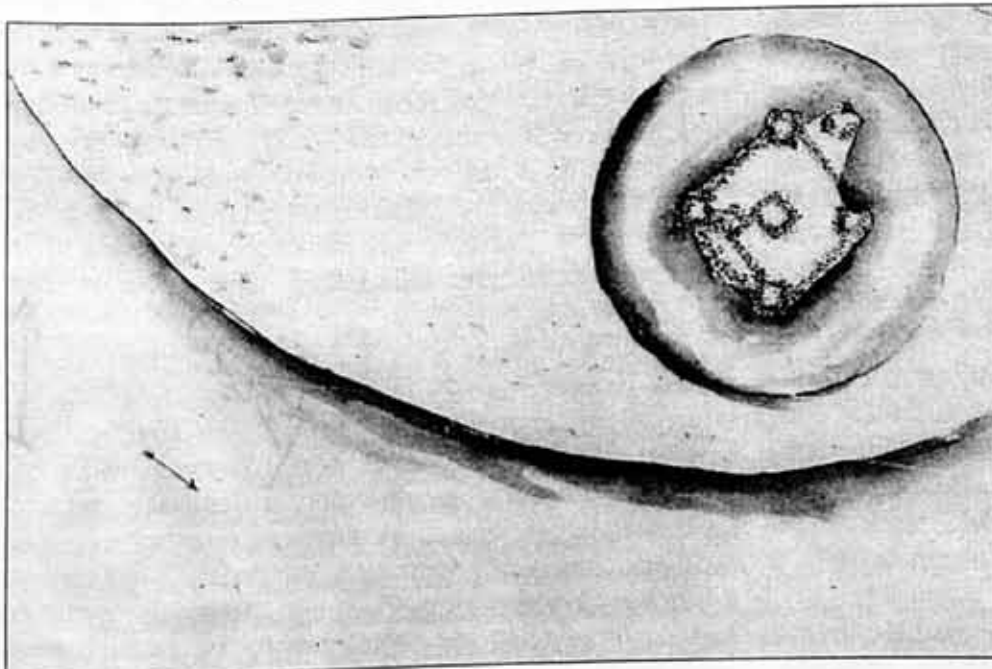
„Az alap alatt másfél méter
hosszú, hasított tölgyfakarók
vannak sűrűn, egymás mellett
leverve és erre vannak fel-
építve a falak. A falak széle
egy sor téglával van kirakva,
ezek úgynevezett Árpád-kori
polyvás téglák: belül a fal forró
meszes habarcsba dobált ró-
mai téglákkal van kitömve. En-
nek alapján feltételezhető,
hogy régebben épülhetett, mint
eddig gondolták.”

Megállapítható tehát, hogy
Becse vára építésének pontos
időpontja ismeretlen. Először
királyi vár volt, majd királyi
adományként több gazdát cse-
rélt. Stratégiai jelentősége a
tiszai rév ellenőrzése volt, az
Erdély felé vezető utak felü-
gyelete. Lerombolták 1699-ben
a karlócai békekötés érte-
lmében.

VÉKONY László

Irodalom

Anjou-kori okmánytár. Szerk. Nagy Gyula és Nagy Imre. I-VII. 1878-1920.; Csanád egyházmegyei történelmi adattár. I. kötet (198-304); Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korából. MTA. 1894. II. kötet (124); Deroko, A. (1950); Srednjevekovni gradovi. Prosveta. (157); Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond korban (1387-1437). Budapest 1977 (96); Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai (1660-1664). Ford. Karácson Imre. Budapest. MTA 1904. (5); Fügedi Erik (1977): Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó. Budapest. (106); Györffy György (1966): Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Akadémiai Kiadó. Budapest (214); Iványi István (1907): Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. Szabadka. IV. kötet. (94); Kalapis Zoltán (1995): Történelem a föld alatt. Forum. Novi Sad (94); Marsigli kiadatlan iratai. Biblioteca Unersitaria di Bologna. 21. kötet. (27); Mirnics József: Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu. 16. kötet (759-763); Stanojević, N. (1980): Rad Vojvođanskih Muzeja. 26. kötet (127-128); Stanojević, N.: Arheološki prehled. 22. kötet (141-142, 163, 164); Arheološki prehled. 24. kötet (139-140); Arheološki prehled. 25. kötet (84-85); Rad Vojvođanskih Muzeja (1987) (119-122)



Becse vára lerombolva

Királyhalma terménybeszolgáltatási kötelezettségei 1949-ben

Fél évszázaddal ezelőtt a mezőgazdasági feleslegeket kötelező beszolgáltatás formájában gyűjtötte be a kormányzat, hogy a tervgazdálkodás elvei szerint juttassa el azt a fogyasztókhöz. Hogy ez a gyakorlatban mit jelentett, milyen lelki és fizikai tortúrák alá vetette a parasztságot, az általános előírások ismertetése mellett egy falu, Királyhalma példáján szeretném érzékeltetni. Érdekes számon tartani történelmünknek ezt a sötét korszakát, mert már igen kevesen maradtak, akik közvetlen szenvedő részesei voltak ezeknek az intézkedéseknek.

1944 nyarán Kelet-Boszniában, Szerbiában nagy területek szabadultak föl a megszállás alól; tömegesedett a hadsereg, rengeteg volt a háborús menekült. Az alapvető élelmiszerek biztosítása céljából a hadsereg kénytelen volt rekvirálni a mezőgazdasági termékeket a felszabadított területeken, eltekintve az intézkedés negatív hatásától. A Vajdaság föl szabadult részein erre nem volt szükség: az elmenekült németység hátrahagyta gabonakészleteit. A német falvakban a katonai közigazgatás szervezeten gyűjtötte be az elhagyott házakból a gabonát, és a malmok ezeket a készleteket dolgozták föl a hadsereg és a civil lakosság részére.

A készletek fölélése után azonban más módszereket kellett alkalmazni, hogy a hatalom megvalósíthassa céljait. Ekkor azonban már nem csupán a szervezett élelmiszerellátásról volt szó! A szovjet mintára szerveződő államhatalom az előző céllal egyidőben gazdaságilag tönkre akarta tenni az ún. „kulákságot”, az 1946-os földreformmal meghagyott 34 holdas gazdaságokat. Ugyanakkor állandó nyomást gyakorolhatott a parasztság minden rétegére, hogy lépjenek be a szerveződő termelőszövetkezetekbe.

1946-ban jelent meg a gabonafélék felvásárlásáról szóló rendelet. Ez előírta, hogy

* a parasztháztartásokban fejenként 250 kg gabonát, illetve 300 kg kukoricát hagynak meg élelmezési célal;

* a termelő a gabonatermés 10-14, illetve a kukorica 20-50%-ával szabadon rendelkezik.

Ezek az előírások látszólag — főleg mai szemmel, a 4-5 tonnás hektáronkénti gabonatermés átlagának figyelembevételével — liberálisnak tűnhetnek. Ám 1947-ben a központi kormányzat például 633 240 vagon különböző gabonaféle felvásárlását tervezte! Ebből 303 421 vagonnal a „kulák tartományra”, a Vajdaságra róttak ki!

A tervgazdálkodásnak megfelelően az előírt mennyiséget lebontották járási, majd községi szintekre. A helyi politikai vezetés általában versenyszerűen vi-

szonyult a feladathoz: nemcsak megvalósítani, de a hurrásocializmus szellemében túlteljesíteni akarták a tervfeladatokat. Jártak az agitátorok, emisszáriusok házról házra. Folyt a padlásseprés, azaz a kivetett mennyiséget behajtották a mezőgazdasági termelőn akkor is, ha nemcsak élelemre, de még vetőmagra való gabonája sem maradt.

1947-től a kötelező beszolgáltatás serkentésére bevezették a mezőgazdasági bónokat, akkori szóhasználatul a „búzabónokat” a beadott termények mennyisége után. Ezekért olyan ipari árut vásárolhatott a parasztság, amely egyébként nem volt az üzletekben, hiánycikknek számított. Azonban ez sem hozta meg a várt eredményt. Fokozódott tehát a nyomásgyakorlás, a parasztság zaklatása. 1948 után főleg a magyarok falvakban folyamodtak a fizikai zaklatásokhoz, azzal az indoklással, hogy a Tájékoztató Iroda hatására a magyar parasztok eltitkolják a mezőgazdasági készleteiket. Ezek az inzultusok sokszor olyan méreteket öltöttek, hogy számos paraszt öngyilkosságot követett el.

Az egyoldalú kötelezettségeket ékesen szemléltetik a következő adatok:

* Szlovéniában a készletek eltitkolóit 500-5000 dináros pénzbüntetéssel vagy 1 hónaptól 1 évig terjedő börtönbüntetéssel sújthatták;

* Vajdaságban a pénzbüntetés 10 000-tól 300 000 dinárig terjedhetett, a börtönbüntetés pedig 6 hónaptól 5 évig.

Ennek alapján csupán 1947-ben a Vajdaságban 8921 személyt ítétek börtönbüntetésre illetve kényszermunkára.

Nem csupán ezek a közvetlen repressziók fenyegettek a délvidéki magyarokat. Sreten Vukosavljević, a telepítésügyi miniszter 1945 őszén tervezetet terjesztett be a szövetségi kormánynak, hogy 80 000 magyart telepítsenek ki a magyar többségű járásokból a békeszerződés megkötése előtt. Indoklásában azzal érvel, hogy így 100 000 föld nélküli magyar elesne a földjuttatástól, és megszűnnének a homogén magyar tömbök a tartományban...

Azt hiszem, hogy ezek a globális adatok érzékletesebbek lesznek, ha egy település kötelezettségeinek viszonylatában szemléltetem. Királyhalom község 1947-ben jött létre Királyhalom és Masarikovo egyesítésével. A talaj jellegének megfelelően a lakosság zömmel szőlészettel foglalkozott. A kötelező terménybeszolgáltatás azonban erről nem vett tudomást. 1950. május 14-én a községi vezetőség a polgárok gyűlésén ismertette az 1949. évi kötelezettségeket és azok megvalósítási arányát:

| | | |
|---------------|------------|-------|
| zsír | 2124 kg | 95,6% |
| hízó | 285 drb | 49,6% |
| sovány sertés | 215 drb | 40,2% |
| lábasjószág | 9400 kg | 45,7% |
| baromfi | 4049 kg | 5,0% |
| búza | 80 072 kg | |
| árpa | 2431 kg | |
| zab | 451 kg | |
| kukorica | 81 141 kg | |
| gyapjú | 412 kg | |
| krumpli | 20 000 kg | |
| bab | 2800 kg | |
| méz | 216 kg | |
| toll | 360 kg | |
| tojás | 27 000 drb | |

Királyhalma határa ma 2400 hektár. Ebből néhány száz hektár legelő. A határ nagy része homok, melyre a múlt század utolsó évtizedeiben kezdtek szőlőt telepíteni, s ez vált uralkodó mezőgazdasági kultúrává. Azonban függetlenül ezektől a természetes adottságoktól, a községnek 16 vagon kenyérgabonát és kukoricát kellett volna felvásárolnia a földtulajdonosoktól. Látjuk a megvalósítási aránymutatókból, hogy ezek az előirányzatok a hús esetében még félig sem sikerültek. Csupán a zsírfelvásárlás közelítette meg a kívánt szintet. E mögött azonban más rejlik. A község területén 700 személy kapott élelmiszerjegyet. A kötelező húsbeszolgáltatáson kívül bárki, aki disznót akart vágni, engedélyt kért a községházán, s a hízó súlyától függően meghatározott mennyiségű zsírt volt köteles az illető beszolgáltatni.

A baromfifelvásárlási kötelezettség külön érdekesség. A beadott takarmány, azaz kukoricát nem számítva tételezzük föl, hogy a lakosság teljesítette a felvásárlási tervet. Akkor viszont honnan tudta volna előteremteni az előírt tojásmennyiséget vagy a tollat?... Személyesen lemértem: egy nagypárna súlya párnahéjastul 3 kg. A község mezőgazdasági termelőinek tehát 120 nagypárna tartalmát kellett volna előteremteni olyan településen, ahol a kacsza, liba tenyésztése elenyésző volt.

A mézbeadási kötelezettség pedig egyenesen abszurd követelés volt. A községben egy méhészt élt, S. Kovács István, akinek 50-70 kaptárnyi méhese volt. Feljegyzései szerint 1954-ben családonként 5 kg virágmézet termelt. A közigazgatás azonban nem úgy gondolkodott, hogy a méhészt mézet, a gabonatermelő gabonát szolgáltat be a hatóságnak, hanem elosztották a gazdaságok között, függetlenül, hogy a földterületen szőlőt vagy szántóföldi növényeket termesztettek.

A községi beszolgáltatási hivatal végzést kézbesített ki az egyes háztartásoknak a kötelezettségek jegyzékéről. Az érintetteknek 10 napon belül kötelességük volt eleget tenni a követeléseknek, különben 30 000 dináros pénzbírsággal sújtották. Egyébként a büntetés összege egy szakmunkás évi fizetésének megfelelő összeg volt! Ha a büntetés sem használt, következett a fizikai nyomásgyakorlás: esténként a

kötelezettségek elmulasztóit a községháza alagsorába gyűjtötték, kezüket összedrótolták, s reggelig a betonon heverték. Ha ez sem vezetett eredményre, következett a börtön, a kényszermunka.

Az említett értekezleten, amelyen ismertették a beszolgáltatási kötelezettségeket, felszólalt az Egység Termelészövetkezet vezetője is. Azzal dicsekedett, hogy egy év alatt 60%-kal gyarapodott a tagság. El is hisszük, hiszen a beszolgáltatási kötelezettségekkel sújtott gazdák egy része úgy próbált megszabadulni a rájuk nehezedő nyomástól, hogy birtokával együtt belépett a termelészövetkezetbe. Ez is volt a cél: tönkretenni a magánszférát a mezőgazdaságban és betereelni a gazdákat a kollektív termelés aklába, azaz elvégezni a „kuláktalanítást”.

A téész-be terelés másik kényszerformája az adóztatás volt. 1953-ig nem a kataszteri jövedelem után szabták ki az adót, hanem szemmértékre. Ez azt jelentette, hogy az adótisztviselek önkényesen állapították meg a háztartások jövedelmét és állapították meg az adókötelezettségeket. Például Kladek Lukács, a szabadkai városháza egyik építője úgy tudott eleget tenni adókötelezettségének, hogy eladta városi házáat. Korponaics Ádám 2 hold szőlőjére 140 000 dináros jövedelmet állapítottak meg, és ennek megfelelő adót vetettek ki rá. Kovács Mucsi János jövedelmét 600 000 dinárra becsülték, amelyre 350 000 dinár adót kellett fizetnie. Hogy ez reálértékben mennyit jelentett? 1953-ban egy tanítói fizetés 4700 dinár volt. 1950-ben tehát Kovács Mucsi János körülbelül 100 tanító havi fizetését fizette be adó címén. Sorolhatnám háztartásonként a lakosságot sújtó terheket, igazságtalanságokat. Akik nem rendelkeztek tartalékokkal, amelyeket lassan föléltettek, beléptek a téész-be.

Országos viszonylatban messzemenő következménye volt a mezőgazdaságot sújtó kötelezettségeknek. A várttal ellentétben csökkent a termelékenység. A mezőgazdaság csak 1956-ban érte el az 1939-es termelési szintet, évekkel később, hogy megszűnt a kötelező beszolgáltatás, és felszámolták a téész-eket vagy átalakították azokat állami gazdaságokká.

A II. világháború utáni korszak egyik leggyötrőbb intézkedését és következményeit igyekeztem érzékeltetni egy falu életében. Egyébként hasonló volt a helyzet az országban, különösen a Vajdaságban. Természetesen sok múlott a helyi közigazgatási és politikai vezetőkön. Ha azok túlbuzgóak voltak, s a hatalmi szerveknél érdekeket akartak szerezni, a kötelező beszolgáltatással járó tortúrák a lakosok számára fokozódtak. Olyan túlkapások történtek, hogy olykor a hatalom is túlzásnak tekintette, s elkövetőit „jutalmul” bebörtönöztette.

Dr. HORVÁTH Mátyás

Irodalom:

Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952. Komunist, Beograd, 1985. Istorija SKJ. Komunist, Rad, Narodna knjiga 1985.

Jelena Popov: Narodni front u Vojvodini 1944-1953. Novi Sad, 1986.

Uredba o otkupu žitarica u ekonomskoj 1946-1947 godini. Službeni list FNRJ, 1946.

Cigányzenekarok Palicson (1860-1918)

Nagy Palicson Antus cigány hegedű, / Síró hangján én búsulok egyedül, / Sírva riva úgy elhúzza, mint soha: / Ez a világ jaj be czudar, mostoha! / Ne húzd, ne húzd Antus cigány már tovább, / Síró nótád vigasztalást úgy sem ad, — / Vigabb nótát huzzál az én fülembé... / Ugy se fér már bubánat a szivembe.

(Palicsi dalok. Szabadkai Közlöny, 1889. július 14., 28. szám)

CIGÁNYZENÉSZEKBŐL álló, cigányos stílusban játszó népi zenekart hívjuk cigányzenekarnak. Magyarországi cigányzenészekről már a XVI. század elején megemlékeznek az írásos források. A cigányzenekart eleinte a hegedű, nagybögő és cimbalom képezte, ám ez később kibővült. Rendes összetételük: hegedűk, mélyhegedűk, gordonka, nagybögő, cimbalom. Ehhez gyakran klarinét vagy tárogató járul. E zenekarok főként népies műdalokat, ritkábban népdalokat stb. játszanak sajátos előadásmódban, a daltamok dús cifrázásával, tisztán hallás után és emlékezetből. Megemlítjük, hogy a cigánybandák műsorán gyakrabban tánc- és klasszikus zene is szerepelt.

A legkiválóbb cigány származású magyar muzikus Bihari János (1764-1827) volt, de nem feledkezhetünk meg Dankó Pistáról (1858-1903) sem, a nagyhírű cigányprimásról, a századforduló legnépszerűbb nótaszerzőjéről, aki 1900-ban játékával a szabadkai közönséget is elbűvölte...

A cigányok tömegesebben a XVIII. században telepedtek meg Szabadkán. Foglalkozásuk főképpen a faragó- és kovácsmesterség, valamint a zene volt. „1781-ben 32 saját házában lakott, 11 volt zenész és 38 iparos” — jegyzi meg Iványi István (1845-1917) a szabadkai cigányokkal kapcsolatban.¹ Szabadkán ekkoriban már

ismertek voltak a cigányzenészek, de ezek Palicson csak több évtizeddel később — a fürdőintézet megalakításával (1853) — váltak ismertté. Azt viszont tudjuk, hogy a fürdőintézet létrehozását megelőző években (már az 1840-es évektől) Szabadkán muzikált Mezey Döme, Mezey Vendel és Jegesh Mátyás a társaival.²

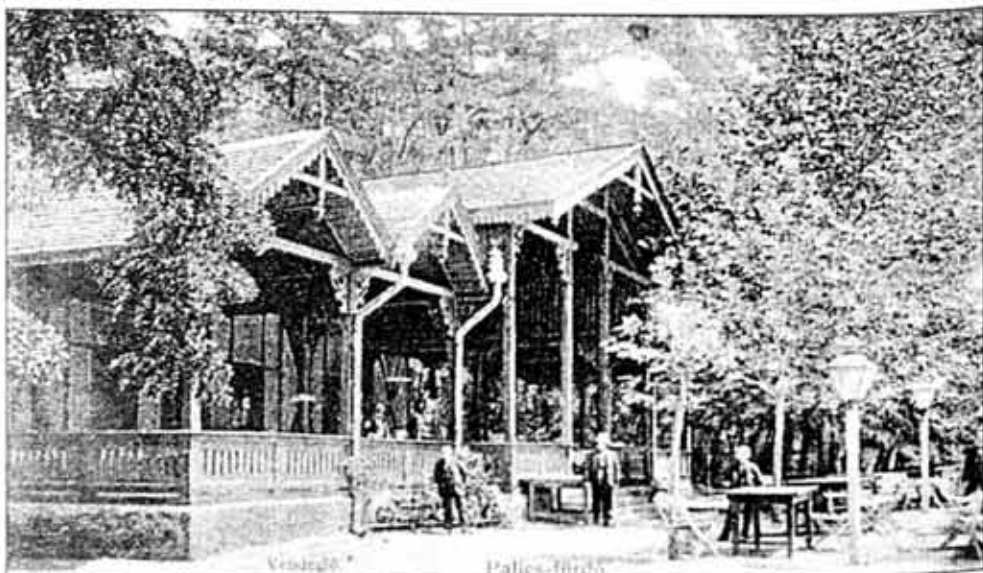
A Palics-tó vize és iszapja gyógyerejének köszönhetően a fürdőhely lendületes fejlődését eredményezte, s 1888-ban a fürdőintézethez már 14 létesítmény tartozott. Az 1850-es évektől a fürdővendégeket többnyire a városi templomi zenészek és katonazenekarok térzenével szórakoztatták. Palics vendéglőinek, étkezdőinek, kocsmáinak növekedésével már a muzikus cigányok játékát is élvezhette az ország számos vidékéről, sőt a külföldről idelátogató közönség. Közben megemlítjük, hogy Palics felvirágoztatásában szerepet játszott a Scultety János (1806-1873) mérnök tervezte emeletes szálloda (a mai Park Hotel). Az 1860-ban fölépített épületnek 32 szobája volt, az emeleti rész közepén helyezték el a társalgó- és zenetermet, a földszinten pedig a kávéházat, a tekéző termet és az olvasószobát. A Szabadkán 1882-ben kiadott „A Palics fürdő” című

„monográfiá”-ban a fürdőhely zenei életéről csak röviden értesülhetünk, de hírt ad a szálloda zenéjéről is: „Erről annyiban van gondoskodva, hogy az emeletes épület nagy termében egy első rendű zongora van felállítva, hol az illetők bizonyos díj mellett naponként meghatározott órában játszhatnak.”

Mielőtt tovább követnénk az eseményeket, vissza kell kanyarodnunk a Bach-korszak megszűnését követő időszakhoz, hogy azután számos egykorú és a közelmúltban felkutatott dokumentum segítségével a Monarchia összeomlásáig végigkísérjük a Palicson játszott cigányzenekarokhoz fűződő fontosabb adatokat.

Az 1860. évtől, az ország alkotmányának visszaállításával, a társadalmi körülmények gyökeres változásával mind több hírt kapunk a fürdőhelyről, az ottani szórakozási és egyéb lehetőségekről. A fürdővendégek egyre szaporodtak, s a város igyekezett a nagyobbbrészt polgári lakosság szórakozási igényeit kielégíteni.

Tóth Lajos, a palicsi fürdőintézet bérlője, 1862 közepén a fürdővendég „kényelmére s mulatságára” tett erőfeszítéseiről tudósítja a városi tanácsot. Ugyanis nagy költséggel sikerült



Vendéglő Palicson (Horváth József gyűjteményéből)

megnyernie a „köztetszést nyert Poldi nevű zenészt válogatott társaival együtt.”³ Azonban szűkséges a zenekar számára „egy emeltebb helyiség”-et biztosítani, hogy a távolabb lakó fürdővendégek is élvezzék a zenét. Gondoskodni kell továbbá a tánckedvelők számára „egy kemény pallózatot elkészíteni”, mert a homokban kellemetlen ropni a táncot. A községi tanácsülésen elhatározzák, hogy a nyári táncmulatságok lebonyolítására egy padlózott kioszkot építenek, amelynek karzatán a zenekar helyezkedne el. Scultety János jeles építésszt bízzák meg a tervek és a költségvetés elkészítésével, úgy, hogy a kioszk egyszersmind étteremként is használható legyen.

A fürdőintézet bérlője 1863 tavaszán a fürdőidény alatt működő „zenetársaság” díjazása ügyében fordul a községtanácshoz, miközben másról is szót ejt kérelmében: „A palicsi fürdőintézet jövőjét biztosítja mindaz, ami a fürdővendégek kényelmét és élvezetét mozdítja elő. Ezek közé tartozik kiválólag egy jó s állandó zenetársaság a fürdőidény alatt.

Én mint bérlő meg is tettem erre nézve a múlt évben azt, mit tetemes áldozattal tehettem, s közelebb ajánlatot vettem Sárközytól, ki országszerte legjelesebbnek ismert hangásztársaságával a f. é. idényt Palicson óhajtaná tölteni.

Én azonban múlt évi vesztéseim után nem vagyok oly állapotban, hogy a nevezett karnagynak feltételeit, a tulajdonos város, vagy a fürdőközönség tetteleges hozzájárulása nélkül elfogadhassam”⁴ — írja Tóth Lajos bérlő és arra kéri a községtanácsot, hogy az említett zenekar díjazásához — a fürdőintézet érdekében — bizonyos összeggel járuljon hozzá. Ezenkívül a hatóság hagyja jóvá, hogy minden vendégszobától, az illető fürdővendég itt-tartózkodása idejére („a világ minden fürdőinek példájára”) 2-3 forintnyi zenedíjat szedhesenek. A tanácsülés engedélyezi, hogy az új és a felső épületekben elszállásolt vendégektől nyolc nap

után szobánként 3, majd az alsó épületben pedig másfél forint zenedíjat szedjenek. A fürdőorvost felkérlik, hogy készítse el a zenekar napi, illetve heti „órarend”-jét. Azonban a városi hatóság hozzáteszi, hogy pénzhiány miatt anyagiakkal nem támogatja a palicsi zenekart!

Hogy a fürdőintézetnek továbbra is különféle akadályokkal kellett megküzdenie, bizonyítja dr. Sztojkovits Péter orvos jelentése az 1864. évi fürdőidényről, amikor többek között ezt írja: „Fürdői életünk egyhangú, mondhatom szomorú volt, annál is inkább, minthogy a bérlő úr nem akarta egyáltalában a zene okvetlen szükségességét belátni, anélkül pedig, és minden egyéb kellemes szórakozás hiánya mellett az édesanyák, kik többnyire beteges gyermekeik miatt kénytelenek itt tartózkodni, a legkellemetlenebb unalomnak voltak kitéve...”⁵ Csakhamar megváltoznak a körülmények, s Palicsot mind több fürdővendég keresi fel. A városi hatóság gondoskodik a szórakozási lehetőségekről és 1865. július 13-tól augusztus végéig szerződött a „helybeli első zenekar tagjai”-t, amely a következő tíz cigányzenészből állt: ifj. és id. Trefon József, Trefon Antal, Bodrits József, Sándor, Márton és Antal, Rátz Ferenc, Lakatos Antal és Boros

István.⁶ A várossal kötött szerződésben egyebek között az alábbi olvasható: „Szabadka város közönsége felfogadja a fentnevezett tíz tagból álló helybeli zenekart azon célra, hogy a helybeli Palicsi fürdőintézetben naponként és pedig reggel 6 órától 8-ig, este pedig 1/2 6-tul 1/2 8-ig a fürdő vendégeket folytonosan mulatassa, és ezen szolgálatért a város naponta 5 ftot fog fizetni, valamint a zenészeket három szobában lakással fogja elátni... Kötelesek a zenészek folytonosan a palitsi fürdő intézetben lakni és csupán Péntek vagy Vasárnapi napon a város engedelmére szerint reggeli zene befejeztével engedtetik meg nekik, hogy a fürdő intézetből eltávozhassanak, s így azon nap az esteli zenejátéktól fel lesznek mentve... Azon esetre, ha a zenészek hanyagság vagy ügyetlen játék által a fürdővendégek rosszalását és elégedetlenségét idéznék elő, vagy nem teljes számú zenekarral játszanának, annyiszor a menyinyiszor napi illetményüket elvesztik, eme büntetés kiszabására a helybeli fürdő orvos úr mint a közrend és csend őre jogosítatik fel...”

Dr. Sztojkovits fürdőorvos 1865-ben kijelenti, hogy a városi hatóság jól és célszerűen cselekedett, amikor a fürdőintézetet „kivette” a bérlő kezéből, mert a



Palicsi vendéglő (Horváth József gyűjteményéből)

„házilag” kezelt fürdőhely lendületesebben fejlődhet.⁷ S a kitűnő zenekar bármely fürdőhelyen helytállna... Ezenkívül majdnem minden vasárnap a város kihozta az ugyancsak nagyszerű katonazenekart, az „ezred zenéjét”, s ilyenkor számos úri fogattal érkezett a városi „szép közönség” is, hogy gondtalanul szórakozzon a fürdőhelyen. Az aszályos évek elmúltával, de különösen a Szeged-Szabadka közötti vasútvonal megindításával (1869) lényegesen megnövekszik a fürdővendégek száma. Fokozza a látogatottságot az említett városok között az 1870-es évek elején beindított fürdővonat („kéjvonat”)-járat, illetve az a tény, hogy a szabadkai hatóság mind többet áldoz Palics fejlesztésére, a szórakozási lehetőségek sokoldalúbb biztosítására. Ekkoriban különösen a jó zenekarok szerződését tartotta szem előtt a város. Szabadka rövid ideig még mindig ragaszkodik ifj. Trefon József zenekarához, amelynek létszáma időközben tizenegyre növekedett. Részlet az 1875. június 1-jén kötött szerződésből: „Szabadka város közönsége felfogadja a tulajdonát képező Palics fürdő intézetben teljesítendő sétazene eszközlésére Trefon József vezetése alatt helyben működő s 11 tagból álló első zenekart f. évi június 1-től augusztus hó 31-ik napjáig terjedő fürdő-idényre, s

kötelezi magát nekie e szolgálat teljesítéséért, havonként utólagos részletekben 600 ftot kész pénzben fizetni, négy bebutorozott szobát az alsó nádas épületben lakásul ingyen átengedni, s ez időny alatt őt élelemmel... ellátni... Fennevezett zenekar köteles lenni, a péntek reggelt kivéve, naponta reggel 6 órától 8-ig, délután 5 órától 7-ig séta zenét tartani... A zenekarnak tiltatik esti 10 óra után a fürdő helyiségben bárki rendelkezésére is zenézni... Szabadka város nevezett zenekar tagjainak kétszer hetenként... szabad fürdést enged.”⁸

Az 1870-es évek közepén Piros Józsi, a híres cigányprimás zenekarával Szabadkára látogat és megszakításokkal több éven át szórakoztatta a palicsi fürdővendégeket. Piros Józsi cigánybandája József (1833-1905) főherceg kedvenc zenekara volt. Érdekes felidézni a Bácskai Ellenőr 1896. február 6-i számát, amely terjedelmesen tudósít a cigányprimás életútjáról. „Piros Józsi, a főherceg udvari zenésze, 1848-ban született Nagyatádon. Apja szintén népzeneész volt, aki fiából iparost akart nevelni, aki már 7 éves korában nagy zenei hajlamot árult el. Később titokban hegedűt vásárolt 80 pengő krajcárért és szorgalmasan gyakorolt, s 12 éves korban már a nagyatádi zenekar tagja lett. Mint segédzenész megfor-

dult a kaposvári, pécsi és szigetvári bandáknál. Utóbbinál 18 éves korában zenekarvezető lesz. Ezután másodprimásként Pécsre, Dankó Gyula zenekarához került. Itt kiváló zenetanárok segítségével megismerte a kottát, majd 22 évesen újra átvette a szigetvári zenekar vezetését, melynek hét évig állt az élén. Ezután a kitűnő primás néhány bácskai nábob meghívására — 1875-ben — Szabadkára utazott, ahol „az első zenekar vezetését vette át és egyszerre meghódította az ottani közönséget.” 1884-ben József főhercegtől meghívást kapott a Margitszigetre, ahol Piros Józsi játékaival olyannyira megnyerte a cigányok főhercegi védnökének tetszését, hogy 1885-ben — az országos kiállítás idején — ismét szerződtek a szigetre. Akkor, amikor József főherceget több magas rangú vendége meglátogatta. „Egy ebédnél történt, hogy Rudolf trónörökösnek a Piros játéka annyira megtetszett, hogy többször eljátszatta vele saját szerzeményét is, a Bácskában jól ismert Sikos a hó, szalad a szán közkedveltségű nótát. Midőn a kiállítás megtekintésére jött francia vendégek a Margitszigetre voltak ebédre meghíva, Piros Józsi zenéje őket is annyira elragadta, hogy Massenet és Delibes francia zeneszerzők többször kezét szorították Piros Józsisal, távozásukkor pedig emlék sorokat írtak neki. Majd játszott a persa sah előtt, valamint Milán szerb király és Sándor bolgár fejedelem előtt is, kik többszörösen kitüntették. 1890-ben télire Amerikába szerződtek, József főherceg ekkor két ajánló levelet adott Piros Józsinak, melyek közül az egyik Bostonba, a másik Londonba szolgált. A két levél mellett még egy külön levélben szerencsét kívánt Piros Józsinak a főherceg, ki később 1890-ben sajátkezűleg írott levélben azt is megengedte, hogy Piros Józsi társulata József főherceg magyar cigányzenekara nevét viselje” — olvasható a Bácskai Ellenőr említett számában. A továbbiakban arról ad hírt a cikk, hogy jeles primásunk cigány-



A palicsi Kisvendéglő (Horváth József gyűjteményéből)

Gyász

Ismét gyászol a Bácsország szerkesztősége és olvasótábora, gyászol a szabadkai Történelmi Levéltár, a helytörténeti kutatók népes tábora, a vajdasági honismeret iránt érdeklődők és az egyetemes magyar levéltártudomány.

Meghalt Magyar László.

Hatvanegy éves korában érte utol a halál, távol a szülőföldtől, több mint tízezer kilométerre a gyökerektől, melyet mérhetetlen szeretettel és a tudósok kivételes megszállottságával kutatott.

Városunkban a levéltári kutatás kútforrását Magyar László jelentette. Ő volt mindannyiunk önzetlen adat- és ismeretszolgáltatója. Munkáink az ő biztos adatai nélkül nem is lennének tudományos munkák. A szabadkai Történelmi Levéltár több tízezer dokumentumkötetének negyedévszázados rendszerezői munkája nyomán számtalan olyan adatot dolgozott fel Szabadka történetéről és a vidékhez kötődő személyekről, melyek nélkül ma nem lenne teljes városkutatásunk. Helyismereti anyagok után kutatva felkereste számos levéltárunkat és minden lehetőséget kihasználta arra, hogy ismert külföldi archívumokban is dolgozhasson, ahonnan újabb adatokkal és ismeretekkel tért vissza. Tudományos cikkeivel és könyveivel nem csak a jugoszláviai magyar művelődéstörténeti és történeti kutatást gazdagította. Munkásságával, melyet pillanatnyilag még nem is tudunk pontosan fölmérni, beírta nevét az egyetemes magyar tudományos írók nagykönyvébe is.

Nagy tervei voltak. Tarsolyában még számtalan adat maradt, mely feldolgozásra, közlésre vár. Mindannyian, akik ismertük és becsültük értékes tevékenységét, úgy érezzük, kötelességünk folytatni a munkát ott, ahol ő abbahagyta, mert csak így tudjuk majd kitölteni azt az űrt, melyet Magyar László korai halálával maga után hagyott.

KUNKIN Zsuzsanna

KORUNK IVÁNYLJA VOLT

MAGYAR LÁSZLÓ
(1937-1998)

A háborúk nemcsak a frontokon szedik az áldozataikat. Kihatásuk közvetve egyrészt anyagiakban, másrészt az emberi életekben a későbbi években is éreztetik hatásukat. Efféle sors jutott osztályrészül a szabadkai levéltár munkatársának, Magyar Lászlónak, aki a közel tíz éve Kanadába szakadt gyerekei meglátogatására utazott a tengeren túlra, hogy végre viszontláthassa őket. A találkozás öröme és a velejáró izgalmak miatt-e, de megszűnt a szíve dobogni. A hirtelen halál nemcsak a családot érte váratlanul, megdöbbenéssel vette tudomásul Szabadka és az egész Vajdaság magyar érzelmű értelmisége. Egyönterű a vélemény, hogy olyan tudóst, a város történetének élő lexikonát, cikkek és könyvek íróját veszítettük el, akinek helyére nem tudni, ki áll majd, s egyáltalán kerül-e valaki?

1937-ben született Hajdújárásán. Szülei a közeli Ludasról és Palicsról származtak. A Magyar család egyébként a Pozsony megyei Magyar várjobbágy nemzetségből eredezteti magát, amit megerősít, hogy a délvidéki ág ősei a török idők elmúltával Pozsony megyéből érkeztek Szabadka környékére. A gimnáziumot Szabadkán, a Filológiai

Égyetemet Belgrádban végezte angol-német szakon. Képességeit, intellektuális kíváncsiságát már tanulmányai alatt csillogtatta. Mint labdarúgót osztálytársai Aranyballábként becézték. Sportkarrierje a belgrádi Crvena Zvezdáig vezetett, de tanulmányai miatt lemondott az 50-es és 60-as években oly népszerű és kiváltságokkal járó focista életről. Ekkor kezdett levelezésbe világhírű tudósokkal, művészekkel. Többek között Szilárd Leó levelét is örzi, Caldwell amerikai író pedig nemcsak levelezett vele, hanem jugoszláviai látogatása során külön kérte, hogy Magyar Laci mindenhová kísérje. Gyűjteményében számos más kiválóság levele is megtalálható. Fiatalon nyelvtanárként dolgozott, majd 1975-ben Pálinkás Józsefnek, a levéltár akkori igazgatójának — korábban a gimnáziumban Magyar László történelem tanára volt — a felkérésére a szabadkai Történelmi Levéltárba került szakmunkatársnak. Itt Ulmer Gáspár, az idősebb kitűnő kolléga, a 18. századi anyag szakértő, tudós ismerője vezette be a levéltári munka rejtelmeibe. Laci ezt gyorsan elsajátította és hamarosan hozzáfogott a kutatómunkához, melynek során eddig több mint 300 cikk és tanulmány, több kötet szerzője, társszerzője vagy szerkesztője.

Változatos életét nem a munkahelycserék adták, hanem az, hogy a szabadkai levéltár anyagának újabb és újabb területeit hódította meg, és emelt ki számára érdekes és értékes témákat. A 23 év során a Létünk, az Üzenet, a Magyar Szó, a 7 Nap, a Szabad Hét Nap, a Híd, a Rukovet, az Oktatás és nevelés, a Subotičke novine, az Egészség, a Bácsország és más orgánumok hasábjain tette közzé búvárkodásának eredményét. Tanulmányai megjelentek magyarországi szaklapokban is. Főképpen a Monarchia kora érdekelte; mert a szeretett város ekkor élte történelmének egyik fénykorát. Munkásságának rangját különösen az emeli, hogy jelenleg a



Magyar László

(Hévr Miklós felvétele, 1998. március 12.)

szabadkai Történelmi Levéltárban lámpással kell keresni azt a levéltárost, aki érti, tudja kezelni, járatos lesz feldolgozni az 1918-ig terjedő latin, német és a magyar nyelvű anyagot.

Szabadka levéltárán kívül, nyelvtudását kihasználva, fáradhatatlanul gyűjtötte a városra vonatkozó anyagot Ausztria, Szlovákia és Magyarország levéltáraiban. Több mint ezer dokumentumot hordott össze, amelyeket önzetlenül adott át másoknak felhasználásra. E sorok írójának legalább 40, addig a kutatás előtt ismeretlen középkori oklevél másolatát juttatta el és buzdítására készült el a város középkori története.

Csendben, visszahúzódva és vaszorgalommal dolgozott az egykori fáradhatatlan sportoló, vállalta a nehéz sorsot akkor is, amikor több jó munkatársa eltávozott a levéltárból. Az utóbbi évek munkájának eredménye az a több mint tíz alkotás, amit hátrahagyott. Akkor leszünk igazán méltók hozzá, ha vállaljuk a szöveggondozás és a kiadás teendőit.

Élete során mindig benne volt az írástudók azon kényszere, hogy ismereteit megossza a nagyközönséggel. Ezért is publikált rendszeresen számos lapban és folyóiratban. Munkájáért a város már korábban elismerésben részesítette. Megkapta a Dr. Bodrogvári Ferenc-, majd az Üzenet-díjat. A sors sajátos fintora, hogy éppen akkor javasolták Szabadka város legrangosabb díjára, a Pro Urbe díjra, amikor utolsó óráit élte. Nem is tudott erről az előterjesztésről, s már nem is tudhatta meg.

Ahogy a többi között a halála alkalmából megtartott gyászülésen is elhangzott, Magyar László nemcsak nevében, hanem a szívében is magyar volt, úgy, hogy más nemzeteket nem sértett, de a magáét óvta és féltette. Pártokhoz soha nem tartozott, ő a népet és városát szerette, és ezzel városképi jelentőségűvé lett személyisége. Magyarok, szerbek és horvátok számára egyaránt ő volt a Magyar Laci.

BLAZOVICH László

VESZTESÉGE PÓTOLHATATLAN

Gyászülést tartottak Magyar László halála alkalmából

Magyar László ismert szabadkai levéltáros és kutató hirtelen halála mélyen megrendítette mindazokat, akik ismerték és tisztelték. Halála alkalmából a szabadkai városháza dísztermében június 17-én délben gyászülést tartottak. Az ott elhangzottakat Mácsai Tibornak, a Szabadkai Rádió magyar szerkesztősége újságírójának a helyszínen rögzített hangfelvétele alapján némi javításokkal közöljük. A Bácsország szerkesztősége — melynek kezdettől fogva szerkesztőbizottsági tagja és állandó munkatársa volt Magyar László — köszönetet mond Mácsai Tibornak, valamint Németh Jánosnak, ugyancsak a Szabadkai Rádió újságírójának, aki a gyászülést vezette.

Siflis Zoltán, a szabadkai önkormányzat művelődési titkára:

Tisztelt gyászoló család, gyülekezet, ismerősök, barátok, munkatársak. Az önkormányzat és a saját nevemben mély fájdalomnak adok hangot Magyar László barátom hirtelen halála alkalmából. Ahogy Németh János említette, városunkat, kulturális közéletünket az elmúlt fél év alatt két súlyos veszteség érte. Most Magyar László halála szinte újfent sokkolta mindazokat, akik azt a tudományos munkát, amit az elmúlt évtizedekben végzett, értékelték és nagyra becsülték. Az a feltáró és történelmi tudományos

munka, amit több évtizeden keresztül végzett idehaza és külföldön, nagyon sok tisztelőt, barátot, megbecsülést hozott. A szabadkai önkormányzat, egész kulturális térségünk a munkássága nélkül, a könyvei nélkül, a feltárásai nélkül nagyon szegény lenne. Amikor most őszintén aggódunk, hogy lehet-e pótolni Magyar László személyiségét, tudását, akkor azért aggódunk, mert olyan területet művelt, amelynek igen kevés a követője, amely igen nehéz, kitartó, állhatatos munkát, teljes embert és teljes életet követel. Úgy távozott közülünk, hogy hosszú évtized után rövid időre meglátogatta



A gyászülés

(Szabó Attila felvétele)

Kanadában élő gyerekeit. Tervekkel a tarsolyában utazott el, azzal a szándékkal, hogy visszajön és folytatja a munkáját. Hogy ez a munka mennyire fontos volt a városunknak és az önkormányzatnak, az a tény is bizonyítja, hogy a város Pro-Urbe díjra javasolta. Sajnos — ahogy a sajtóból már megtudhatták — azon az ülésen, amelyen döntést hoztunk, hogy idén Magyar László is átveheti ezt az elismerő kitüntetést, hogy így adózzunk eddigi munkásságának, azon az ülésen hallottuk a hírt, hogy hirtelen meghalt.

Úgy érzem, mindannyiunk nevében elmondhatom, hogy pótolhatatlan veszteség érte Szabadkát, Vajdaságot és az egész egyetemes magyar kultúrát. Nagyon remélem, hogy életműve, munkássága példa lesz azoknak, akiknek követniük kell ezt a tevékenységet, hiszen több terve, több könyve maradt befejezetlenül.

Kedves Laci barátomat néhány héttel ezelőtt, a régészek találkozáján láttam utoljára. Az ajtóban állt, nem is ült le a tanácskozók közé. Miután befejeztem az összegyűlteket üdvözlését, azzal kérészt fel, hogy elkészült az új könyve és mikor tudunk annak is könyvformát adni. Azt mondtam neki, Laci, várj pár hetet, s miután visszajöttél, leülünk és megbeszéljük a dolgot. Nem gondoltam, hogy ez lesz az utolsó találkozásom Lacival. Egy történész, egy levéltáros életében 61 év nem ad semmiképpen okot arra, hogy aggódjunk, hogy ilyen rövidre szabja a sors az életet a számára.

Dr. Hegedűs Antal történész, levéltáros:

Tisztelt gyászolók, család, hozzátartozók, Magyar László tisztelői, barátai, munkatársai. Azok egyike búcsúztatja most a megboldogultat, akik barátainak, munkatársainak mondhatták magukat. Harminc évvel ezelőtt ismerkedtem meg Magyar Lászlóval, amikor Újvidéken dolgoztam a Történelmi Intézetben, de közeli kapcsolatba hat évvel ezelőtt kerültem vele, amikor Újvidékről Szabadkára költöztünk és a Történelmi Levéltárban helyezkedtem el. Magyar Lászlót mindannyian úgy ismertük, mint aki szerelmese a munkahelyének és a munkájának. Van az írásnak egy na-



1995. december 22.: Fogadáson Kasza József polgármesternél.
Jobbról az első Magyar László
(M. Megyeri Pál felvétele)

gyon szigorú szava, amely azt mondja, vigyázatok, mert minden fölösleges elhangzott szóról számot kell adnotok az Úrnak. Magyar László levéltáros és történész barátunknak a szobájában és munkahelyén sohasem hangzott el egyetlen fölösleges szó sem. Nagyon kedvesen, nagyon barátilag fogadott mindig bennünket, akik őt fölkerestük, de néhány udvariaskodó kifejezés után máris a munkára terelődött a szó. Azokat a poros iratokat nemcsak az egyik helyről a másikra rakosgatta, hanem kutatta és vallatta őket, mindig azt kereste, mi van ezekben az iratok-



Egyetemista korában, 1960-ban

ban, ami az élet és a történelem valóságát tükrözi. Erről tanúskodnak megjelent írásainak, könyveinek a címei is, hogy csak néhányat említek közülük: Életek és iratok, Három kincsestár, s nem utolsósorban az idén megjelenő post humus kötete is, az Iratváltató. Könyveinek és sok száz tanulmányának a bibliográfiája valószínűleg hamarosan megjelenik, és arról tanúskodik majd, hogy ez a hirtelen eltávozott levéltáros és történész munkatársunk mennyire szorgalmasan, becsületesen, alaposan dolgozta föl mindazt, ami a kezébe került. Azt mondja a régi latin szentencia: Orator non nascitur, sed fit. A szónok, az orátor, a mérnök, a polgármester, a politikus nem születik, hanem azzá lesz. Magyar László sem született levéltárosnak. Egyetemi tanulmányai során a tanári pálya felé irányítódott, magam sem tudom, hogy került a levéltárba, de azt tudom, hogy nagyon szorgalmas, nagyon becsületes munkával, és főleg munkájának a szeretetével évtizedünknek és Szabadkának egyik legkiválóbb levéltárosa és helytörténésze lett. Akármerre járt, külföldön, belföldön, levéltárakban kutatva, mindenütt szeretett Szabadkájának a vonatkozásait kereszte, és mint a kisgyerek, örült, ha csak egy adatot is talált, ami akár középkori, akár a legújabb kor vonatkozásában Szabadkára emlékeztethette, amivel Szabadka történetét gazdagíthatta.



1991. december 10.: Konrád György íróval (jobbról)

(Kovács Károly felvétele)

Elszólította őt az életnek az ura, nem tudjuk, hogy miért. Amikor hozzátartozóinak részvétünket nyilvánítjuk, szeretnénk mindannyian meggyőzni őket arról, hogy bármilyen fájdalmas is az a seb, amit a férj, az apa eltávazása okozott a számukra, éljenek abban a tudatban, hogy a férj, az apa, a hozzátartozójuk kristálytisztán, becsületesen élt a mi szívünkben is, és olyan valakit vesztettünk el benne, aki nemcsak nevében, de szívében is magyar volt. Kívánjuk csöndesen magunkban, hogy szülessenek Magyar Lászlóhoz hasonló fiatalok, akik majd a nyomunkba szegődve kutatják és vallatják az iratokot, és szűkebb pátriánknek becsületes, tudós, alapos helytörténészei lesznek. Az élet urától pedig azt kívánjuk, hogy ennek a szorgalmas, becsületes, nagytudású embernek a dolgozó évek után adja meg az örök nyugalmat.

Zoran Veljanović, a Történelmi Levéltár igazgatója:

Poslednji pozdrav Laslo Madaru arhivisti Istorijskog arhiva u Subotici. Lacija odnosno njegove radove sretao sam u časopisima, monografijama, zbornicima, knjigama, a kad sam došao u Istorijški arhiv, imao sam priliku da bliže i bolje lično upoznam. Od prvog dana pravili smo planove o istraživanju koja nas čekaju. Neka smo realizovali,

neka nismo. Njegova velika energija i strast za rad, istraživanju bilo je primer svim kolegama u kolektivu. Mlade kolege, pa i one starije imali su šta od Lacija da nauče. Bezbroj onih, koji su se obraćali za informacije ili podatke. Bio je spreman svakome da pomogne i ne znam nikoga da je otišao iz Lacijeve kancelarije pa da je ostao bez odgovora. Kao član uredivačkog odbora svih izdanja Istorijskog arhiva doprinio je svojim znanjem. Kao član upravnog odbora doprinio je uzdizanju rada Istorijskog arhiva na one kvalitete, koje ova kuća zaslužuje u dobijanju statusa koja mu pripadaju u kulturnom miljeu grada. Veliki njegov doprinos razvijaju arhivističke službe, kao što veliki opus njegovih radova na istorijskim temama, bez kojih nećemo moći da se napišemo nijedna monografija našeg grada. Bio je dobar čovek, iskren sa nama. Njegova iznenadna i prerana smrt sve nas je potresla. Neka mu laka ova naša Panonska zemlja.

Ricz Péter, a Bácsország fő- és felelős szerkesztője:

Tisztelt gyászoló család, tisztelt jelenlévők, kedves barátaink. Azt szoktuk mondani, a halottról jót vagy semmit. Ez így van rendjén, mert ilyen alkalommal valóban fel kell sorolni mindazt, ami egy-egy ember életében pozitív oldalról a felszínre jutott. Az

elmúlt napokban, miután megtudtam, hogy szólnom kell, és ez becsület kérdése is volt, azon gondolkodtam, mit tudnék hozzáadni azokhoz az idézőjelben mondott frázisokhoz, hogy jó családapa volt, hogy hűséges férj, hogy egy kitűnő barát, hogy olyan kutató, akit sajnos hosszú-hosszú időn keresztül nehezen tudunk pótolni. Számomra, és nagyon sokak számára, ő volt a Magyar László, vagy méginkább, ő volt a Magyar Laci. Nagyon sok órát töltöttünk el együtt, éppen velem meglehetősen sokat vitatkoztunk, és erre most nagyon büszke vagyok. Azok, akik a Bácsország szerkesztőségének a munkájában az elmúlt évek folyamán részt vettek, tudják, hogy közöttünk, úgymond, állandó jellegű, kicsit cinikus vita folyt, de ennek tudatában voltunk, így próbáltuk előrébb vinni a Bácsország — melynek kigondolója Laci barátunk volt —, a honismereti szemle megteremtésének és továbbélésének ügyét. Ő volt az, aki rábeszélte bennünket, hogy fogjunk össze és a jövő számára alkossunk valami maradandót.

A halálról magyar nyelven sokféleképpen lehet szólni. Van értelmetlen és érthetetlen halál. Laci érthetetlenül értelmetlen halállal halt meg. Én, éppen úgy, mint az itt ülők, el sem tudom hinni, hogy a következő Bácsország ülésen és a jövőben nem lesz közöttünk. Többet említették Szekeres László régész nevét, aki hosszú éveken, évtizedeken keresztül kollégám volt, szinte pótapám. Még fél év sem telt és egy újabb Lacit kell itt búcsúztatnunk. Mindannyiunk számára az lehet csupán az egyetlen vigasz, hogy bármennyire is pótolhatatlannak tartjuk Magyar Lászlót, a munkásságát folytatni kell. Nekünk és az utánunk jövő nemzedékeknek ez becsület kérdése: Bizom benne, hogy lesz annyi erőnk, hogy ezt a munkát végig tudjuk csinálni.

Boško Krstić, a szabadkai Íróközösség képviselője:

Laslo Madar je bio dobar čovek. Bio je začim dobrote. On se svojim dobrotom borio protiv svega što je oko nas i oko njega bio loše.

Laslo Madar bio dobar istraživač, iskreno, bez tendencije, bez skrivenih

namera krivih čitanja i suočenja, puto-
vao je po prošlosti Subotice i
subotičana pomažući gradu i grada-
nima da dodu do svesti o samima sebi
kako bi danas bio i lepše i lakše.
Pronalazio istine i tako pomagao prav-
di.

Laslo Madar bio je dobar pisac. Oko
njega su nastajali mnogi obimni uredni
tekstovi. Nesebično je objavljivao i
pomagao drugima. Njegovi tekstovi tek
čekaju na dobre izdavače i dobre ured-
nike.

Dr. Blazovich László, a szegedi
Csongrád Megyei Levéltár igazgatója:

Tisztelt gyászoló család, rokonság,
tisztelt egybegyűltek, barátok, szoms-
zédok és mindazok, akik Magyar
Lászlót utoljára tisztelni összejöttek.
Húsz évvel ezelőtt ismerkedtem meg
Magyar Lászlóval, aki a szabadkai
levéltár munkatársaként kutatóként ut-
azott Szegedre és onnan tovább
Budapestre, majd onnan sokszor még
tovább, Bécsbe és máshová, hogy
gyűjtse azokat a dokumentumokat,
amelyek szeretett városára vonatkoznak
és valamit ki lehet hámozni belőlük
Szabadka történetére vonatkozólag.
Boldog az a város, amelynek olyan
szülőttei vannak — pontosabban
Ludasról származott —, akik ilyen
mélységes hittel, szeretettel és megbe-
csüléssel beszélnek városukról, tárják
fel annak múltját, hogy ezzel mindnyá-
jan megismerkedhessenek. Fáradhat-
atlanul, minden energiát felhasználva



A Dr. Bodrovári Ferenc-díj átvétele után (1991). Magyar László balról az első.

végezte ezt a munkát, és azon le-
véltárosok egyike, amely levéltárosok
lassan kihalnak, akik nemcsak az ira-
tokat rendezik és állnak a dokumen-
tumokkal a kutatók és az ügyfelek ren-
delkezésére, hanem maguk mint tudós
szándékú emberek feldolgozzák azokat,
és így nyújtják át egy nagyobb
közösségnek. Így lett Magyar László,
ahogy mi mondjuk, városképi jelen-
tőségű ember, aki Szabadkán Magyar
László volt, és számunkra Szabadka
sem élt és létezett nélküle, és ezt a
munkát nagy alázattal, odaadással
végezte, mit sem törődve politikai hul-
lámokkal, pártokkal, csoportokkal. A
munkájában egy tárgya, egy szerelme
volt, éspedig Szabadka története,

Szabadka múltja. Mindig bízott abban,
hogy erre a városra csak jobb napok
várnak, mert megérdemli a város és
lakossága, hogy a maga szellemi és
gazdasági szintjének megfelelő
elbírálásban részesüljön a nagy világ-
bíró előtt. A történészek munkássága
általában későn virágzik ki, hiszen
ahhoz, hogy valaki jól és új dolgokat
felmutatva alkosson, ahhoz hosszú
ideig alá kell merülnie az iratok
tengerében, búvárkodnia kell, és
miután a rengeteg adat összeállt és
összegyűlt, akkor lehet csak hozzáfog-
ni az íráshoz. Most teljesedett volna ki
a tudása, most érett meg arra, hogy
egyre-másra jöjjenek ki a nagy munkái.
Nem véletlenül hasonlították többen az
előttem szólók közül Iványi Istvánhoz.
Az eddig megjelent köteteit, amiket
Tolnai Ottó és Hegedűs Antal is fel-
sorolt, kiegészíteném még a Koreni —
Gyökerek munkával, aminek egyik fő,
ügynevezett spiritus rectora és
munkatársa volt, és a Szabadka
közigazgatás története című munka,
amik azt mutatják, hogy amikor
nehezednek a viszonyok, de ha
valakinek van elhivatottsága, akkor
azért sok mindent meg lehet valósítani.
Számomra ez példaértékű.

Néhány szót — hogy ne csak a tudós-
ról, a város történelmét kutató ember-
ről emlékezzünk meg — a jó barátokról,
az emberről. Úgy ismertem meg, hogy
rohant, éppen Budapestre kutatni, egy
kis táskával. Megmondta, hogy mikor



1995. szeptember 27.: A Bácsország honismereti szemle bemutatkozó estjén a

Városi Könyvtárban. Állnak (balról jobbra): dr. Vajda Gábor,
MAGYAR LÁSZLÓ, Ricz Péter, Szabó József; ülnek: Biacsi Antal,
Lalia Gábor, Beszédes Valéria, **SZEKERES LÁSZLÓ** és Tolnai Ottó

(M. Megyeri Pál felvétele)



1996. május 4.: Baráti összejövetel Kelebián, Szekeres Lászlóéknál. Magyar László a második sorban, jobbról (guggol)

(M. Megyeri Pál felvétele)

jön vissza. Pontosan jött vissza. Óriási és jó dolog volt az, hogy amit mondott, az úgy volt. Munka és barátság kapcsolatában rendkívül fontos, ha valamit mondok, akkor úgy is lesz. Ő ilyen volt, és így alakult ismeretségünk végül barátsággá. Amikor néhány hónapig nem kapott az ember hírt felőle, akkor már mozdulni kellett és jelentkezni, különösen az utóbbi időben. Korábban a kapcsolatok ugyanis könnyebben mentek.

Hogy a munka mellett mennyire szerette a családját, arról csak egy példa. Amikor a gyerekei Kanadába kerültek, akkor eljött hozzám, és ő, aki nemigen szokott beszélni a magánéletéről, azt mondta, ülünk le, s mivel egy hónapot voltam Torontóban, meséljem el részletesen, hogyan élnek ott, mit csinálnak, hogy néz ki a város, milyen a környék. Figyelmesen végighallgatott, végül azt mondta: most legalább tudom, hol élnek a gyerekek, milyen körülmények között kell nekik élni. Úgy érzem, hogy akkor leszünk hozzá méltóak, és akkor teljesedik be nagy vágya és óhaja, ha mindazok a munkák, ha jól tudom, tízen fölül van belőlük, amelyek hátramaradtak, azokat sikerül megjelentetni. S akkor hadd nézzen fölülről mosolyogva ránk, hogy íme, amit megcselekedtem, azt az utánam maradtak viszik tovább.

Búcsúzom tőle, de mint barától és embertől elbúcsúzni tőle nem lehet.

Hiszem, ameddig élünk, magunkban hordjuk szeretetteljes egyéniségének emlékét.

Dr. Bori Imre, irodalomtörténész, akadémikus:

Tisztelt és kedves gyászoló közönség! Az újvidéki Híd című folyóirat és a Forum Könyvkiadó nevében szeretnék néhány szót szólni Magyar Lászlóról, hiszen Magyar László a Hídnak állandó munkatársa volt, termékeny együttműködés alakult ki közöttünk. Mélyen megdöbbentett halálának a híre, hiszen annyi közös tervünk volt, és most ezek a tervek csak tervek maradnak, mert nem tudom, ki vállalkozik arra, hogy azokat a terveket valóra váltsa.

Egy személyes momentumra szeretnék emlékeztetni, arra, hogy amikor Moravicán járt és a moravicai anyakönyveket kutatta, és megtalálta a Papp Dánielre vonatkozó születési bejegyzést, nyomban felhívott telefonon, lelkesen és nagy örömmel közölte, hogy tanár úr, megtaláltam, mikor született Papp Dániel. Fontos anyakönyvi bejegyzés, és én kértem, írjon erről egy tanulmányt, amit meg is írt Papp Dániel születéséről és a születése körüli kérdésekről, sőt a halálát is ki-nyomozta. Az írásából tudom, hogy bejárta Pesten a lakásokat, ahol Papp Dániel lakott, felkutatta még a temetőt is és hozta a fényképeket. Hogy mekkora a veszteség, azt talán még nem is tudjuk felmérni, de némi bizakodással

gondolunk arra, hogy akad majd valaki, aki folytatja, folytatni akarja azt, amit oly értékesen végzett Magyar László Szabadkán az egész Vajdaságnak, a magyar tudománynak a dicsőségére.

Még egy személyes mozzanat: ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy 1525-ben, amikor jobbágycsapatok ostromolták Szabadka várát, a csapatok névsorában talált egy Bori nevet is. Fénymásolatban rögtön elküldte, megajándékozott ezzel a kivételes, az én számomra valóban kivételes dokumentummal, mert 1525-ből már a Boriakról volt szó. A lelkesedését, a figyelmét bizonyítja, hogy törődött valamennyiünkkel. Nemcsak mi örültünk az ő sikereinek, ő is örült a mi sikereinknek. Nyugodjék békében!

Haas (Korhecz) Rozemari, a volt osztálytársak nevében:

Magyar Lászlóra emlékezve sokkal közelebb álló osztálytársainak kellett volna a szöszékre jönni, de nem bírom ki, hogy ne szóljak néhány szót róla. Június 3-án volt 61 éves. 1957-ben, amikor a gimnáziumban érettségiztünk, az osztálynaplóba akkor szerb nyelven ezt írták róla: Tih, povučen, nije mnogo talentovan. Talán ez is egy bizonyíték arra, hogy nem tudják mindig megállapítani, hogy ki milyen tehetséges lesz az életútján. A mi generációnk,



1996. május 4.: Szekeres Lászlóék kelebiái kertjében. Magyar László egészen a háttérben

(M. Megyeri Pál felvétele)

amely 1957-ben 62 diákot számolt, vagyis két osztályt, a 8. b-t és a 8. e-t, ezúttal a 12. halottját búcsúztatja. Osztályfőnöke, dr. Szöllösi tanár úr, aki jelen van a gyászülésen, ezt mondta: nem az, aki a koros, hanem, aki a so-ros. Mint a két osztálynak részben ösz-szetartója, s az osztálytalálkozó szervezője, igyekszem mindig az elhunyt osztálytársakra is emlékezni. Ígérem Lacinak is, hogy szeretni fogjuk, és emlékéit a szívünkben őrizzük.

Tolnai Ottó író, költő a barátok nevében hosszabb esszéjének egy részletével búcsúztatta Magyar Lászlót. (Az esszét teljes egészében a Híd folyóirat közli.)



1997. május 24.: 40 éves érettségi találkozó. Magyar László jobbról az első (guggol)

Pro Urbe-díj Magyar Lászlónak

A szabadkai képviselő-testület június 26-i ülésén hozott végleges határozatot az idei Pro Urbe-díjak odaítéléséről. Erre a díjra többek között Magyar Lászlót is javasolták. A megindoklás a következő volt:

4. Magyar László, levéltáros és tanár - posztumusz

Magyar László, a szabadkai Történelmi Levéltár levéltárosa 1937-ben született a Szabadka melletti Hajdújárason. Szabadkán érettségizett, egyetemi oklevelét a belgrádi Filológiai Egyetemen szerezte meg, a levéltárosi szakvizsgát pedig 1989-ben tette le. Több évi iskolai tanárkodás után 1975-től dolgozott a szabadkai Történelmi Levéltárban, ahol egész sor munkát végzett: a levéltári tárolóktól kezdve a levéltári adatok publikálásáig. Emellett 1976-tól a Levéltárban szerteágazó együttműködést fejtett ki a hazai és a külföldi kutatókkal és tevékeny részt vállalt az intézmény művelődési-nevelői és tudomány-népszerűsítői tevékenységéből. A legtöbb időt a levéltári anyagok rendezésének és feldolgozásának szentelte, különösen Szabadka Szabad Királyi Város Magisztrátusa: Főszolgabíróság (1850-1860) és Városi Tanács (1861-1941) állományának, valamint a Városi Tanács (1917) általános sorozatának rendezésében. 1976 és 1995 között Magyar rendszeres kutatásokat folytatott a hazai és a külföldi levéltárakban és könyvtárak-

ban. Hivatalosan a legtöbbet magyarországi, szlovákiai és osztrák rokonintézményekben járt. Kutatómunkájának köszönhetően a Levéltár több mint 1000 ismeretlen tárgy másolatával gazdagodott, amelyek Szabadka és környéke legrégebb múltjából származnak (a középkortól 1918-ig).

1982 és 1987 között Magyar László az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének külső szakmunkatársa volt, 1984-től pedig a Monográfia Társadalmi Szervezet tagja és szakmunkatársa. Könyveket és a *Gyökerek* című folyóiratot szerkesztette a Levéltáron belül. Több levéltári kiállítás szerkesztője volt, amelyek közül az 1991-ben megrendezett Szabadka évszázadai (1391-1991) volt, amelynek összeállításáért és kutatómunkájáért Szabadka Község Művelődési Alapja Dr. Bodrogvári Ferenc-díjban részesítette, 1989-ben pedig megkapta az Üzenet díjat.

Magyar László a szabadkai Történelmi Levéltár közlönyének, az Ex Panonijának szerkesztőbizottsági tagja volt, csakúgy, mint a *Bácsország* című folyóiratban, intézménye Igazgató Bizottságának tagja, a levéltári anyagok értékelését végző bizottság tagja, a szabadkai Íróközösség vezetőségi tagja, a helyi Dr. Bodrogvári Ferenc-díjat odaítélő alap, valamint Szabadka község címertani bizottságának is tagja volt. A helyi történelemtől 318 cikket és tanulmányt jelentetett meg közel 20 lapban és folyóiratban magyar, szerb, német, angol és eszperantó nyelven. Munkái a szabadkai Levéltár dokumentumai, valamint a külföldi levéltárakban

végzett kutatásai alapján íródtak. Öt könyvet és egy katalógust jelentetett meg, hat könyv, egy katalógus és egy közlöny társszerzőjeként működött közre. Önállóan megjelentetett könyvei:

Három kincstár. Adalékok a szabadkai levéltár, könyvtár és múzeum történetéhez. Szabadka, 1985.

Aczél Henrik Szabadkán — történelmi dokumentumok. Szabadka, 1992.

Életek, iratok, iratok, életek. Egy levéltáros írásaiból. Újvidék, 1994.

Lányi Ernő szabadkai évei — levéltári dokumentumok. Szabadka, 1996.

Milko Izidor és könyvtára — levéltári dokumentumok. Szabadka, 1997.

Szabadka évszázadai 1391—1991. Szabadka, 1991. (katalógus)

Tudásával és tapasztalatával mindig segített az egyetemi hallgatónak és kutatómunkásoknak a diploma-, magiszteri munkák, doktori értekezések kidolgozásában. Kutatásai során számos olyan dokumentumot lelt meg, amelyek nélkül nem lenne teljes Szabadka történelmi arculata.

Magyar László sokat tett azért, hogy a szabadkai Levéltár még ismertebb, Szabadka története pedig még gazdagabb legyen.

A felsoroltak alapján a Végrehajtó Bizottság javasolja Szabadka Község Képviselő-testületének, hozzon határozatot a PRO URBE DÍJAK ODAÍTÉLÉSÉRŐL.

Bácsországi szerkesztőségnek
Szabadka, 1998. VI. 16.

Tisztelt szerkesztőség!

Magyar László halála alkalmából fogadják őszinte részvéteimet. Halálának híre megdöbbentett. Családja meg önök is mint közvetlen munkatársai, a legjobban érzik, kit vesztek el Magyar Lászlóban, a nagy és következetes múltfeltáró történészben...

Tudós ember volt a javából, készséges segítője mindazoknak, akik segítségét, tanácsát kértük egy-egy megoldhatatlannak látszó kutatói probléma megoldásához. Mint minden igaz ember, szerény volt, nem kérkedett alkotói sikereivel, noha erre joga lehetett volna. Szekeres Laci után most Magyar László, kicsit gyors és a sorstól igazságtalan, hogy mindez, amit a vajdasági tudományos élet, kultúra, nemzetszeretet és minden, ami nevükhöz és egyéniségükhöz fűződik, csak úgy elvesztek!

Még egyszer őszinte részvéteim:

Brindza Károly

Tisztelt Füleki plébános úrnak!

Magyar László

szül. 1937. június 3-án, Hajdújász.

Valószínűleg az Alsó - ludasi műleteri templomi anyagomban vagyok bevezetve, mintán a hajdújászai templom műleteri szentor épült, de plébániája (paplakja) akkor nem volt. Kérem Füleki plébános urat, legyen szives nézze meg a László mellett milyen keresztneven van még ott bejegyezve?

Magyar László ezzel a sajátkezűleg írt kéréssel kereste meg Füleki József plébános urat, mielőtt elutazott volna Kanadába



1998. március 12.: Ez volt az utolsó képfelvétel Magyar Lászlóról

(Hevér Miklós felvétele)

zenekara 1890. november 22-én New Yorkba érkezett, ahol 15 hónapon át játszott. Visszatérve amerikai útjáról, 1892-ben Margit (1870-1955) főhercegnő és Albert Thurn-Taxis (1867-1952) herceg esküvőjén (1890) muzsikált, s egyik szerzeményét is bemutatta, amiért őt értékes jutalomban részesítették. Piros Józsi amerikai útja óta minden nyáron a Margit-szigeten nagy sikerrel játszott. Végül a lap így fejezi be cikkét: „József főherceg e kedvelt népzenezéséhez intézett levelét a papir egy oldalán magyar, a másik oldalán cigány nyelven írta. A magyar levél következőleg szól:

Piros József magyar népzene-sz karmesternek.

Szabadkán.

Margitsziget, 1890 3/9.

Piros József magyar zenekarmestert, a ki hét esztendő óta mint az én kedvenc zeném primása a Margitszigeten és Alcsúthon működik, legmelegebben ajánlom a zenekedvelőknek, nemcsak mint kitűnő művészt, de mint nagyon tisztességes, mivel és megbízható embert is. Egyszer-smind megengedem, hogy társulata József főherceg magyar cigány zenekara címet viseljen.

József, főherceg.”

Ismét visszakanyarodunk az 1870-es évekhez, hiszen Piros Józsirol már ekkor — és később többször — tudósítanak a levéltári források. Együttal felsoroljuk Palics többi cigányprimását is és hirt adunk a fürdőhely egyéb zenével kapcsolatos adatairól.

A szabadkai gazdasági tanácsülés 1877. április 14-ei határozata alapján a város szerződést köt a „helybeli első hangászzenekar”-ral, amelynek vezetője Piros József volt.⁹ A szerződés értelmében a tizenkét tagú zenekar köteles Palicson „séta-zene”-t adni június 1. és augusztus 31. között. A zenekar tagjait az alsó nádas épület négy bútorozott szobájában helyezték el, s összesen 600 forint fizetést kaptak. Este 10 óra után ők sem muzsikálhatnak...

A szerződési feltételek ezután sem változnak lényegesen, s a „helybeli első hangász zenekar” élén 1878-ban már Fityi Antal áll, majd az 1879. és 1880. évi fürdőidényben ismét Piros József vezette a bandát.¹⁰ Sőt az 1880-as évek elején is ő szolgáltatja Palicson zenekarával a térzenét.¹¹ A várossal 1881. május 20-án kötött szerződés felsorolja a Piros Józsi vezette zenekar 12 tagját: Bodrics (így!) Mátyás, Rosta Ferenc, Bodrics (így!) József, Zsiga Imre, Szerényi Lajos, Kaposi István, Zsiga Antal, Fityi Antal, Nedo Ferenc, Kecskés Mátyás.

Másrészt, a polgárosodás erősödésével egyre szaporodnak a palicsi díszes lakóházak, a nyári lakok (villák), amelyek a palicsi kertet — a már ismert fürdőhelyet — igen hangulatossá varázsolták. Az ország minden részéről, sőt külföldről érkeznek a fürdővendégek, s Palics immár jó hírnevet szerzett a különböző zenekarok körében. Ez abból is látható, hogy az 1884. évi fürdőidényre több együttes pályázott.¹² Müller Jakab, a „topolyai első magyar zenekar karmestere” a tanácshoz intézett beadványában röviden így mutatja be zenekarát: „... az én vezetésem alatt áló és 12 tagot számláló zenekarom Topolyán és környékeken a legjobb hírnévnek örvend, és minden év nyarán To-

polyán kívül szokott működni...” Bodrics István zenekarvezető folyamodványában ez olvasható: „Társulatom tizenkét tagból áll a melybe egy teljesen felszerelt bandához szükséges minden hangszer képviselve van névleg 1. vezető (:primás:) 2 prim hegedűs 2 kontrás 2 brácsás 2 klarinetos 1 czimbalmos 1 kisbögös és 1 nagybögös ezenfelül a zenedarabok betanítására egy képzett karmester.

Piros József a helybeli I ső zenekar vezetője Margit-szigetre szerződve, utána mi vagyunk első sorban mint helyben működő társulat hivatva a nagyközönségnek zenét szolgáltatni...” — állítja Bodrics primás. Végül Lehner József nyújtja be pályázati kérvényét, amelyben a zenekarvezető röviden mutatja be együttesét és adja elő óhaját: „Személyzetünk egy karmester vezetése alatt 12 egyénből fogna állani — minden megkívántató hangszerrel... A zenekar lakást — élel-mezést — és összesen 900 forintot ohajtana — a fent kitett szolgálati időre.” Azt is megtudjuk Lehner kérvényéből, hogy — akárcsak Bodrics István — ő is a második legjobb zenekarnak tünteti fel bandáját. Bodrics beadványából pedig arról értesülünk, hogy Piros Józsi a Margit-szigeten muzsikál. Viszont a fürdőbizottság jelentéséből arra derül fény, hogy



Palicsfürdő Horváth vendéglő

A Horváth vendéglő Palicson, a század elején

a három zenekarvezető közül a legmegfelelőbb Lehner József.

A következő, vagyis az 1885. évi fűrdőidényre Gicso Gyula és Bodrics András, a bajai második zenekar megbízottai nyújtották be érdekes kérvényüket: „Zenekarunk 12 tagból áll, mindannyi hangjegy ösmerő, kellő tapintattal bír a zene pályán, s kellőleg jól felszerelve képes a jelenkor igényeinek tökéletesen megfelelni... Amellett, hogy a legújabb s válogatott terményekkel mulatjuk a nagyérdékű közönséget, társulatunk éber, szorgalmas, rendhez és pontosságához szokott, józan higgadt s megfontoló egyénekből alakult.”¹³ A városi tanácsot nem hatották meg a további nagy szavak sem és kijelenti, hogy a kérelem elutasítandó, mert az 1885. évi fűrdőidényében ismét Lehner József zenekarát alkalmazzák.

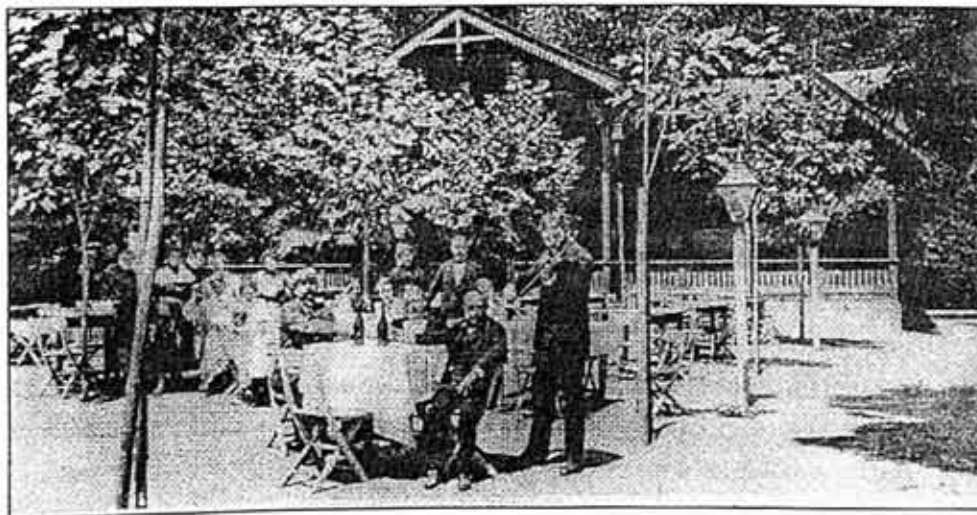
Az 1886. évi fűrdőidényére két zenekar pályázott: az ókanizsai Körmöti Miklós és a szabadkai Lehner József.¹⁴ „Részemről — az egész zenekar feletti szigorú felügyelet, pontos és szorgalmas kiszolgáltatást, úgy azért is hogy zenekarommal mindig a kor színvonalán álló kitűnő s klasikus darabokat fogom játszani, és jádztatni, ünnepélyes ígéretet teszek, és ezekért felelőséget vállalva” — mondja Körmöti. Lehner József pedig a többi között így dicsekszik: „Zenekarommal már két fűrdő évadban voltam szerződötve, a mikor is a közönség legnagyobb elismerését és meg-

elégedését valék szerencsés kiérdemelni; — jelenleg pedig folytonos tanulással annyira haladtam zenekarommal, hogy bármely világ fűrdő közönségének műgényeit kielégíthetem.” Szabadka ezúttal is Lehner Józseffel köt szerződést. A következő évben szintén Lehnerre esik a választás, aki ezúttal mellékeli „népzene-karát”-nak gazdag repertoárját: indulók, keringők, polkák, mazurkák, „négyesek”, operák és operettek szerepelnek műsorán. A szerződés végén Lehner zenekarának névjegyzéke olvasható: Bodrics Antal, Kokai Antal, Kováts Matyás, Bodrics Ferenc, Török István, Trefon Dániel, Utzay György, Trefon Lukács, Zsiga Géza, Farkas Kálmán, Mezei József és Balázs Károly. Egyébként Lehner József pályázati kérvényéből az anyagiasság is kiérződik, míg a másik két zenekarvezető (Balázs Pista és Farkas József) mellőzi ezt folyamodványában. Érdekes idézni e két muzsikuskat a szabadkai polgármesterhez intézett beadványából.¹⁵ A budapesti Balázs Pistáról (így!) és zenekaráról különösen sokat megtudtunk: „Úgy a fővárosban, mint e széles haza nagyobb városaiban közelműködtem. Társulatom 12 szakavatott, ügyes, s zenei körökben elismert tekintélyű tagból (3 prim hegedű, 2 kontrás, 2 brácsás, 1 czimbalmos, 2 klarinét, 1 kis bőgős, 1 nagy bőgős) áll, s úgy a régi, mint az új magyar, valamint a divatos műdarabokat

adjuk elő... Két évvel ezelőtt — mint az összes lapok lelkesedve írták — Francia- és Porosz ország nagyobb városaiban arattam jó hírnevet s babért a magyar zenének.

Az orsz. kiállítás alkalmával az én zenekarom játszott a Dreher-féle sörcsarnokban, s a debreczeni csárdában... Én nekem pedig hő vágyam Szabadka nagy érdemű közönségének ép úgy, mint Palics és egész Bácskának intelligenciájának kegyét... kiérdemelni...” A szegedi Farkas József zenekaráról szűkszavúan tesz említést: „Kérelmem támogatásául vagyok bátor megemlíteni, hogy zenekarom kiválogatott zenészből áll, kik a legújabb és legkiválóbb darabokkal vannak jól betanítva, s így az igényeknek teljesen megfelelni képes vagyok”.

A továbbiakban Palics térzenéjének megszervezését néhány váratlan esemény tarkította. 1888 januárjában Piros Józsi beadványal fordul a városi tanácshoz, amelyben elmondja, hogy a fűrdőidényben ismét Palicsra szándékozik 15 tagú zenekarával szerepelni.¹⁶ „Ámbár újból felszólítva lettem, hogy Margit-Szigetre menjek, hól 5000 frtnál több fizetést kapunk, de többre becsülöm a kevesebb fizetést itthon és magam is társasággal együtt valamennyivel hozzájárulni kívánok a palicsi idény élénkítésére és ha lehet Palics emelésére; midőn örömmel tapasztaltam, hogy Szabadka város tekintetes Hatósága mindent elkövet, a tulajdonát képező Palics felvirágzására” — írja a neves cigányprimás. Hozzáteszi, hogy az egész idény alatt hajlandó lenne összesen 2760 forintért muzsikálni. Azonban röviddel később Piros Józsi bejelenti, hogy a felajánlott zenélést mégsem teljesítheti... Váratlanul érte a város hatóságát e döntés, de szerencsére a fűrdőhely népszerűsége állandóan vonzotta a jobbnál jobb muzsikusokat. Azonnal jelentkezik a zentai Pege Károly cigányprimás, és természetesen Lehner József zenekara tart igényt az 1888. évi fűrdőidény elnyerésére. Pege Károly pályázati kérvényé-



A század elején készült felvétel a palicsi vendéglőben

hez mellékeli a zentai rendőrkapitányi hivatal bizonyítványát a cigányprimás felkészültségéről: „Zenta város rendőrkapitánysága részéről bizonyítatik, hogy Pege Károly zentai illetőségű cigány primás vezetése mellett, 12 tagból álló, s mindanyi hangjegy ismerettel bíró, jól szervezett zentai első zenekara, a közönség teljes megelégedésére a legújabb zenedrások jó előadásával működik; — s hogy a zenekar tagjai józan tisztesség tudó jó magaviseletű egyének.”¹⁷ Lehner József azt hozza fel, hogy zenekarával immár négy éve Palicson muzsikál és szerinte nem is kevés sikerrel, hiszen a legújabb zenedarabok betanulásával maradéktalanul kielégíti a nagyközönség igényét. Minthogy a fürdőévad rendszeren már nem szeptember 1-ig, hanem 15-éig tart, ezért szolgáltatásáért összesen ezer forintot kér. Más véleményen van azonban Szigethy József gazdasági tanácsnok, aki éppen a palicsi térzene szolgáltatói ellen emelt gyakori panaszok miatt vetette fel annak lehetőségét, hogy a helybeli zenészeken kívül jó hírű vidéki cigányzenekarokat alkalmazzanak. E célból keresték fel Piros Józst és egy másik hírneves bajai zenekart, de sajnos egyiket sem sikerült szerződtetni. Így aztán a hatóság — habár Szabadka közönsége ekkoriban Pege Károly zenekarának kétszer is a legnagyobb elismeréssel adózott — mégis a jól ismert Lehner József bandájára adta voksát. Kevésen múlt, hogy nem Pege Károlyt szerződtetik.

Az 1889. évi fürdőidényre Danki László bajai és Lehner József helybeli muzsikások zenekara pályázik.¹⁸ Danki bandája az „opera és más minden nemű egyéb mulattató” zenét játszik. Lehner zenekara ellen mind több kifogást hoznak fel, s a fizetésemelési kérelmet is elutasítja a városi tanács. Ennek ellenére a tanácsstagok többsége mégis Lehnernek szavaz bizalmat! Azonban 1889 szeptemberében a zenészekkel kapcsolatban mégis terítékre kerülnek bizonyos ügyek, amelyekről eddig is tudott több

hatósági tag. Dr. Novák József fürdőorvos és -igazgató a városi tanácshoz intézett beadványában arról számol be, hogy a palicsi zenekar július 14-én (vasárnap) engedélykérelem nélkül eltávozott. A következő napon pedig egy meg nem engedett helyen, az olvasóteremben játszott több órán keresztül. Közben a térzenét elvégezték, de önkényességükért és a fürdővendégek háborgatásáért 20 forint bírsággal sújtotta őket dr. Novák.¹⁹ A palicsi zenekar úgy nyilatkozik, hogy négy tagjuk ismerősük esküvőjén vett részt, de a térzenét rendszeren és kellő személyzettel megtartották. Ennélfogva jogtalan a kiszabott pénzbüntetés. A városi tanács bűnösnek tartja a zenekart, mert a „közönséget kényelmében háborgaták”... Ezután dr. Novák József fürdőigazgató szigorúbb feltételekkel óhajt szerződést kötni a zenekarral. Javasolja, kötelezzék a zenészeket hetente egy-egy új darab megtanulására és annak eljátszására. Ezáltal két cél érhető el: a fürdőközönség élvezné a változatosságot és „... másodsor... kevesebb idejük maradna, hogy úgy fejezzem ki magam, nemzetiségők hajlamának, a folytonos veszekedéseknek gyakorlására, mely által oly sok kellemetlenséget okoznak a fürdőnek. Hogy képesek minden héten új darab megtanulására, azt a legközelebb elmúlt nyáron bizonyították be, midőn az eszéki kiállításra készültek.”²⁰ A városi tanács utasítására a zenekart minden két hétben kötelezik egy-egy új darab betanulására.

Dr. Novák fürdőigazgató nem nyugszik: a fürdőzenekar júliusi fizetéséből visszatart 54 forintot,²¹ ugyanis megbírságolta az egész bandát, mert ismét több tagja követett el szabálysértést: július 8-án és 9-én a kisvendéglőben egész éjjel engedély nélkül muzsikáltak; július 9-én a reggeli térzenéről öt tag hiányzott, mivel privát helyen játszottak. Később is hiányoztak többen a térzene szolgáltatásakor. Hevér Géza városi rendőrkapitány azonban másként tekint a történetekre. Helyteleníti dr. Novák eljá-

rását, sőt szabálytalannak tartja az ilyen magas pénzbüntetést és a rendőrkapitány igyekszik helyrehozni a mulasztást.

Elérkeztünk az 1890. évhez, amikor Piros József cigányprimás észak-amerikai fellépésre távozik. Ezzel kapcsolatban idéztük a Bácskai Ellenőr 1896. február 6-i számát, amelyben a híres cigányprimás születési éveként 1848 szerepel. Viszont a Szabadkai Történelmi Levéltárban lelhető és a városunkban 1890. október 15-én kiadott „útlevél-ajánlati-táblázat”-ban 1841 áll.²² E dokumentumból továbbá az is megtudható, hogy Piros Józsi katolikus vallású, termete közepes, arca hosszas, haja és szeme barna, szája szabályos, orra rendes, különös ismertetőjele nincs... A tengeren túli útra elkíséri öt 22 éves felesége, Sefcsits Anna is. Különben az amerikai utazásnak szélesebb körökben is visszhangja volt. A „Neven” című havilap azt is tudni véli, hogy Piros Józsi primás markát havonta 500 forintnyi dollár üti, míg a zenekar egy-egy tagja ennek nem egészen a felét kapja.²³ (Itthon kb. ennyi volt az alacsonyabb beosztású hivatalnokok évi fizetése).



Egyszemélyes „zenekar”
(Kása Béla felvétele)

Habár Piros Józsinak Szabadkán volt a lakhelye, bizony eddig sem tartózkodhatott túl sokat itthon, hiszen gyakrabban muzsikált vidéki előkelőbb helyeken. S Palicson ezután sem szűnt meg a térzene-szolgáltatás. Az 1891. évi fürdőidényre a város Pege Károly zenekarvezetővel és Lehner József karmesterrel köt szerződést.²⁴ A hatóság a fizetésemelés elé sem emelt gátat. Az érdekes adatokra való tekintettel idézünk a két cigányzenész által aláírt beadványból (amiből látható, hogy a kérelmet egyértelműen Lehner fogalmazta meg): „Miatán pedig a múlt évben adott 1000 ft. fizetés, tekintettel a mostani drágasági viszonyokra és azon körülményre,

hogy a 13. tagból álló zenekar a vidék legjobb s legtehetségesebb zenészeiből van összeállítva, s hogy közülük nyolczan Piros Józsi általánosan kedvelt zenekarából valók, azon alázatos kéréssel járulok a tek. Tanácshoz, méltóztassék ezen összeget 1300 frtra felemelni s a napi ételmezési díjat 50 kr. helyett 60 krban megállapítani, a mely ételmezési díj Piros Józsinak múlt évben beadott kérvényére véleményeztetett is”.

A szerződéskötések betartását szigorúan ellenőrzi dr. Novák fürdőigazgató, s gyakran tudósítja a városi tanácsot a rendelkezésekről. Így pl. 1891 július végén, amikor az orvos jelenti, hogy a palicsi zenekar a reggeli

és délutáni térzene-szolgáltatás alkalmával nyolc darab helyett csak hatot játszik. Azonfelül nemcsak hogy későbbben kezdik, de mindig korábban is fejezik be a térzenét. Hosszú szüneteket tartanak: az olvasóban olvasnak és a gyerekekkel labdáznak. Az egyik nap 39 perc alatt játszottak el hat zenedarabot és pihentek egy óra 21 percig! A fürdővendégek panaszkodnak és megbotránkoztatásukat fejezik ki, a fürdőigazgató pedig bírságot: az egész zenekart hanyag játszásáért 50, s külön Pege Károly primást és Fityi Sándor „pikulást” 2-2 forint pénzbüntetéssel sújtja. Fontos itt megemlíteni, hogy a hatóság már nem ellenezte a pénzbüntetés kiszabását, hanem figyelmezteti Pege Károly zenekarvezetőt, hogy tartsák magukat a vállalt kötelezettségekhez, a fürdőigazgató utasításaihoz és intézkedéseisehez.

Palics igazi fellendülése az 1890-es évektől jegyezhető. Az építkezés mellett nagy gondot fordítanak a kert és a tópart gondozására, a kulturális műsorok és sportrendezvények meghonosítására. A női fürdő közelében felépülnek a Vermes-villák, s ezek közelében Vermes Lajos (1860-1945), a messze földön ismert sportember olyan sporttelepet létesített, ahol országos jelentőségű torna- és atlétikai versenyeket bonyolítottak le. Ezenkívül Vermes Lajos nevéhez fűződik a palicsi szabadtéri színjátszás létrehozása, de elévülhetetlen érdemei vannak a Szabadka-Palics közötti villamosjárat megvalósításában is. Ugyancsak vonzotta a vendégeket a fürdőhelyen 1893-tól alkalmazott „massage és elektromos” gyógy mód, az 1894-ben Szabadka és Palics között épített „makadam” út, a földműves iskola tevékenysége, az egyre szaporodó tudományos tanácskozások stb. rendezése. A fürdőhely hírnevét jelentősen növelte a budapesti nemzetközi egészségügyi kongresszuson, a brüsszeli nemzetközi kiállításon való részvétel. A szabadkai hatóság immár elkerülhetetlennek tartotta Palics további fejlesztését, annál is inkább, mert



Dankó Pista és hegedűje
(Sárosi Bálint: Cigányzene... című könyvéből)

a fél évszázados épületek korszerűtlenné váltak, újabb építményekre lenne szükség, és a palicsi park felújítása sem halogatható. A városi tanács 1905-ben pályázatot jelentetett meg Palics újjáépítésére. A beérkezett pályaművek közül olyan sikeresen választották ki a legmegfelelőbb terveket, hogy ma is a fürdőhely szimbólumai azok a Komor Marcell (1868-1944) és Jakab Dezső (1864-1932) műépítészek által tervezett épületek, melyek 1909 és 1912 között keletkeztek. A felvirágzás idején a fürdőigazgatóság még részletesebb szabályrendeletet készít, s a bővebb tájékoztatás egyben szigorúbb követelmények elé állítja a fürdővendégeket, így a palicsi térzenét szolgáltató cigányzenekarokat is.

Láthattuk, hogy a városi hatóság 1891-től — éppen a fürdővendégekre való tekintettel — már támogatja a fürdőigazgató erélyesebb fellépését a muzikusok mulasztásaival szemben. Felismerve a zenekar különös jelentőségét, némely hatósági hivatalnok a cigánybanda zeneszolgáltatásának javítására tesz indítványt. Így pl. Frankl István főmérnök 1895 márciusában zenepavillon beszerzését sürgeti: „Legutóbbi Budapestre történt kiküldetésem alkalmával egyik nagyobb vasbutor gyáros cégtől ajánlatot szereztem be egy zenepavillon számára, amely Palicson már régóta érzett szükségét képez. Ugyanis a zenészek ez ideig vagy a földön, vagy egy igen egyszerű kezdetleges alacsony deszka dobogón játszottak, minélfogva a zene csakis a közvetlen közelben, ott is igen tompán és hatás nélkül hallatszott, míg esős időben a zenészek kénytelenek voltak a nádasépület folyosóján meghúzódni, ahol rendszeren a vendégeket szorították ki az amúgy is szűk folyosóról.

Van szerencsém ennélfogva javasolni, hogy a mellékelt ajánlat szerint 355 frt költséggel egy vaszene pavillon szereztessék be, és annak megrendelésével szokásos módon a mérnöki hivatal bízássék

meg.

A zenepavillon dobogója a meglévő anyagkészletből házilag volna elkészíthető.”²⁶ A városi tanács 1895 májusában jóváhagyja a kérelmet és a budapesti Hockmann Lajos vasbutor és acél-sodrony ágybetét gyára leszállítja a zenepavilont, amelyet vízmentes ponyvatetővel és oldalfüggönyökkel látnak el.

Időközben Gaál Ferenc (1860-1906) városi zeneigazgató hallatja a szavát a palicsi fürdőzenekar ügyében. Gaál Ferencet nemcsak zeneigazgatóként tartjuk számon, hiszen Erkel Ferenc (1810-1893) és Liszt Ferenc (1811-1886) tanítványa, előadóművészként, zeneszerzőként és karnagyként is kiemelkedő eredményeket mutatott fel. Az alábbiakban hosszabban idézünk az 1895. február 5-i keltezésű beadványából, amelyben a térzene szolgáltatására többek között ismét a városi zenekar alkalmazását is kéri: „Miótán alolított városi zeneigazgatónak, mint a helybeli zeneélet — állásánál fogva is hivatott — szakreferensének kötelessége az itteni klasszikus és egyáltalán lélek-nemesítő egyházi és világi zene ápolása és terjesztése, s miután a tavali palicsi fürdő-évad alatt a nagyobbára városi zenekar tagjaiból alakult s felügyeletem alatt

álló zenekar nemcsak a művészi igényeknek, de a műzenét pártoló, józan gondolkozású és nem rosztakaratu fürdői-közönség teljes megelégedésére szolgáltatta a térzenét: van szerencsém tisztelettel arra kérni a Tek. városi Tanácsot, hogy az ez évi palicsi fürdő-évad alatti térzenékre — tekintettel úgy a csekély díjazású városi zenészekre, mint a klasszikus zene előmozdítására — ismét a városi zenekart alkalmazni kegyeskedjék. —

Együttal szabadjon megjegyznem, hogy a térzenék alatti műsor nagyobbára klasszikus és majdnem mindig új számokból állandó s miután az ily kozmopolitikus zenét művelő zenekar a sajátos ritmusu magyar lassúk és csárdások hű reprodukálására — lévén erre ösidőktől fogva csakis a cigányzenekar hivatva — nem alkalmas: a délutáni térzenék alkalmával előadandó magyar darabokra egy cigányzenekart fogok szerződtetni, melynek művészi felügyeletével helybeli közönségünk előtt eléggé előnyösen ösmert cigányzenekari karmester: Lenert József úr leend megbízva. Az utóbbi cigányzenekar lenne együttal hivatva a térzenék után egyes palicsi vendéglőkben a közönséget mulattatni annyival is inkább, mert a tulajdonképeni térzenét szolgáltató s nagyobbára intelligens elemekből álló városi zenekari tagok erre nem is hivatvák.”²⁷ Gaál Ferenc folyamodványából kitűnik, hogy a palicsi térzenét nem kizárólag a cigányzenekarok, hanem a klasszikus zene „előmozdítása” céljából a városi zenészek is szolgáltatták. A városi tanács helyt ad a kérelemnek, s szerződést köt Gaál Ferencel és Lehner Józseffel. Csakhamar kiderül, hogy Gaál Ferenc nem tartja magát a szerződéshez és mellőzi a cigányzenekart. Ez a fürdővendégek körében is általános elégedetlenséget keltett. A zeneigazgató pedig azzal érvel, hogy miután időközben Gálffy Dezső, az általa bérelt nagyvendéglőbe szerződette Csicsó Kálmán cigányzenekarát, nem köteles újabb cigánymuzikusokat alkalmazni a



Dankó Pista szobra Szegeden

délutáni térzene szolgáltatásához. Végül a nagyvendéglős kénytelen visszakozni és elismeri a városi zenekar által szerződötetett cigányzenekar elsőbbségi jogát.

Úgy látszik, a városi hatóság és a fürdővendégek többsége sem várta többé tárt karokkal a városi zenekart és az 1897. évadra szerződötetett Bodrics József cigányzenekarát.²⁸ Megemlítjük, hogy a másik pályázó Pege Károly volt, aki Budapestről küldött levelében megjegyzi, hogy ez idő szerint a „Budapest” kávéházban játszik tizennégy tagú zenekarával, de mégis — mint korábban többször — bandájával Palicsfürdőt szeretné viszontlátni. De már a következő évben Bodrics József alulmaradt Piros Józssal szemben. És ez nem meglepő, hiszen a vetélytársnak „országosan ismert jó hírű zenekara” volt, amely Piros Józssal együtt 15 tagot számlált: Buday István, Zsiga Géza, Zsiga Antal, Zsiga Imre, Bodrics Mihály, Horváth Agoston, Rosta Ferenc, Fityi Sándor, Rátz Antal, Rátz József, Ritter József, ifj. Ritter József, Lakatos József és Georg Sekosak (?). A névjegyzékből látszik, hogy több muzsikussal neve az említett 1881. évi szerződésben is megtalálható! Különben az 1898. május 24-én kötött megállapodásban egyebek között az áll, hogy a fürdőidény június 1-től szeptember 15-ig tart, s az alatt Piros József 2100 forintért tartozik térzenét szolgáltatni és hetenként egyszer díjtalanul zeneestélyt adni.²⁹ A zenekar szálláshelyéül az alsó földszintes épület (vagyis az alsó nádas) hat lakszobáját jelölték ki. A dokumentumokból látszik, hogy a városi tanács megbecsüléssel övezte Piros zenekarát, s fizetésemeléssel jutalmazta. Ő pedig a következő, 1899. évadra is aláírja a szerződést.³⁰ Az is összefügg az eseményekkel, hogy a palicsi bizottság ekkoriban megbizta a mérnöki hivatalt 24 db házilag készített fapad elkészítésével, melyeket a palicsi parkban kijelölt helyeken helyeztek el. Ilyképpen sokkal kényelmesebben élvezhették a fürdővendégek a muzsikát. 1901. augusztus 6-án

dr. Révfy Jenő fürdőorvos tudósítja a városi tanácsot, hogy Piros Józsi, a fürdőzenekar vezetője súlyos betegsége folytán Tátrafüredre utazott.³¹ A híres cigányprimás búcsút intett Szabadkának. Mielőtt a zenekarából alakult bandáról szólnánk, megemlítjük, hogy Piros Józsi zeneszerzéssel is foglalkozott és néhány munkája Bécsben és Budapesten is megjelent. Így pl. az „Agárverseny-csárdás”, amelyet a szerző a „Bács Bodroghmegyei agarász egyesület” által 1879. november 10-én, Almáson rendezett agárverseny alkalmára írta és az egyesület elnökének, Bajsai Vojnich Jakabnak ajánlotta.³² A kiadvány tartalma:

„1. Hoszszú sorban száll a vadlúd az égen.

2. Hej nekem hát vigasztalást misem ad.

3. Pej paripám patkó szege de fényes.

4. Hát mit iszik a kis bíró ilyenkor.

5. A kinek nincs szeretője bort igyék.

6. Sikos a hó, szalad a szán.

7. Hirdetik a rózsámat.”

E füzet valószínűleg 1879-ben Bécsben látott napvilágot, de évszám nélkül jelentek meg Budapesten később Piros Józsi alábbi művei is: „Dorottya induló” és „(Hét) 7 eredeti magyar dal Petőfi Sándor költeményeire”³³ Itt mondjuk el, hogy 1979-ben e sorok írója felvette a kapcsolatot Molnár Antal (1890-1983) budapesti zeneszerzővel és zeneesztétával, aki gyermekként többször járt Palicsra: „Palics fürdőt jól ismerem, sokat nyaraltam ott gyermekkoromban... Köszönöm a szép képeslapot. A rajta látható születli még mindig ugyanaz, amelyben valaha Piros Jóska cigányzenekara muzsikált. Ott hallottam életemben először szép muzsikát nagy együttessel. (Pl. Rossini „Tell Vilmos” — nyitányát). A többi építmény újabb. Annak idején a tóban fürdőzők tele kenték testüket a víz aljából felhozott — állítólag gyógyító erejű — sárral. Hogy mikor jártam ott? 1895 és 1900 közötti időben többször is... A cigányzenekarról csak annyit

mondhatok, hogy aránylag kitűnő és igen soktagú volt (két klarinét, illetve pikula játszott)” — írja a zenetudós az 1979 július-szeptember között küldött leveleiben.

Másrészt, nem feledkezhetünk meg Dankó Pistáról sem, a messze földön ismert cigányprimásról, a századforduló legnépszerűbb nótaszerzőjéről, aki Szabadkán 1900. szeptember 14-én, 15-én és 16-án a Nemzeti Szálloda éttermében lépett fel 12 tagú zenekarával.³⁴ Az egykori sajtó érdekesen emlékezik meg Dankó Pistáról és szabadkai szerepléséről: „A magyar nótá nagymestere, a zseniális dalköltő, aki oly sok szép magyar nótával gazdagította már a magyar dalirodalmat, vidéki körútjában f. hó 14-én Szabadkára érkezik társulatával és a Nemzeti szálloda kerthelyiségében, vagy kávéházában 3 estén át művésztélyt tart. Legutóbb Aradon tartott hangversenyt. Az aradi közönség ünnepelt akkor, mikor a magyar nóták királya, Dankó Pista ott volt; 10 napon át zsuffolásig telt meg közönséggel a Központi szálloda nagyterme. Az aradi lapok elragadtatással írják Dankó cigány művésztélyeiről, a közönség tombolt lelkesedésében... Nem közönséges cigány Dankó Pista, aki azért utazik körül a világban, hogy pénzt gyűjtsön, a nemes cél vezetési körútjában, a melynek legnagyobb bizonyítéka az, hogy mindenütt, ahol megfordul, jövedelmének nagy részét jótékony célra adja; valóságos kulturmissziót teljesít a magyar zeneköltés, a magyar dal érdekében.

Ma Lippán tartja hangversenyét, kedden és szerdán Temesvárott játszik, csütörtökön pedig Nagyikindán. Pénteken, f. hó 14-én érkezik városunkba és még aznap tartja az első művésztélyt a Nemzeti szállodában Közönségünk különös figyelmét hívjuk fel erre a 3 élvezetesnek ígérkező estére.”³⁵ A híres cigányprimás első napi fellépésén többnyire Gárdonyi Géza (1863-1922) és Pósa Lajos (1850-1914) szövegére szerzett nótáit Török Béla,

Papp Ferenc, Kertész Ferenc, Sáray Teréz és Kolozsváry Jenő énekelték.³⁶ Dankó Pista nagy sikerű vendégszerepléséről többek között így tudósított a Bácskai Hírlap 1900. szeptember 16-i számában: „Tegnap este óriási közönség jelenlétében brillirozott Dankó Pista az ő igazi magyar dalaival. Azokkal a magyar dalokkal, amelyek az ő hegedűjében, az ő vonójában, az ő egyéniségében élnek. A hamisítatlan magyar dal — a milyent évszázadok múltán is megfognak emlegetni az utódok azokból a leírásokból, amelyek Dankó Pistáról már eddig közkézen forognak... — nálánál igazában senki se fogta még fel azt a magyar nótát, amely kesereg, sír, nevet avagy tumbol. Olyan eredeti ez a dal mint a forró must, mint amilyen hamisítatlan a patakvíz, olyan tűzű mint a gyémánt mely a sötétben is ragyog és kápráztat. Ez a nem mindennapos... művész mulattatott eddig is, mulattat még ma este bennünket.” Dankó Pista cigányzenekara nem muzsikált Palicson, mégis röviden felidéztek emléket, mert szabadkai szereplése nagy eseménynek számított, s minden bizonnyal több palicsi fürdővendég is élvezhette Szabadkán a híres cigányzenekar előadását. Annál is inkább, mert a néhány kilométeres távolságon immár kényelmes villamoskocsik közlekedtek. Különben a Palicson szerződötett legtöbb cigányzenekar olykor-olykor szabadkai rendezvényeken is fellépett. Így pl. Piros Józsi 1896 februárjában a város sportbáliján muzsikált.³⁷ És ez nem is akármilyen táncmulatság volt, erről tanúskodik a laptudósító beszámolója: „Álmodozásomból a Piros Józsi zenéje ébresztett fel, amikor azután tudatára jöttem, hogy nem a menyországban, hanem a sportbáiban vagyok, hol együtt látom városunk legszebb hölgyeit... Az izlésesen díszített teremben együtt volt városunk színe java, szóval az idei bálók között ellehet mondani ez volt a legfényesebb és leglátogatottabb...”

Piros Józsi távozásával nem szakadt meg Palicson a térszene

szolgáltatása. 1902. február 8-án Rácz József és Fityi Sándor zenekarvezetők arról értesítik a városi tanácsot, hogy az egykori Piros Józsi-féle zenekarból újabb bandát alakítottak, s az eddigi feltételek mellett hajlandók Palicson térzenét szolgáltatni. „Zenekarunk a szabadkai zenekarok közt a legjobb, 14 tagból áll, Rácz József a karmester és Mezei Béla a vezető primás” — olvasható a folyamodványban.³⁸ Igen előnyös feltételek mellett vidékre kaptak meghívást, de az új zenekar mindenekelőtt a szülővárost szeretné szolgálni. A városi hatóság nem gördít akadályt a kérelem elé, mert „... Piros Józsi zenekarával, — szóbeli kijelentése szerint, — Margit szigetre elszerződött...” — állítja a város tiszti ügyésze. Az eddigi gyakorlattól eltérően az új zenekar május 16. és augusztus

31. között szórakoztatja a palicsi fürdővendégeket. A zenekar köteles hetenként legalább két új darabot betanulni és a napi programot a zenepavilon táblájára kifüggeszteni. A muzsikások fizetését az említett fürdőévadra 3600 koronában állapították meg. Azonban a zenedíjat növelték, mert a fürdőző és kiránduló közönség kívánságát — a kedvező időjárásra való tekintettel — teljesítették és a palicsi „térzenélést” szeptember 15-ig meghosszabbították. Ebből is látható, hogy a zenészekkel kötött szerződés nem is volt annyira merev jogi egyezség.

A XX. század elejétől a Monarchia összeomlásáig (1918) tovább bővelkedik eseményekben Palicsfürdő zenei élete. A fürdőhely országos hírének növekedésével a különböző cigányzenekarok között valóságos ver-

Ágárverseny-csárdás

a Bács-Bodroghmegyei ágárársz. egyesület által
1879 november 10-án

Almászon rendezett ágárverseny alkalmára
írta
és az egyesület elnökének
Nagyságos Bajsai Vojnich Jakab úrnak
mely tisztelettel jeleül
Szerző és ajánlja
PIROS JÓZSI.

TARTALOM.

1. Húszszó durban száll a vedlő az égen.
2. Hej nekem háj vigasztalást misem ad.
3. Pej paripám patkó szege de fényes.
4. Hát mit iszik a kis biró ilyenkor.
5. A hincz nincs szeretője bort ígyék.
6. Sikus a hó, szalad a szán.
7. Hirdetik a rózsántar.

Szerző tulajdona

senyfutas folyt a térszene szolgál-
tatásáért és a vendéglőkben való
muzsikálásért. Sok zenekar pályá-
zott, s a szerződötett zenekarok
hangulatossá varázsolták a für-
dőhelyet, de viselkedésükkel oly-
kor sok fejtörést is okoztak a
fürdőigazgatónak és a városi ható-
ságnak. 1903-ban Gábor Miklósnak
és zenekarának a szerződés-
sel kapcsolatban volt valamilyen
bíróági ügye, 1904-ben pedig
Bodrics Mihályt és bandáját „a
szerződés értelmében” bírságo-
lta meg 50 koronával a rendőrkapitány-
ság. Dr. Révfy Jenő fürdőorvos
szerint azért, mert a palicsi
zenekar „bortányosan” viselkedett.³⁹

A továbbiakban felemlítjük azo-
kat a cigányzenészeket, akikről si-
került levéltári adatokat felkutatni.

1905 végén a törvényhatósági
bizottság Hasi Kálmán zenekar-
vezető ajánlatát fogadja el az
1906. évi fürdőévadra, s utasítja a
városi tanácsot, hogy a szer-
ződést kösse meg.⁴⁰ A közgyűlési
határozat értelmében Hasi zene-
kara ezenkívül tartozik — a hétfői
és pénteki (később csütörtöki) na-
pokot kivéve — a fürdőigazgató
által megjelölt helyen, vagy a
vendéglőben zeneestélyt adni. E-
zután elutasítja a városi hatóság a
karcagi Jónás Béla zenekarvezető
kérelmét, miután működik már Pa-
licsfürdőn az évad zenekara.
Azonban a fürdőigazgató sem
gondolta, hogy mennyi kellemet-
lenségben lesz része Hasi zene-
karával az együttműködés során.
A palicsi rendőrbiztos többször
tudósít a muzsikások mulasztá-
sairól, mire dr. Révfy Jenő für-
dőorvos 1907 augusztusában
többek között így vall a törté-
nekről: „Augusztus 4-én a reggeli
térzenéléskor csak 9 zenész ját-
szott az első zenedarabban, mert
az előző éjjel a fürdőintézet nagy
vendéglőjében reggelig tartó nyil-
vános táncmulatság volt, honnan
a visszamaradt mulatozó vendé-
gek egy része a molóra vonult s
itt 5 zenész tovább játszott a
vendégek rendeletére, mi alatt a
térzene kezdetének ideje felől
pontosan nem tájékozódtak... Itt
tisztelettel megemlítem, hogy reg-

gelig tartó mulatságok után évek
előtt a fürdővendégek iránti kí-
méletből s a zenészek ilyenkor ál-
lapotára való tekintettel is a für-
dőigazgató belátása szerint a reg-
geli térzenélés későbbi órákra ha-
lasztatott vagy el is lett engedve...
tisztelettel fölhozom a Tekintetes
Tanácsnak, hogy Hasi Kálmán zene-
kar vezető, ki az évad folyamán
igen sokszor, némelykor napok sőt
hetekig betegeskedett... Hasi Kál-
mán a bejelentett mulasztásokat
beösméri...” Erre a városi tanács
eltekintett a szerződésben kikötött
pénzbüntetéstől. Hasi Kálmán a
Bárany-szálló éttermében hang-
versenytartásra kér engedélyt. Vé-
gül a Pest Szállodában muzsikál-
hatott! Előbb azonban elpanasz-
olta egészségi állapotát, súlyos
reumatikus fájdalmait és kérelmezi
eltávozását valamelyik fürdőhe-
lyre. Addig a zenekar vezetését a
másodprimásra ruházná át. A ha-
tóság nem ellenzi a kérelmet,
minthogy az elé sem gördit aka-
dályt, hogy később a palicsi
zenekar a kocsmárosok, vendég-
lősök, szálloda- és kávéház-tulaj-
donosok egyletének Szabadkán
tartandó II. országos kongressz-
zusán közreműködjön.

Láthattuk, hogy az 1907. évi
fürdőévadra a város ismét Hasi
Kálmánt szerződtette, ám megem-
líjtük, hogy akkortájt Szarvasról
özv. Rácz Pepi Józsefné cukrász
és zenekarközvetítő levelében
melegen ajánlotta jóhírű muzsikus
vejenek és zenekarának alkal-
mazását. Annál is inkább, mert a
cigányzenekart ekkoriban kétszer
is szerződtették Moszkvában. E
tény azonban nem hatotta meg a
városatyákat. A következő évben
Bodrics Mihály szabadkai zene-
karvezetőnek sem volt szeren-
cséje, mert 1908-ban ismét Hasi
Kálmánnal kötnek szerződést. El-
érkezett az 1909. év, s mint az
utóbbi időben szokássá vált, a
pályázó cigányzenekarok már
januárban benyújtották kérvényü-
ket. Az 1909. évadra Hasi Kálmán-
on kívül ketten: Bodrics Miska és
a temesvári Gyorgyevits Mita ze-
nekarvezetők tartanak igényt a
palicsi térszene szolgáltatására.
Érdekes idézni az utóbbinak, az

„I-ső délmagyarországi zenekar-
vezető”-nek a kérvényéből: „Ze-
nekarom, mely már évek óta Te-
mesvár szab. kir. város tulajdonát
képező színház épületében levő
és Temesvár legelegánsabb helyi-
ségében a Koronaherczeg szál-
lóban hangversenyez esténként
válogatott és műértő közönség
előtt... zenekarom méltán a délvi-
dék első zenekarának van elis-
merve.

Zenekarom 14 tagból áll,
melyek mindegyike képzett ze-
nész. Zenekarom több versenyen,
— így az aradi nemzeti szin-
házban is rendezett, Dankó ver-
sényen az első díjat nyerte el és
kitüntetésben is részesült. Müso-
runk a legujabb és legválogatot-
tabb zenetermékeket öleli fel; —
jelenleg körülbelül 300 darabbal
rendelkezünk és ezekben előfor-
dulnak operák, nyitányok, operet-
tek, egyvelegek, couplék, kerin-
gők, románcok és minden magyar,
szerb, román népdal, hallgató és
tánczdarabból.” Ezzel ellentétben
Bodrics és Hasi folyamodványá-
ban többnyire a tiszteletdíjról, a
kedvezményekről ejtenek szót.
Mégis 5600 korona tiszteletdíj
mellett a fürdőévad idejére ismét
Hasi Kálmán zenekarát szerződ-
tetik. (A zenekarvezetőnek külön
juttatnak 400 korona járandósá-
got).

Hasi Kálmán zenekara lassan
háttérbe szorul, miután a 86-os
gyalogezred csütörtökönként kato-
nazenét ad, s a közönség főleg
„erre, mint újdonságra kíváncsi”
— jelenti keservesen Hasi. A többi
napokon kis számú közönség előtt
kénytelen játszani a fürdőzenekar
és így „érzékeny károsodás” éri,
ezt pedig ezer korona kárpótlással
teheti csak jóvá a hatóság — véli
Hasi. A városi tanács elutasítja a
zenekarvezető követelését, mivel
a szerződés nem tartalmazza azt,
hogy Palicsfürdő területén idegen
zenekar nem hangversenyezhet,
vagy amennyiben hangversenyez,
ez csupán a szerződötett fél kár-
térítésben való részesítése mellett
történhetik. Hasi Kálmán már az
1909. év elején kijelenti, hogy a
jövőben ilyen körülmények között
nem muzsikálhat zenekarával,

miután a konkurens fél nagyon „apasztotta” jövedelmüket és megélhetésük sincs biztosítva. Kárpótlást nem kapnak, ezért a szerződés felbontását javasolja, amit a város elfogad és dr. Dembitz Lajos alpolgármester 1909. augusztus 23-tól 27-ig a cs. és kir. 86. gyalogezred zenekarát napi 108 korona díj mellett alkalmazza, augusztus 28-tól szeptember hó 15-ig pedig Bodrics Mihály cigányzenekarát 1000 korona tiszteletdíjért és a napi villamosjegyek megfizetésével szerződtette.⁴¹ Itt említjük meg, hogy előbb a városi hatóság felszólítására sem volt hajlandó Hasi Kálmán zenekarával Palicsra tovább muzsikálni. És ami fontos: a történekről felvett rendőrségi jegyzőkönyv közli a távozó cigányzenekar tagjainak névjegyzékét is. Ezek: Hasi Kálmán, Buza Albert, Borbás Sándor, Szénásy Kálmán, Dániel Kálmán, Dambi Károly, Mezei János, Lakatos József, Radalesko Dani, Rácz Antal, Hasi Ignác, Rácz Pali Sándor.

Utólag jegyezzük meg, hogy az említett zenekarokon kívül ifj. Purcsi Pepi békéscsabai zenekarvezetőnek is néhány sikertelen pályázáson kellett magát túltennie. Noha a bandának hirneve volt, még Félixfürdőn is játszott. „Zenekarom elsőrendű úgy a Klaszikus mint a magyar darabokban megfelelő bárhol a mai kornak” — állítja zenekarvezetőnk a palicsi fürdőigazgatósághoz címzett levelében.

Az 1910. évi fürdőévadra szintén több zenekarvezető pályázott. Csámpai József, a szabadkai Nemzeti Szálloda muzsikusa többek között ezt írja: „Zenekarom évek óta együtt-működő teljesen betanult egyénekből áll, kik... az ország több városában tartott hangversenyein mindig a legnagyobb kitüntetéssel vívták ki. Hangversenyeink alkalmával a nagyérdemű közönség teljes meglepedését értük el, és így méltán viselhetjük magunkon a közönség által adott címet elsőrendű zenekar. Zenekarom 14 zeneileg képzett tagból áll, és mintegy 300 teljesen betanult zene darabbal rendelkezünk,

melyek között opera, operett, nyitány, egyveleg, couple, magyar, szerb dalokat stb. a legnagyobb precizitással adunk elő... Egyebekben tisztelettel vagyok bátor előadni, hogy magam évek során át néhai Piros Jozsi első primása voltam s ma is Szabadkán a Nemzeti nagy szálloda helységeiben tartom hangversenyeimet.” Dankó B. Kálmán karmester és vezető primás Pécskáról pályázik. A 14 tagú zenekar „szervezete” a következő: 4 primás, 2 klarinétos, 2 cimbalmos, 2 kontrás, 1 brácsás, 1 kisbögös, 2 nagybögös. A szabadkai Bodrics Miska nem méltatja zenekarát; a legfontosabb számára, ha a fürdőhely biztosítaná zenekarának a 6000 korona „idény díjat”. A sarvasi özv. Récz József Pepiné zenekar-közvetítő ismét felajánlja szolgálatait. Évek óta a legelőkelőbb fürdőhelyekre szerződteti a zenekarokat, ennél fogva a legjobb bandák állnak rendelkezésére.

Amint látjuk, kedvező ajánlatokkal ostromolják Palicsfürdőt, ám a városi hatóság elutasítja a kérelmeket és 1910 márciusában dr. Dembitz alpolgármester újabb indítványt terjeszt a városi tanács elé: „Alulírott tisztelettel jelentem, hogy a f. évi palicsi fürdőidényre cigányzenét nem lehetett alkalmazni, miután a folyamatban levő építkezések és átalakítások miatt a zenészeknek nem lehetett lakást is adni, e nélkül pedig a cigányzenekar vezetők nem vállalkoztak a zene szolgáltatására.

Ezekután tárgyalásokba bocsátkoztam a cs. és kir. 86. gyalogezred zenekarának vezetőségével a katonazenészek alkalmazása iránt...” Az alpolgármester az alábbi megállapodásra jutott: 1.) A katonazenekar május 16-tól szeptember 15-ig hetenként ötször (vasárnap és még egy nap kivételével), délután és este öt órát játszik 16 emberrel. Azonkívül szombatoként a táncestélyeken éjfél után egy óráig húzzák a talpalávalót. 2.) Június 15-től augusztus 31-ig mindennap délelőtt is két órát játszik 16 emberével. Továbbá hetente egyszer köteles délután a teljes zenekarral, Tučik

Gyula karmester vezényletével — a rendkívüli ünnepélyek alkalmával is — muzsikálni. 3.) Ezen szolgáltatásokért a város 6500 korona átalányösszeget fizet és a vilamos költségeit fedezi”. A városi tanács jóváhagyta a megállapodást.⁴²

Az 1912. évi fürdőévadra a város először a 86. gyalogezred zenekarát szerződtette, de megbízta az alpolgármestert, hogy mielőbb javaslatot terjesszen be a cigányzenekarnak alkalmazása ügyében. Idézünk dr. Dembitz 1912. július 11-én, a városi tanácshoz intézett jelentéséből: „Hillinger Miksa palicsi nagyvendéglős Szegedről Erdélyi Kálmán elsőrendű cigányzenekarát szerződtette Palicsra napi 45 korona és teljes ellátás mellett úgy, hogy hétfő és péntek kivételével a zenekar minden este játszik.

Alulírott a városi tanács utólagos jóváhagyása reményében oly megállapodásra jutottam Hillinger Miksával, hogy a város minden napra, amelyen a zenekar Palicsra játszik, napi 30 s így heti 150 koronával járuljon hozzá a zenekar költségeihez azzal, hogy a játék ideje napi este 8 órától 11-ig, illetve szombati napon a szokásos heti táncmulatság alkalmával éjjel egy óráig tart...”

A következő években a város legnagyobb súlyt a 28 tagú katonazenekar alkalmazására fektette, de 1913-ban igyekszik Bodrics Mihály 12 főből álló cigányzenekarát még jobban megkedveltetni a fürdővendégekkel. Ez úgy látszik nem járt sikerrel, mert az 1914. évi fürdőévadra a budapesti Farkas Vince 12 főből álló cigányzenekarát szerződtették. Mint Bodrics Mihály „... minden nap este 8 órától 11 óráig zenét ad a vacsoránál, — azonfelül minden héten egy, a fürdőigazgató által kijelölendő napon este 9-től éjjeli 1 óráig a tánczenét szolgáltatja.” De a budapesti zenekarnak a tiszteletdíj juttatása terén nézeteltérése támadt a várossal és távozásra kényszerült. Olyankor történt mindez, amikor mind több férfiút szólítanak a harctérre, s a cigányzenekarokból is hiány

mutatkozik a fürdőhelyeken. S még mindig elérhető volt Bodrics Mihály. Idézet Szalay Mátyás rendőrfőkapitánynak — Palicsfürdő igazgatójának — 1916 júliusában a városi tanácshoz intézett leveléből: „Palics fürdön e pillanatban minden szoba el van foglalva, sőt a magán villák is zsúfolva vannak.

A fürdői élet a legmagasabbra emelkedett, a szabad fürdők hangosak, a fürdőzők zajától az esti sétákon pedig hullámszik a fürdővendégek nagy sokasága.

A város közönségének jóvoltából és a természet mindenható erejénél fogva a fürdőző közönségnek igényei nagyrészt kívának elégítve, egyedül csak a zene hiányzik.

Hogy fürdő közönségünk ebben sem szenvedjen hiányt, utána jártam a dolognak és sikerült Bodrics Mihályt helybeli jó nevű cigány primást és társait — akik jelenleg katonai szolgálatot teljesítenek, a katonai hatóságtól kikérni, ahol engedélyt kaptam arra, hogy nevezett még 9 társával Palics fürdön naponként délután 6 órától esti 8 óráig muzsikálhasson... Bodrics Mihály cigány primással abban állapodtam meg, hogy... naponként, kivéve hetenkint azon két esetleg három napot, amikor a katona zenekar fog hangversenyezni — esti 6 órától 8 óráig az ő személyes vezetése mellett a nagyvendéglő előtti zenepavilonban esetleg a nagy vendéglő terraszán tizedmagával művészi zenét szolgáltatni.⁴³ Azonban katonával a város nem köthet szerződést!

Mégis örömmel fogadja a megállapodást. Még akkor is, ha a „változott viszonyok miatt”, naponként csak egyszer (délután) tartanak térzenét. Ezért szedték ezentúl a fürdővendégektől a megállapított zenedíj összegének felét.

Az első világháború utolsó éveiben sem csökken Palicsfürdő látogatottsága. Ellenkezőleg, mint ha növekedne népszerűsége. A fürdőigazgató 1917 júniusában is a fürdőintézet szokatlanul élénk forgalmáról, a pénztárba befolyt

26 ezer koronáról, a nagyszámú városi közönség naponkénti kirándulásáról tudósít. Szalay rendőrfőkapitány röviddel később arról is értesítette a városi tanácsot, hogy Bodrics Mihály zenekara „... működési ideje alatt a térzenét kifogástalanul teljesítette, és a fürdőközönség nap nap után élvezettel hallgatta a zenekar művészi játékát, melynek működéséért több ízben elismerését nyilvánította.”⁴⁴ Különböző ritkán fordult elő, hogy a hatóság ilyen beismerő vallomást tett: „... a zenekar pontosan és lelki ösmeretesen teljesítette kötelességét...”

Immár mi sem akadályozza, hogy a Monarchia összeomlásának évében Palicson szintén Bodrics Miska cigányzenekara húzza a talpalávalót.⁴⁵

Összegezésként állítható, hogy az oly sok ellentéteken alapuló Osztrák-Magyar Monarchia kulturális virágzása az időközben országos hírűvé vált Palicsfürdő változatos zeneéletében is tükröződött. A dualista államrendszer több évtizedes időszakában a fürdőhelyen számos — sokszor igen képzett — cigányzenekar szórakoztatta a közönséget, ami ugyancsak gazdagította Szabadka zene-kultúráját.

MAGYAR László

Jegyzetek

1. Szabadka szabad királyi város története. II. rész. Írta Iványi István, Szabadka 1892. 249.

2. Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SzTL), 29. D. 402/iur.1843. — Megemlítjük, hogy Mezey Döme cigányzenész egyik Nyugat-Európában élő leszármazottja, Mezey Miklós, az 1980-as években (későbbi adataink nin-csenek) még sikeresen folytatta zenei pályafutását.

3. SzTL, 2835/polg.1862

4. SzTL, 1966/polg.1863

5. SzTL, 5436/polg.1864

6. SzTL, 3597/polg.1865

7. SzTL, 5424/polg.1865

8. SzTL, 3475/polg.1875

9. SzTL, 4873/polg.1877

10. SzTL, 5116/polg.1880

11. SzTL, Főispáni hivatal, 828/1903. III: A Palics fürdő. Monografia. Szabadka, 1882.

24-25. SzTL, 6694/polg.1881

12. SzTL, 4250/polg.1884

13. SzTL, V.1885/47

14. SzTL, 2606/polg.1886

15. SzTL, 800/polg.1887

16. SzTL, 1215/polg.1888

17. SzTL, 1268/polg.1888

18. SzTL, 2557/polg.1889

19. SzTL, 8641/polg.1889

20. SzTL, 3854/polg.1890

21. SzTL, 8900/polg.1890

22. SzTL, 11532/tanácsi.1890

233. A „Neven” 1890. évi 10. számának 160. oldalán olvasható: „Subotička glasbena družina u Americi. Ovdašnja prva muzikalna banda sa primašom Piroš Joškom putuje u Ameriku, da se tamo pokaže; najmio ju jedan tamošnji gostioničar. Primaš će dobiti misecno 500, a pojedini članovi po 200 forinti. Valda ni to nije mačiji kašalj!”

24. SzTL, 3223/tan.1891

25. SzTL, 10318/tan.1891

26. SzTL, Városi tanács, XVIII.9/1895

27. SzTL, Városi tanács, XVIII.17/1897

28. SzTL, Városi tanács, XVIII.66/1897

29. SzTL, Városi tanács, XVIII.317/1897

30. SzTL, Mérnöki hivatal 489/1899

31. SzTL, Városi tanács, XV.313/1901

32. SzTL, Vojnić de Bajsa gyűjtemény, VI/3.25 (56. doboz)

33. Szentgyörgyi István — Eva Bažant: Subotička bibliografija 1870-1918. A szabadkai kiadványok bibliográfiája. Sveska II. füzet. Subotica — Szabadka 1993. 103-104.

34. Zombor és Vidéke, 1900. szeptember 16., 74. szám

35. Bácskai Hírlap, 1900. szeptember 10., 135. szám

36. Bácskai Hírlap, 1900. szeptember 14., 137. szám

37. Bácskai Ellenőr, 1896. február 6., 11. szám

38. SzTL, Városi tanács, XV.46/1902

39. SzTL, Városi tanács, XVIII.106/1904

40. SzTL, Városi tanács, XV.533/1905

41. Uo.

42. Uo.

43. SzTL, Városi tanács, XVIII.34/1916

44. Uo.

45. SzTL, Városi tanács, XVIII.21/1918

Mai vajdasági magyar néphagyományok

Táplálkozás, viselet

A táplálék szerzésének, illetve elkészítésének számos hagyományos formája él még a vajdasági magyarságnál. A mezőgazdasági termékek biztosítják leginkább a táplálkozás alapanyagát: lisztet a kenyérhez, tésztahoz; húst, tejet, tejterméket; zöldségfélét, gyümölcsöt.

A régi, otthoni kemencében sült kenyeret, cipót már csak elvétve találjuk meg. A pékek, illetve kenyérgyárak készítik, s árusítják ezeket. De az ünnepi asztalra kerülő tésztafélék, sütemények még házi készítésűek: karácsonyi kalács, lakodalmas kalács, hájas kifli, mákos rétes stb.

A húsételek elkészítésének egyik megőrzött hagyományos alkalmá a disznóvágás. Ilyen munkára még összejön a nagyobb család, s közösen végzik a forralást, a pörkölést, a belek tisztítását, a kolbász- és hurka-töltést az addigra kifőzött pálinka kóstolgatása közben. Este pedig megtartják a disznótort. Régi jó szokás szerint a gazda/asszony/ kóstolót küld a friss étkekből a rokonoknak, szomszédoknak. A leölt disznó zsírját kisütik, s egész évben fogyasztják. A tőpörtyű pedig hamar elfogy a téli reggeliken, vacsorákon. A szalonnát, sonkát sóban pácolják, és a jól bevált füstöléssel tartósítják, a kolbásszal együtt, tavaszi, nyári napokra.

A falusi, kisvárosi udvarokban ma is nevelnek aprójószágot, baromfit, hogy a családnak mindig legyen friss hús az asztalán.

A halételeket is kedveli az itteni lakosság, ám a finom halászléhez, halpaprikához a halat már az állami halastavak tenyésztik; esetleg a tiszai vagy dunai halászok szövetkezeteinek üzleteiben árusítják. A folyó menti szegényebb családok férfitagjai még alaptáplálék szerzése céljából is járnak horgászni, de a legtöbb horgász már csak sportból, kedvtelésből.

A tej fontos tápláléka a vajdasági embernek. Nagyon sokan már a tejipar által forgalmazott tejet vásárolják, de él még a házi tejárusítás szokása is. Túrót, tejfölt, sajtot is ugyanígy lehet kapni, főleg a piacokon, ahol szintén a háziasszonyok által készített termékek vásárolhatók. Különleges, ritka tejtermék a tiszai juhászknál a birkatarhó.

Salátának paprikát, uborkát, káposztát savanyítanak, minden család a maga részére, sőt néha piacra is. Nagy becse van a téli étkek között a töltött káposztának, amelyet errefelé szárma néven is neveznek. A paradicsomot augusztusban, szeptemberben főzik be télire.

Gyümölcsaszalással már nemigen foglalkoznak, viszont befőttet minden háziasszony készít, sok-sok üveggel. Lekvárt leginkább szilvából és sárgabarackból főznek, sok helyütt még hagyományosan, üstben, egész napos kavarással.

Az édességek közül a már említett piacokon, vásárokon kapható a mézeskalács, amelyet néhány bácskai és bánáti mézesbábos készít és árusít. Mézeskalácsszív ajándékozása

hagyományos udvarlási gesztus még néhány falusi búcsúban.

Az italok közül az otthoni borkészítés még előfordul a szőlősgazdáknál, de sokkal gyakoribb a pálinkafőzés „szertartása”. Kisebb kazánokban (100-200 literes) sok család főz szilva-, körte-, barackpálinkát; ma már ritkább az eperből készült, míg egyre több az almapálinka, hiszen a megszaporodott gyümölcsösök legjava almás, s a hulló, piacra nem való almát kifőzik pálinkának. A pálinkafőzés is legalább olyan fontos esemény a családban, mint a disznóölés.

Szép hagyománya a vajdasági magyarságnak a pompás népviselet, amelyet sajnos már csak néhány falu őriz eredeti formájában, illetve a tisztaszobák almáriomainak rejtekében. A városokba költözöttek, a polgári létben vagy annak peremén élők előbb váltották fel régi viseletüket. A kivetkőzés folyamata a vajdasági falusi magyarokat századunk közepén érte el igazából. Előbb csupán a férfiakat, akik a magyaros, sujtásos, fekete posztó- vagy bársonydrágót, illetve a székely harisnyát, meg a keményszárú csizmát cserélték fel városi mintára szabott öltönyre, félcipőre. Idősebb férfiak ma is viselik fejükön a hagyományos kalapot (fekete, barna, szürke posztóból). A régi ruhadarabok közül a szabadban pásztorkodó juhászok subája van még használatban; illetve öregembereknél télen a kucsma és az ujjatlan bundás bőrmellény (presnyák). A bocskorkészítő iparosok is alig tudnak néhány pár hagyományos bőrlábbelit eladni. A papucsosok is jobbra korszerűbb női papucsokat árusítanak. Mindkét iparban igencsak elterjedt a különböző műanyagok alkalmazása.

A régi női viselet már csupán Doroszlón, Gomboson és Kupuszinán él napjainkban, valamint a székelykeveiek őrzik még őseik ruháját.



Szabadkai paraszt a század elejéről
(Horváth József gyűjteményéből)

Különben az al-dunai székelyek alig száz esztendővel ezelőtt települtek ide Bukovinából, azonban a környező városok, főleg Szendrőd (Smederevo), Pancsova és valamelyest Belgrád nagy hatással voltak tradicionális kultúrájuk cseréjére. Talán nyelvük sajátos ívét őrizték meg máig leginkább, amit maguk csángós beszédnek neveznek.

A Duna menti három hagyományörző falu (Gombos, Doroszló és Kupuszina) népviselete sem nevezhető egységesnek. Az első kettő igen hasonlít egymáshoz. Jellemzője a bokorugró, az alján fehér hímzésű, keményített és nagy ráncú sok alsószoknya: fölötte kasmír (divét, deliny, fédeliny), színes, ünnepi szoknyával. Ugyanilyen fehér slingelésű a nők ünnepi ingje is. Fölötte leginkább színes hímzésű bársonymellénykét, pruszlikot viselnek. Kötényük is színes, gyakran tarka hímzésű fehérvásznon, amely a korábbi sötét tónusú, egyszerűbb és jóval hosszabb ruhadarabot váltotta fel. A női viselet rövidülése, kurtulása kifejezett tendencia mindhárom faluban. Nyakukban a nők hosszú gyöngysorokat viselnek. A két falu asszonyai első pillantásra felismerik a viseletet megkülönböztető különbséget, míg ugyanez nem mondható el még a kutatókról sem. A fehérhímzés, slingelés e két faluban csodálatos alkalmazást nyert, s a mai gombosi, illetve doroszlói szoknyák legszebb díszje. Ez azonban már a viselet itteni változásának eredménye, ugyanis a dunántúli telepések a XVIII. század közepén, de még a XX. század legelején sem alkalmazták. A velünk együtt élő más nemze-tiségűek, más életmódúak díszítésmódját vették át e két faluban. Női viseletük napjainkig fennmaradt, csak, mint mondtuk, a hossza lett jóval rövidebb. Díszítésként szívesen alkalmazzák a csillogó flittert, fényes zsinórt.

A férfiak ünnepi viseletét kemény szárú fekete bőrcsizma, fekete posztó- vagy szövetnadrág (hasítékán előkével), a mellén színes cérnával hímzett fehér, bő ujjú ing, amelynek nincs kézelője, hanem ott is fehér slingelés található, fölötte nagymintájú, sötét alapú, sújtásos mellény s

fekete posztókalap képezi.

A kupuszinai magyarok máig élő népviselete egyedi az egész magyar nyelvterületen, s nemcsak a Vajdaságban. Kevésbé díszes mint a közeli két faluban. Az alsószoknyák itt is keményített fehérvásznonból készülnek, apróbb ráncokkal, de minden dísz, hímzés nélkül. Az ünnepi felső szoknya szintén kasmír (deliny, kasmér) és zöld, piros, bordó, kék vagy fekete alapszínű, tarka virágmintákkal. A szoknyák alakja viselőjükön inkább harangszerű, kevésbé bokorugró, tehát nem közvetlenül a csipőnél ugrik szét. A kötény idősebbeknél fekete selyem vagy bársony, fiatalabbaknál ugyanilyen anyagú, csak kék(ég) színű. A kötény a szoknyával kötelezően egyenlő hosszúságú, s a két szélén (a combok fölött) öltéses technikával készült gépi hímzés díszíti (tulipános kötény), avagy a csillogó síkok, zsinórok több métere. A köznapi kötények kékfestők (koszorús kötény), a szoknyák pedig karton vagy barhent anyagú textiliákból varrottak öt-hat szélben. A felsőtesten hosszú ujjú, ipari készítésű slingelt csipkével díszített fehér inget, fölötte sötét selyem vagy kasmír vállkendőt viseltek a fiatalok. A II. világháború után az ing megváltozott: ujjja rövid lett s gazdag buggyot vet a vállon, erre pedig (piros, bordó vagy kék) selyem- vagy bársonymellénykét húznak, amit ezernyi flitterrel cifráznak, sajnos nagy előszeretettel. Korábban ezt a ruhadarabot csak fehér csipke tette díszesebbé. Fejükön a lányok színes szalagcsokrot (bukor), a menyecskék fityulát, az asszonyok fejkendőt viselnek. Nyakukban csak a lányok viselnek gyöngyöt. A felsőttest női ruhadarabja még a blúz, amely köznapon és ünnepen egyaránt használatos kissé hűvösebb időben (anyaga selyem vagy bársony), illetve a kötött pulóver (trikó), amely kimondottan hideg napokon kerül a nőkre. Helyi varrónők, kötők készítik ezeket. A nők lábbelije a meleg fekete gyapjúcipő, a bőrtalpú botos; ünnepibb az ugyanilyen alakú, színes cérnával hímzett fekete bársonybotos (kivarrott botos). A nők télen berliner nagykendőt kötnek a vállukra, hátukra.

A férfiak még meglévő népviseletének darabjai hasonlóak a másik két nyugat-bácskai faluban leírtakéhoz. A kupuszinaiak mellénye azonban csak fekete bársony vagy szövet.

Mind a három falura érvényes, hogy a népviseletet az idősebbek viselik még mindennap. A fiatalok már csak lakodalmakban vagy a népi tánc csoport fellépéseikor öltik magukra.

NÉPSZOKÁSOK

A vajdasági magyarok megőrzött népszokásainak legjava az esztendő jeles napjaihoz, vagy az emberélet fordulóihoz kapcsolódik. Nem kevés az olyan szokás sem, melynek vallási jellege is van.

Legismertebb a húsvéti locsolkodás: hol hangos zeneszóval, hol csendesebb mondókával, de szinte az egész tartományban dívik. Ugyanígy húsvéti népszokás a nyuszinak zsenge fűből fészket készíteni, hogy abba tojja a piros tojásokat, a kisgyermekeknek a különféle ajándékokat.

A pünkösdi mimimamázás már csak a felelevenített szokások egyike éppúgy, mint a karácsonyi betlehemezés legtöbb helyen. Mindkét szokás anyagát még itteni hagyományok feltárásával élesztgetik. A bölcösöcske és a csillagjárás is hasonló sorsú folklóremlék. Míg a Mikulás mindenfelé jár e széles nagytájon, a Luca már egyre kevesebb helyen. Az ablak alatti karácsonyi kántálás, énekes ünnepköszöntés is csak ritka jelenség. A karácsonyfát is vagy a Jézuska hozza, vagy pedig a család gyermekei maguk díszítik, s alig akad rajta saját készítésű dísz. Alatta talán még mindenütt van Luca-búza, régi szép termékenységvarázsló cselekedet emlékeként. Falusi nagymamák elviszik még balázsolni unokáikat a templomba. Gyertyaszentelőre gyertyát, virágvasárnap barkát szenteltetnek a templomban. Mindkét dolog azután szentelményként óvja a házat. Szenteltvíz is akad minden rendes parasztházban.

A falu búcsúja még mindenhol ünnep. A hazalátogatás ünnepe, hiszen sokan hagyták el szülőfalujukat munkalehetőséget keresve. Ugyanígy

mindenszentek és halottak napja is, amikor a temetőket keresi fel népünk, hogy gyertyát gyújtva elhunyt családtagjaira emlékezzen.

A vallási népszokások közül a legismertebb a zarándoklás: a bácskaiak Doroszlóra járnak a kisasszony napi búcsúra, a bánátiak Töröktopolyát keresik fel Nagyboldogasszony napján.

A legtöbb újszülöttet megkeresztelik a templomban. A keresztele után nagy ebédet tartanak, amelyen nemcsak a ház tagjai meg a komák, hanem a testvérek és a nagyszülők is részt vesznek. Hasonló szokással jár a bérmálkozás, illetve a konfirmálás is.

A hagyományos falusi lakodalmak még sok népszokás őrzői.

Már az eljegyzés is kisebb népünnepély sokfelé. A lakodalom többször az egész közösség ünnepe. Itt láthatók a régi népviseletek (ha másra nem is, hát az újmenyecskén), a hagyományos táncok, hallhatók a vőfélyek köszöntői, néhány igazi népdal a mulatozók ajkáról s a lakodalmi kurjantások. Helyi szokások is tarkítják a lakodalmakat: az ifjú pár fogadása, a forgatás, a menyasszonytánc (menyecsketánc), a hídon való áttemelés, az alakoskodók stb.

A temetések a gyász ünnepei. Legtöbb elhunytat egyházi temetésen kísérik utolsó útjára, sokszor templomi lobogókkal, s a szetmihálylován. Lassan halványul a virrasztás szokása, főleg azokon a helyeken, ahol nem a háztól temetnek. A temetési szokások is különböznek településenként. Halotti tort is ülnek temetés után, s a gyászmisét is hamar megtartják. A gyász ideje a rokonsági kapcsolattól függő: hat hét, fél év, egy év.

Ezen ismertetőnkkel a mai vajdasági magyarok élő vagy halványuló néphagyományait nem tudtuk mind felölelni. Sok apró színfolt kimaradt, hiszen minden település kialakította a maga sajátos szokását az ünnepekkel vagy a dolgos hétköznappal kapcsolatban. Ám a legismertebbeket igyekeztünk bemutatni, hogy számot adjunk a még fellelhetőekről: a változó világ változó vajdasági magyar népi örökségéről.

SILLING István

Vajdasági tudósítások 1793-ból a bécsi Magyar Hirmondóban

A Mária Terézia (1717-1780) császárnő által szorgalmazott német nyelv és művelődés egyetemes uralomra való emelése a latin nyelv után a XVIII. század végén, a magyar nyelv és nemzeti szellem ébredését váltotta ki. Az ekkor induló magyar nyelvű lapoknak jutott az a rendkívül fontos nyelvművelő és tájékoztató szerep, mely a magyar polgárság szellemi és anyagi fölvirágzását eredményezte. Ma már ritkák ezek a kiadványok, különösen a mi vidékünkön.

A szabadkai Városi Könyvtár különgyűjteményében őrzik a Görög Demeter (1760-1833) és Kerekes Sámuel (?-1800) szerkesztette Magyar Hirmondó 1793-as évfolyamát, amely a magyar hirlapirodalom történetében az első között szerepel.* Görög Demeter Dorogon született kismemesi családban. Bécsben volt joghallgató. Évekig mint nevelő, az ország számos vidékén működött előkelő családoknál, miközben nagyon jó pedagógusi hírnévre tett szert. Mint szerkesztő és mecénás írta be nevét a magyar irodalomba. 1789 júliusában Kerekes Sámuellel megindította Bécsben a Hadi és Más Nevezetes Történetek c. hetilapot, melynek címét később Magyar Hirmondóra változtatták. A lap nem volt hosszú életű, 1803-ban megszűnt. Görög Demeter a lap bevételét magyar írók megsegítésére fordította, számos tiszteletpéldányt küldött szét tanároknak és könyvtáraknak. Ő volt az, aki Révai Miklóst (1750-1807), a magyar történelmi nyelvtudomány megalapítóját segítette és Versegly Ferencet (1757-1822), a költőt, a Martinovics-féle összeesküvés részvevőjét. Görög Demeter híres atlaszkészítő is volt. A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 1831-ben tiszteletbeli tagjává választotta.

Kerekes Sámuel, akinek születési évét még a mai napig sem tudták az irodalomtörténészek kikutatni (XVIII. sz. közepe), a társszerkesztő is kiváló mecénás volt, aki bécsi házában mintegy irodalmi szalon alakított ki és vendégül látta, segítette a császárvárosban

tartózkodó magyar írókat. Haláláig szerkesztette Görög Demeterrel a Magyar Hirmondót.

Ebben az időben, 1792-től folyik a franciák háborúja Ausztria és Poroszország ellen, melyben számos magyar hadköteles is résztvett. A bécsi Magyar Hirmondónak tehát volt miről tudósítania. A hírlap a következő rovatokból állt: Hadi Környülállások, Elegyes Tudósítások, Jelentések. S a folyóiratot lapozva megtudjuk, hogy a háborúban ejtett francia foglyokat a császáriak a pétervárad, eszéki, aradi és temesvári várbörtönbe szállították. Idézet az 1793 szeptemberében történetéről: „Péterváradról, Septemb. 30dikán. E folyó hónapnak 28dik napján délutáni 4 órakor érkeztek ide a' Frantzia Rabok, négy hajókon. Két hajók, köz Emberekkel voltak megrakva: a' harmadikon Tisztek; a' negyedikén pedig betegek voltak. Ezek, t.i. a' betegek, egyenesen a' majorban lévő katonai ispotályba szállítottak; a' több 3 hajók pedig, a' hídon felül lévő serháznál kötöttek ki, és a' rajtok volt Foglyok, mind a' két Városból összesereglett sok Néptől kísértetvén, a' felső Várba vezettettek, a' hol egész hadi készületben várták vala már őket a' Csatorinszky' Regje. béli Vasasok. A' Frantzia Tiszteknek, a' Kaszárnyákban adatott hely; a' köz Emberek pedig név szerént szállítatván kiki közülök a' Kaszamatákba helyeztettek. Ezeknek száma 600ra, a' Tiszteké pedig 114re ment, kik között egy Generális is volt Zsembra nevezetű.” (1793. évf. 29. szám)

A folyamatos hadi tudósítások mellett számos olyan hírt közöl a lap, melyeknek vajdasági vonatkozásai bővíthetik honismereti adatainkat. Például:

„Mohátsról, Julius' 15dikén. A' szomszéd Bátskaságban nagy szorgalmatossággal foglalatoskodik sok ezer kéz, a' Tsatorna (Kanális') ásásában. Az ezen Tsatornát készítettő Társaság, postán hozatott Hollandiából egy embert, a' ki három vízrekesztőket (Schlusse melyeknek mindenike felkerül közel hatvan ezer forintba) készítene, de

ez gaz ember volt: mert félbehagyta elkezdett munkáját, 's megszökött. A' Társaság tehát már most Hg Koburghoz irt, 's kérte ezt a' derék jó Urat, hogy közbenjárása által nyerne egy alkalmas megbízható személyt az említett vizrekesztők' tsinálására. Úgy is az efféle munkához értő Emberek feles számmal lesznek most mind a Tsászári Királyi, mind a Hollandus Seregeknél." (1793. évf. 8. szám) Egy későbbi jelentés:

„Magyar Ország. A' Bátskaságban kezdett tsatornának (kanálisnak) készítése, szerentsés előmenetellel foly. Az ezt készítettő Társaság által előállított Fő Direktor, Gróf Apponyi, megnezegette nem régiben az egész kanális' sorját Monostortól fogva Földvárig, 's tökéletesen meg volt elégedve minden intézetekkel." (1793. évf. 22. szám) Egy rövid tudósítás Bánátról:

„Sopronyból, Június' 29dikén. Nem győzi ditsérni eléggé az új Város' kedveltető tekintetét egy Barátom, a' ki most jött a' Bánátból, mellyben ötödfél esztendeig lakott volt. Hát ha még egészen megépül! A' vidékje is kellemetes. Virágzó állapotba teheti magát a' kereskedés által, mellyet jó móddal űzhet, Erdély Ország, és Havasalföldje' határain." (1793. évf. 2. szám)

„Újvidékről, Decem. 4dikén. A' múlt hónapnak utolsó napjain érkezett hozzánk az a' hír, hogy Belgrádban, és bellyebb Török Országban a' pestis nagyon kezd uralkodni; azért is a' széleken kontumázt vagy tisztuló házak mind bezárattak; és se a' mi Országunkból Török Országba, se onnan hozzánk senki is által nem bocsátatik.

Minden nap várnak Pétervárára új Frantzia Foglyokat, kiknek számokra, a' Belgrádi kapunál lévő kaszamatok készítettettek az alsó Városban." (1793. évf. 48. szám)

KUNKIN Zsuzsanna

* Előtte jelent meg a Rát Mátyás (1749-1810) által szerkesztett Magyar Hirmondó 1780 és 1788 között, és az 1787-ben indult Magyar Kurir, valamint a Magyar Musa (1787-1788).

Az artézi kutak múlt századi térhódítása a mai Bánátban

Torontál az első helyen

AZ ARTÉZI KUTAK a múlt század hetvenes éveiben terjedtek el valamivel nagyobb számban az Alföldön, a nyolcvanas esztendőkből pedig már robbanásszerűen szaporodtak. Ekkor, a kultúrmérnöki hivatal adatai szerint, a legtöbb mélyfúrású és artézi kút Torontál megyében volt, szám szerint 299! Utána következett Temes megye 205 artézi kúttal, majd Hajdú 179-el, Csongrád 78-al, Pest-Pilis-Kiskun 74-el, Bács-Bodrog 38-al.

Torontál megye a következő tíz esztendőben is megtartotta elsőbbségét: Halaváts Gyula az ezredéves kiállítás alkalmából megjelent munkájában csaknem 400-at sorol fel (A magyarországi artézi kutak története, terület szerinti eloszlása, mélységök, vizök bőségének és hőfokának ismertetése, 1896).

Száz évvel ezelőtt a következő torontáli helységekben volt 5-nél több artézi kút:

| | |
|--|----|
| 1. Zichyfalva (Plandište) | 29 |
| 2. Módos (Jaša Tomić) | 19 |
| 3. Torontálszécsány (Sečanj) | 18 |
| 4. Pancsova | 17 |
| 5. Nagykikinda | 12 |
| 6. Csóka | 11 |
| 7. Nagymargita | 10 |
| 8. Zsombolya (Jimbolia, Románia) | 9 |
| 9. Szerbnagyszentmiklós (Sinnicolau Mare, Románia) | 9 |
| 10. Csávós (Granicerii, Románia) | 9 |
| 11. Valkány (Valcani, Románia) | 8 |
| 12. Magyarcsérnye (Nova Crnja) | 7 |
| 13. Garabos (Grabat, Románia) | 7 |
| 14. Fény (Foeni, Románia) | 7 |
| 15. Németcsérnye (Srpska Crnja) | 7 |
| 16. Ernőháza (Banatski Despotovac) | 6 |
| 17. Keviszölös (Seleuš) | 5 |
| 18. Porgány (Pordeanu, Románia) | 5 |

A mai Bánát ismerői felfigyelhetnek arra, hogy több város kimaradt a felsorolásból. Törökbecsén és Törökkanizsán a kilencvenes években sikertelenül próbálkoztak az artézi kutak fúrásával. Versecen a legkorábban és a legnagyobb

számban terjedt el, de akkoriban Temes megyéhez tartozott. Nagybecskerek altalajában sem bukkantak magas nyomás alatt levő vízrétegekre, úgyhogy ott mélykutak rendszerével jutott jobb ivóvízhez a lakosság. E két utóbbi város esete annyira jellegzetes, hogy külön is szólunk róluk.

Nyolcvankét kút Versecen

A régi Temes megyéhez tartozó Versecen, a Fritz-féle gőzmalom udvarán fúrták az első délvidéki artézi kút 1860-ban. A malom gépé-szének, az ezermester Seibert An-talnak volt ez a műve. A víz 28 méter mélységből tört a felszínre. 1861-ben még egy kísérlete volt a Széna téren, de ez sikertelenül végződött, úgyhogy többször már nem is próbálkoztak.

Úttörő munkáját Seidl Gyula folytatta 1880-ban. Több sikeres vállalkozása után iparszerűen kezdett foglalkozni kút-fúrással. Versecen és környékén több mint 200 kút fúrt, legtöbbször sikerrel. Nem maradt el mögötte a Neukom B. Fiai nevű cég sem, amely Temes és Torontál megye mellett Csanádban és Bács-Bodrogban is működött.

Versecnek 1893-ban már 82 artézi kútja volt, zömmel a szőlősgazdák és a kereskedők udvarán. 1885-től évente ötnél is több készült (1886-ban tíz, 1891-ben tizenhét). Dél-Magyarországon, állapította meg Halaváts Gyula mérnök, „valódi lázzá fajult az artézi kutak fúrása." A millenniumi kiállítás alkalmából megjelent munkájában (A magyarországi artézi kutak története..., 1896) rámutatott a vízpazarlásból eredő következményekre is: „A víztartónak mértéktelen megcsapolásából eredő kalamitások legeklatánsabb példája Versec városa" írja, ahol sokan „kényelemszeretettől vagy vagyoni állapo-

tuk fitogtatásával saját portájukon is ártézi kutat fúrattak." Ennek következtében a hidrosztatikai nyomás oly alacsonyra süllyedt, hogy a víz a kilencvenes években már nem tört fel a maga erejével, hanem szivattyúzni kellett.

Dél-Bánátnak az egykori Temes megyéhez tartozó helységeiben is módfelett elterjedtek az artézi kutak. Temespaulison (Pavliš) 14, Homokszilen (Uljma) 14, Nagykarolyfalván (Banatski Karlovac) 8, Temesmiklóson (Nikolinci) 7, Temesvajkócon (Vlajkovac) 7 kút öntötte az ivóvizet.

Az utóbbi helységben, gróf Bissingen Ernő temesvajkóci kastélya előtt fúrták a történelmi Magyarország legcsekélyebb mélységű artézi kútját (23,5 méter), amely azonban igen bővizű is volt: naponta 500 000 liter kristálytisza víz fakadt belőle. Ma is csendesen folydogál...

Ha nem tör a felszínre, megsegítik...

A múlt század vége felé az örökös ivóvízgondokkal küzdő Nagybecskerek is nagy reményeket fűzött az artézi kutak fúrásához. A rossz vizű ásott kutak s az egyre szennyezettebb Bega után megváltásnak ígérkezett. Annál nagyobb

volt a kiábrándulás, amikor a fúrássok eredménytelenül zárultak.

Az első kutakat 1885-ben a verseci Neukom B. Fiai nevű verseci céggel fúrták a Ferenc József téren (a mai főtér) és a Váralja utcában, de a kísérlet dugába dőlt. 1892-93-ban Junker György mariefeldi (Vojlovica) mester a Gabona téren 457 méter mélységet ért el, de a fúró beletört, s a munka abbamaradt. 1893-94-ben Ladányi Lajos szegedi kútúr, ugyancsak a főtéren, 452,5 méteres mélységben sem jutott a térszint fölé törő vízréteghez.

A későbbi kutatások igazolták, hogy az altalajban 80 és 120 méter mélységben két víztároló is van, jó minőségű vízzel, de nincs olyan erős nyomás alatt, hogy a víz a maga erejéből törne a felszínre.

A város előljárósága kétségbe volt esve, hogy a nagy beruházások ellenére sem tudja a vízellátást biztosítani, de Halaváts Gyula (1853-1926) megnyugtatta őket, s azt tanácsolta nekik, hogy képezzék ki a szivattyús kutak rendszerét. A Földtani Intézet főgeológusa, az artézi kútúrások szakértője egyik cikkében (A nagybecskereki fúróluk. A M. Kir. Földtani Intézet Évkönyve, 1914) még előnynek is minősítette a becskerekiek helyzetét: „Nagyon jó, hogy Nagybecs-

kerek altalajának alkotása olyan, hogy a víz nem ömlik ki maga erejéből a fúrólukból, hanem azt szivattyúzni kell, legalább ez a város nem esett abba az eléggé el nem ítéhető hibába, hogy... kis területen annyira megcsapolta volna az altalajában levő víztartót, s olyan óriási vízpocsékolást, az áldással való visszaélést követett volna el..., hogy a nagy költséggel elkészült közutakban a víz gyors megcsapánásához vezetett volna. Mert bővizűek ugyan az Alföld altalajában levő víztartók, de nem kimeríthetetlenek...”

A 80 méter mélységben fekvő víztárolókból 1897-98-ban már 12 nyilvános kút segítségével szivattyúzták az ivóvizet, 1907-től pedig további öt nyilvános és két magán-kútból, azzal, hogy most a 120 méteres vízréteget „csapolták meg.”

A becskerek-i ivóvízmizériák azonban nem szűntek meg. Még az egyik 1899. évi vegyelemzés kimutatta, hogy a kutak vize nem kifogástalan, sőt az egyik korabeli megfogalmazás szerint „az egészségre ártalmas és mint ilyen egyszerűs mind veszélyes.” A bejelentés nagy riadalmat keltett, de a kedélyek lassan-lassan megnyugodtak. A Torontál, miután leköszölte a vegyelemzés eredményét, 1899 májusában több tárgyilagosabb közleményben próbálta megnyugtani a közvéleményt. Így közölte, hogy időszaki elszennyeződésről volt szó: a kutak tisztítása után újra kifogástalan lesz a víz. Adatokat közölt arról, hogy amióta a lakosság a Bega vizének fogyasztásáról áttért a szivattyús kutak vizére, lecsökkent a gyomorhurutos és a tifuszos megbetegedések száma.

A közönséget persze nem sikerült teljes mértékben megnyugtani, bár az emberek maguk is tapasztalták, hogy a szivattyús kutak vize, ha nem is a legegészebb, mégis sokkal jobb a Bega vizénél.

KALAPIS Zoltán



Várostertrészlet Versecen (Németh Máttyás reprodukciója)

A szabadkai Népszínház környéke 1848 előtt a talajmechanikai feltárások tükrében

Scultety János 1846-ra készítette el a szabadkai színház tervét. Az épület alapjait 1848 márciusában rakták le. Most, 150 év elteltével az épület felújítását tervezik. A talajmechanikai feltárások értékeléséhez szükségessé vált a telek 1848 előtti rendezésének az ismerete. Az alábbiakban a regulációs munkák adatait tekintjük át, majd ezeknek a talajmechanikai jellemzőkkel való összevetését végezzük el.

A színház telkét északon a jelenlegi Boris Kidrič (másként Korzó), keleten az Ivo Vojnović, délen a Branislav Nušić utca, nyugaton pedig a Szabadság tér határolják (1. melléklet). A telek 1778 és 1845 közötti beépítettsége Gordana Vujnović-Prčić és Viktorija Vuković-Lamić kutatásai szerint öt korabeli térkép alapján követhető nyomon. Észak-északnyugati-nyugati részén a Nagyvendéglő és három lakóház, délkeleti részén pedig egy gémeskút állt.

A telek környékén két állóvíz terült el (2. melléklet). Keletre a Rogina bara, aminek medre részben vízáteresztő, tehát semlyékes jellegű volt. Nyugati széle a török időkben is utcaként számon tartott, a jelenlegi Vuk Karadžić utcától keletre, a mostani Engels utca tájékára tehető. A telektől nyugatra, legkésőbb 1751-ig, mesterséges tó terült el. Jel-lemezőit a szakirodalom alig említi. Gátja a tó délkeleti szélén, a jelenlegi Petar

Drapšin utca tájékán állt. Vízét a Fűzfásér és a Sömlyék mellett egy fok jellegű csatorna biztosította, ami a tavat a Rogina barával kötötte össze. A szakirodalom alapján a fok nyomvonala csupán sejthető: a Népszínház telkének közelében vagy azon haladt át. Az 1787-es rendezési munka következtében a Fűzfásér a jelenlegi Strossmayer utcában folyt, ezzel a Mlaka kezdete a gáttól a Nagyposta tájékára került.

A mostani Korzó nyugati része az egykori Szegedi út nyomvonalán van. A középkori Káliz út emlékét őrizte meg, ami a városon át Szegedet és Baját kötötte össze. 1730-ban a régi Szegedi utat és a jelenlegi Október 10. utcában levő hidat a vár omladékaival javították ki. A hidat és az útszakaszt később Barátok hídjának nevezték. A telektől északra fel is tölthették a terepet.

Az áthelyezett Szegedi út akadályozhatta a fok vízének áramlását, s a két állóvíz egymástól függetlenné válhatott. Ilyen, önálló Rogina barát mutat(hat) be az 1747-es Kaysser-féle térkép is, amelyen a mesterséges tó medre száraz terület.

Györe Kornél és Antun Rudinski az egykori Szegedi úttól északra helyezi a város egyik vizesárkának déli szakaszát. Méreteivel Györe Kornél foglalkozik: „A szabadkai palánk vizesárokkaival és földszáncokkal körülvett katonai erődítmény volt. Az

árok szélessége 5-6 m lehetett, a vizet a Fűzfás érből kapta, de alighanem gyakran száraz is volt.”

Az 1993. március 22-i terepszemlén derült ki, hogy a Pátria Szálloda szomszédságában épült ún. Dafiment-épület munkagödreinek északnyugati falán a feketeföldes talajel-színeződés 6-7 m szélességben a gödör fenekéig ért. Méreténél fogva ez vizesárok és fok „emléke” is lehet.

A szakirodalom alapján az állapítható meg, hogy:

- a színház telkén gémeskút állt;
- a telektől északra, a Korzón túl, vizesárok volt, valamint
- a telken át, vagy annak közelében, a mesterséges tavat a Rogina barával összekötő fok nyomvonala vezethetett.

A Népszínház telkének talajmechanikai jellemzői tizenegy furat eredményei alapján ismerhetők meg (1. melléklet).

Két talajfajta mindegyik furatban megjelenik.

Legfelül földtöltés van. A legnagyobb vastagságot, 2,4-2,5 m a töltés két furatban (S-3 és S-7) éri el; a többinél ez 0,6-1,0 m. Az SB-1 és SB-2 jelzetű furatoknál humuszos agyag a töltés. Két furatnál (SB-33 és SB-4) bontásból eredő anyagot ír le az elemzés; ezt az 1985-öt furatok leírása sem zárja ki.

A másik talajfajta, ami mindegyik furatban megjelenik, porral kevert agyagnak, illetve sárga agyagnak, lösznek írják le a szakemberek. Négy furatban (S-1, S-2, SB-1 és SB-2) 1,0-1,4 m mélyen kezdődik, míg a többiben 2,0-3,5 m-nél.

Hat furatban más talajfajta is található. A töltés alatt 0,6 m vastagságban két furatban (S-1 és S-4) sötétbarna agyag van. A töltés és a lösz között négy furatban (S-5, S-6, SB-3 és SB-4) iszapos anyag, illetve szervesanyagot tartalmazó barnás agyag, nevezzük iszapnak, figyelhető meg. Vastagsága 1,3 és 2,7 m között változik. Az S-4-es furatban, a már említett sötétbarna agyag és a lösz között 1,2 m vastagon iszap található.



A szabadkai színház a század elején (Horváth József gyűjteményéből)

Valószínű, hogy tereprendezéssel töltés került a telekre, a lösz viszont ezt megelőzően is itt volt. Elfogadhatónak tűnik az is, hogy az iszap nem a regulációs munkák során került ide, hanem itthagytott és betemetett talaj. Kialakulását a felszínvizek idézhetnék elő. Mivel ezt részben töltés, részben sötétbarna agyag borítja, a sötétbarna agyag is új talajréteggént kerülhetett a telekre.

Összefoglaló:

1. egyik furat sem készült a gémeskút helyén,
2. a vizesárokra vonatkozólag egyik sem szolgáltat adatot,
3. a Korzó jelenlegi szintjétől az 1730 előtti egykori Szegedi út szintje legfeljebb 1,0-2,4 m-rel volt alacsonyabb, valamint
4. a telek déli sarkán kimutatott iszap a fok nyoma lehet; fenékszintje a jelenlegi talajszinttől legfeljebb 3,1-3,5 m-rel volt alacsonyabb.

A fentiek pontosítása végett áttekintettük az ún. Dafiment-épület, a Városi Könyvtár, a Hadseregotthon*) és a Városháza telkén végzett talajmechanikai vizsgálatok eredményeit is (2. melléklet).

Az ún. Dafiment-épület telkén 1992-ben öt furat készült. Három furat szerint a telek középső és keleti részén az 1,6-1,9 m vastag töltés alatt lösz van. Délnyugati részén az 1,8-2,8 m-es szürkésárga homokréteg alatt lösz található; az északnyugatin ugyanaz, ami csak 2,1 m

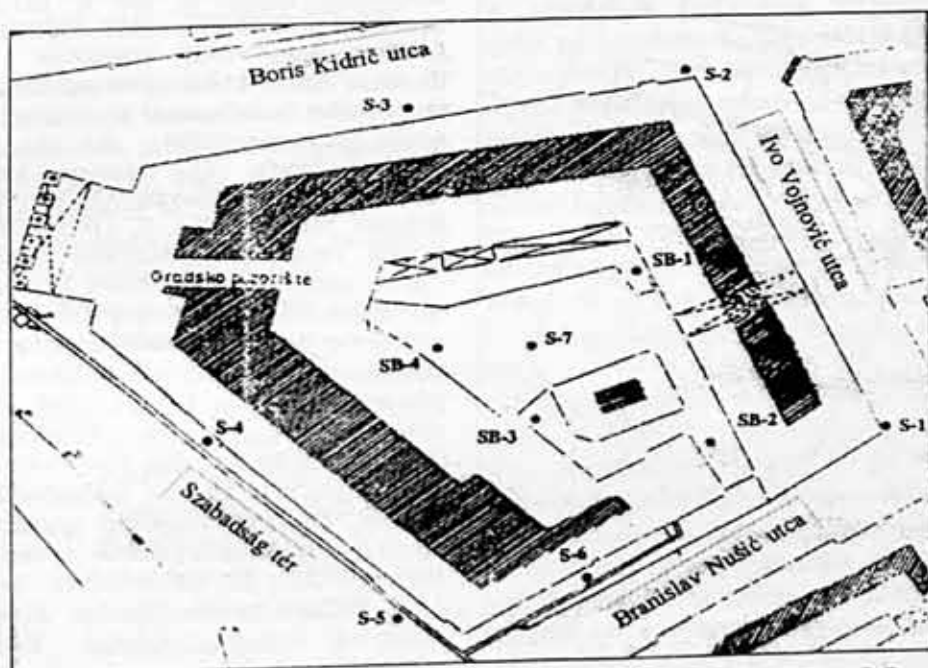


vastagságú iszap után következnek. A Városi Könyvtár telkén 1971-ben nyolc furatot készítettek. Északi részén az 1,3 m-es töltés alatt 1,1 m vastag humuszt, alatta pedig löszöt találtak. Ezek ismeretében és az összefoglaló 4. pontja alapján megkockáztatható a következő megállapítás: az ún. Dafiment-épület munkagödrében talált iszap is a fok „emléke” lehet. A fok 6-7 m szélességben, keletnyugati irányban, az ún. Dafiment-épület északnyugati és a Népszínház telkének déli részén úgy haladhatott át, hogy nyomvonala az S-1 furattól délre, a Városi Könyvtár telkétől pedig északra húzódnak.

A Népszínház telkétől nyugatra

eső terep talajmechanikai jellemzői a Városháza délnyugati udvarában levő két, illetve a Szabadság tér szökőkútja mellett egy furat segítségével ismerhetők meg. A Városháza furtaiban 2,1, a szökőkútban pedig 1,0 m mélységig töltés van. Az alatta levő 3,7-5,7 m vastag homokot iszap követi. Az iszap vastagsága a Városházánál 3,4-4,4, a szökőkútnál 2,2 m. Ezzel kapcsolatban értékes a szökőkútnál levő furat leírásának a következő részlete: 7,0-7,5 m mélységben szervesanyag is van a talajban. A löszön, homokon vagy ezek keverékén elterülő iszapnak a jelenlegi talajszinttől mért legnagyobb mélysége a szökőkútnál 8,2, a Városházánál 10,2, illetve 11,2 m. Az ún. Dafiment-épület és a Városháza közötti területen tehát összesen hét talajmechanikai furat dokumentálja a felszínvizek hatását.

A Hadseregotthon telkének talajmechanikai jellemzőit 1984-ben készült tíz furat adatai őrzik. A Korzó közelében és attól északra az 1,2-1,3 m-es töltés alatt 1,2-1,7 m vastag humuszos agyagréteg van. A humuszos agyag 0,9 m-es vastagságban az épület 1,7 m mélységű pincéjének a padlószintje alatt is feltűnik. Ezt a löszön elterülő humuszt feltöltés előtti eredeti felszíni talajnak tartják a szakemberek. A Városi Könyvtár északi részénél talált humuszt is figyelembe véve elfogadható következtetés, hogy a Népszínház telkétől északra és délre megmaradt az a töltés előtti talajrétegződés, aminek a felszíni talaja humusz volt.



A talajmechanikai furatok helye a Népszínház telkén: S-1, S-2,... S-7 1985-ben készült furatok; SB-1, SB-2,... SB-4 1998-ban készült furatok

A terep tengerszint feletti magassága az ún. Dafiment-épület északnyugati sarkánál kb. 111,5 m, a Népszínház déli sarkánál kb. 112,0 m, a Városháza déli udvarában 110,4 m, a szökőkútnál pedig 111,6 m. A Városházánál és a szökőkútnál levő iszap 99,2-100,2 m-es, illetve 103,4 m-es fenékszintje a többi furat iszaprétegének 107,6-109,5 m-es fenékszintjétől jóval mélyebben fekszik. Elképzelhető tehát az is, hogy a szökőkútnál és a Városháza telkén talált iszap már nem a fok, hanem a mesterséges tó vizének a hatásaként jött létre. Ha ezt a későbbi kutatások is igazolják, akkor a fok fenékszintje kikerekítve 108,5 m volt. A szökőkútnál talált, szervesanyagot tartalmazó réteg 104,1-104,6 m-es fenékszintjét is figyelembe véve, a mesterséges tó fenékszintje legalább 4 m-rel alacsonyabb, azaz a foktól ennnyivel mélyebb volt.

Az iszapréteg fenékszintjének mélysége alapján a fok fenékszintje a jelenlegi talajszint alatt leg több 3,1-3,9 m mélyen volt. A Hadsereg-othonnál és a Városi Könyvtárnál talált 1,2-1,3 m vastag töltésréteget leszámítva, a fok mélysége 1,8-2,7 m, kikerekítve 2 m lehetett.

A Népszínház déli sarkától 200 m-nyire van az ún. Dafiment-épület északnyugati sarka. Ezek szerint a mesterséges tavat és a Rogina barát összekötő fok 200 m hosszú, 2 m mély és 6-7 m széles csatorna lehetett.

A föntiek alapján leszögezhető:

a) a Népszínház telkétől északra és délre megtalálható a löszön elterülő eredeti humuszréteg egy része,

b) a lösz a színház telkén és ettől keletre is kimutatták a talajmechanikai furatok,

c) a színház telkétől nyugatra az iszap homokos talajon terül el,

d) az iszapréteg méretei alapján a mesterséges tó medre, vagy ennek legalább egy öble keleten a jelenlegi szökőkútig érhetett,

e) a Rogina bara és a mesterséges tó keletnyugati tengelyű csatornával volt összekötve, aminek nyomvonala áthaladt az ún. Dafiment-épület telkének északnyugati, valamint a Népszínház telkének déli részén, hossza 200, mélysége 2, szélessége pedig 6-7 m lehetett, valamint fenékszintje szerint a Rogina barában, illetve a mesterséges tóban levő víznek legalább 108,5 m szintűnek kellett

lennie, hogy a csatorna fokként működhessen.

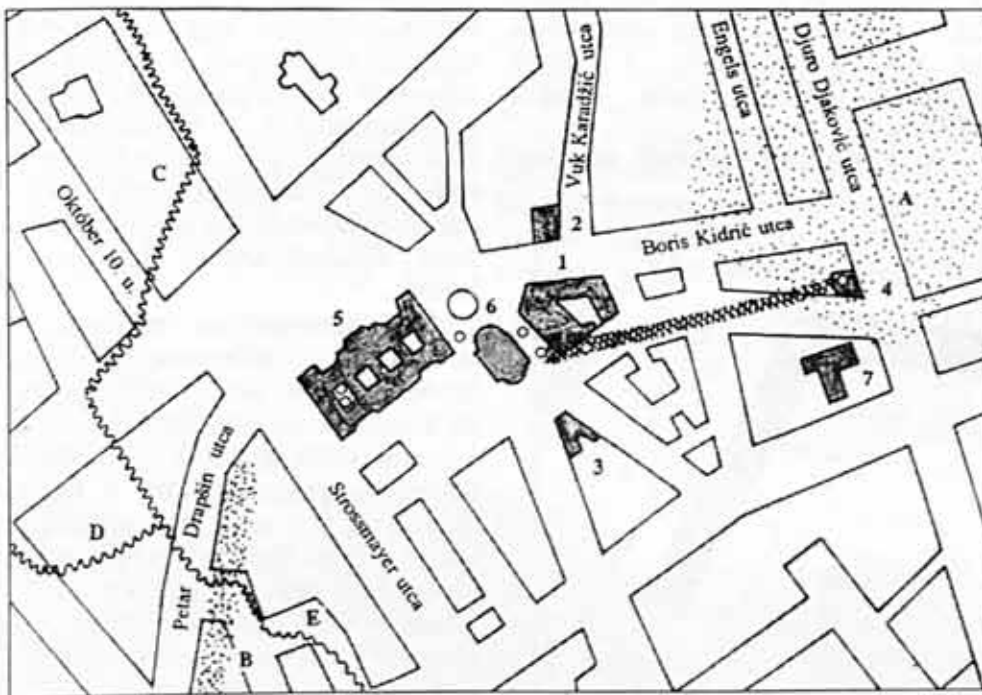
A fok működésének megismerésére fel kellene még tárnai a mesterséges tó és a Rogina bara medrének talajmechanikai jellemzőit is.

HOVÁNY Lajos

**) E három telek adatainak hozzáférhetőségét Živoslav Štojanović-nak, a Društveno preduzeće Zavod za geomehaniku Subotica igazgatójának köszönhetjük.*

Felhasznált irodalom:

- Delević, Dušan (Projektant): Dogradnja Doma JNA. Geomehanički elaborat. Subotica. Građevinski fakultet n. sol. o. OOUR Institut za građevinarstvo SAP Vojvodine Subotica dec. 1984. EG1243/1;
- Györe Kornél: Szabadka településképe. Szabadka, Életjel 1976;
- Hovány Lajos: A Palicsító és környéke. Különös tekintettel az 1697-es tollrajzra. Kanizsa, Cnesa 1997;
- Lazarević, Milivoj (Šef projekta): Glavni projekat zaštite Gradske kuće u Subotici od visokih nivoa podzemnih voda. Beograd. Energoprojekt Hidroinženjering DD u mešovitoj svojini novembar 1994;
- Lazarević, Milivoj (Šef projekta): Izveštaj o sprovedenom hidrodinamičkom testu na opitnodrenažnom bunaru DB-1 Gradska kuća Subotica (Anex glavnog projekta). Beograd. Energoprojekt Hidroinženjering DD u mešovitoj svojini novembar 1995;
- Nad Kišereš-Janoš (Projektant): Gradska biblioteka, Subotica. Subotica. Institut za građevinarstvo SAP Vojvodine Subotica 10. 09. 1971. EG-214. (Kézirat);
- Nad Kišereš-Janoš (Projektant): Narodno pozorište, Subotica. Adaptacija postojećeg objekta. Geomehanički elaborat. Subotica. Građevinski fakultet n. sol. o. OOUR Institut za građevinarstvo SAP Vojvodine Subotica april 1985. EG-1389;
- Rudinski, Antun: Uredjenje centra. Urbani razvoj cenra kroz vekove (I). Subotičke novine, Subotica 1984, 19, 10;
- Rudinski, Antun: Tri rukopisne karte Subotice iz druge polovine XVIII. veka. Rukovet, Subotica 1984, 2, 178-184;
- Santrač, Petar (Nosioč elaborata): Analiza i ocena stanja zgrade Narodnog pozorišta Népszínház Subotica. Subotica. Univerzitet u Novom Sadu Građevinski fakultet u Subotici, Katedra za geomehaniku i tehnologiju građenja 12. 03. 1998. EG 11/98;
- Sidi Atila (Projektant): Poslovno stambena zgrada Po+P+4+Pk ul. Nušičeva ul. Kidričeva. Geomehanički elaborat. Subotica. Društveno preduzeće Zavod za geomehaniku Subotica septembar 1992. EG-2121;
- Vujnović-Prčić, Gordana; Vujković-Lamić, Viktorija: Zgrada subotičkog pozorišta. Subotica. Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica, NIP Subotičke novine 1992.



A Népszínház telkén is áthaladt fok jellegű csatorna valószínű nyomvonala: A a Rogina bara középső és déli része; B a mesterséges tó gátjának valószínű helye; C a Fűzfás-ér 1787 előtti nyomvonala; D Sömlyék; E a Mlaka 1787 előtti nyomvonala; o az iszaprétegen áthaladó furatok; 1 Népszínház; 2 Hadsereg-othon; 3 Városi Könyvtár; 4 az ún. Dafiment-épület; 5 Városháza; 6 szökőkút; 7 Pátria Szálloda

Jázovai búcsú

Minden év szeptemberében „ünnepi díszet ölt” Jázova, ez a közép-bánáti falu. Ha máskorra nem is, de Szent Mihály napjára egész biztosan rendezik az utcákat, kimeszelik a házakat. Ha valaki ezt elmulasztja, arra ferde szemmel néznek a helybeliek.

Furcsa falu ez. Öntörvényű. Nehezen fogadják be az idegent, de búcsúkor tárt karokkal várják. Arról híres, hogy az itt élő emberek minden helyzetben és körülmények között feltalálják magukat. Nem ismerik a fáradságot, dolgoznak. Régen, ha kellett, gyalog is elmentek Szegedre a piacra vagy gyógyszerért.

Nehéz, sáros itt a föld. Sokat kell dolgozni rajta, hogy „megadja” magát. Talán ettől annyira szívósak, kemények a jázovai emberek, akikről az a mondás járja: Jázovai ember a jég hátán is megél.

Sokat adnak a látszatra.

Valamikor a házak zöldre voltak meszelve, s a legszebb házak Hodicson voltak. Mára szinte kihalt a falunak ez a része. Nincs délibáb, se szélmalom, csak néhány szárnyék, a földhátan a pusztuló Hodics, a hajdani Hódegyháza foghíjas utcái. Nem csak néhány ház hiányzik, hanem az egész sor is oda van már. Lebontották a Haranga-sort, a Lekvár-sort, a Szikicset és a Kurta-sor is egyre kurtább. Sőt, a központ, a Két-sor is foghíjas. Feltűnően sok a rom, a lebontott, vagy lebontásra ítélt ház.

Az egykori épületekre utaló tégladarabokat nem csak itt, hanem az Arankán túl, a Hosszúhát és a Kolozsvár határ részben is föl-fölveti az eke, árulkodó jelként, hogy volt itt egykor másképpen is.

Öregapám vidáman emlékezik vissza a múltra. Ezt mondja:

— Jó lenne belépni abba a harangasori házba, ahol regruta koromban bort mért ki a csaplárosné, s lehetetlen volt el nem énekelni, hogy:

Tisza szélén egy ház.

Fehérre meszelve.

Abba van egy asztal,

Sárgára van festve.

Azon van egy pohár,

Mérögge van tele.

Aki abbú iszik,

Meghervad a képe.

Ez a barna kislány,

Jót ivott belüle.

*Látszik az arcárú
Meghervadt a képe.
Édősanyám, lelköm,
Ugyan mi lelt engöm?
Három öv pántlika,
Nem ér körü engöm.
Ezelőtt egy éve,
Csak egy rőfött vöttem.
Annak a két végét,
Bukorra kötöttem.*

Kiöregedett Jázova. A 70-es és 80-as években elhagyták a fiatalok a falut, de Szent Mihály-napra hazajönnek, s ilyenkor megfiatalodik a falu. Kellemes zivaj szűrődik ki a házakból.

A búcsú sem olyanok már, mint régen, öregapám idejében. Akkor 10-20 sátor, bolondkocsi és körhinta is volt, amit nem motor, hanem a bolondkocsit hat legény, a körhintát pedig egy póniló hajtotta. A póni után 50 cm hosszú és széles deszka volt kötve, hogy a tulajdonos ezzel szabályozza a lovat, milyen tempóban haladjon a körhinta.

Verkli is volt, amit egy ember kézzel tekert és így szórakoztatta az embereket.

Volt bazáros is, aki a búcsút járta. A hasán vitte a bazártartót, időnként megállt, a bazártartó alá egy görbe botot tett, hogy ne kelljen a nyakában tartani, mert a súlya olykor elérte az 50 kg-ot is.

Búcsúkor mindig sok volt a vendég. Nem csak a rokonság jött el ilyenkor, hanem még azok is, akiket nem hívtak. A vendéglátó gazda nem haragudott ezért, sőt büszke volt, hogy nála milyen sok a vendég, akik többnyire lovaskocsival jöttek. A lovakat kikötötték az utcára. Volt ház, ahol 10 kocsi sorakozott. Akinél sok vendég összesereglett, azokat a járókelők irigy szemmel nézték. Amikor alkonyodni kezdett, akkor szedelőzködtek és mentek haza a vendégek. A fiatalság azonban maradt az esti tánculatságra, ami reggelig tartott.

Másnap reggel volt a zarándokbúcsú. Ezt régen a fiatalság szervezte, hogy feltakarítsák a búcsú helyét. Ezt nevezték zarándokbúcsúnak, idővel azonban ennek más értelme/tartalma lett. A zarándokbúcsút az egyház szervezi, a búcsúvezető pedig a falu kántora. Az a feladata, hogy a fiatalok és az öregek ismerkedjenek a más falubeliekkel. Busszal mennek a kegyhelyre, ahol a résztvevők előbb a tem-

plomba térnek be, onnan pedig a búcsúra, gyógyulást, lelki vigaszt remélve.

Napjainkban már a két-három sátoros búcsú is nagynak számít. Körhinta, bolondkocsi, bazáros nincs. Esti táncmulatságot sem szerveznek, mert a fiatalság inkább a másik faluba, Szajánba megy, ott van diszkó.

Kevesebb tehát a vendég, s örül a szülő, ha itthon láthatja elszármazott gyermekét, akinek azonban, ahová ment, ott sem fenéig tejfel az élete. Pedig azért engedték el, hogy könnyebb legyen neki, még házat is építettek számára az idegenben. S lám, ott sem könnyebb, csak másképpen nehéz. Máról holnapra élnek a fizetésnek nevezett kevés pénzből, itthonról viszik a konyháralvót, nekik hizik az ólban a disznó, a füstölt kolbászt is nekik tartogatják. Egyelőre még jönnek a gyerekek, de az évek múlásával mintha a távolság is egyre növekedne. A búcsúra az unokák már csak elvétve vagy egyáltalán nem jönnek el. Más programjuk van.

Amikor együtt van a család a nagy asztalnál, hallgatnak a gondokról, hiszen ünnepelni jöttek össze, egész évben készültek erre a napra. A kiskacsákat és libákat is ezért nevelték. Az ugyanis a szokás, hogy búcsúkor töltött kacsát, libát, kakaslevest és paprikást tálalnak a vendégeknek, desszertnek pedig tortát és kalácsot. Ebéd előtt házi pálinkát, később sört és bort isznak. A tisztaszobában teritenek, a búcsúfiát pedig elküldik a ritkán látott unoká(k)nak.

Az év hétköznapjain csak a nagy asztal egyik sarkánál ülnek le enni az idős szülők. Minek is levenni a terítőt kettőjükre, elég azt felhajtani.

Talán nemcsak búcsú napján népesednének be a falu utcái, ha azok a fiatalok, akik máshol keresték/keresik a boldogulásukat, itt maradtak volna. S mert nincs így, tény a szomorú valóság: kiöregszik a falu lakossága, s egyre kevesebben jönnek haza a búcsúra, mert már nincs is kihez.

A búcsú után alig egy hónapra azonban ismét benépesül a falu. Akkor a kegyelet virágaival térnek vissza az elszármazottak.

MIKLÓS Kornélia I. 2.
Vegyészeti-élelmiszeripari
szakközépiskola, Csóka

MEGJELENT

a Bácsország-könyvek 3. kötete
Szekeres László — Ricz Péter:
Szabadka története a régmúltban
(Régészeti olvasókönyv)

A szabadkai Grafoprodukt magánnyomda gondozásában és kiadásában megjelent kötet 170 oldalon gazdag képanyaggal mutatja be Szabadka és környéke régmúltját az ásatások és a tudományos kutatások eredményeinek tükrében. A szerzők felsorolják és rövid leírásban bemutatják azt a 119 lelőhelyet, amelyekről nyilvántartást vezetnek a szabadkai Városi Múzeumban.

A könyv megjelenését sajnos nem érthette meg sem Szekeres László, sem Magyar László, aki az egyik recenzens volt.

Idézet dr. Takács Miklós, kandidátus, tudományos főmunkatárs (Budapest) véleményezéséből: „A szerzők munkájukban közérthető módon mutatják be a régészeti múlt eseményeit és anyagi kultúráját az érdeklődő, de a szakirodalom „rejtelmekben” nem mindig járatos olvasónak. Egyúttal azonban a szakember is olyan katasztert kap(hat) kézhez, mely nagy mértékben lehet segítségére az egyes rész kérdések pontosabb felderítésében. Mindeközben előnyt tudnak kovácsolni a kisebbségi magyar muzeológusi lét „muszaj-herkulesi” állapotáról is: egyformán jártasak mind a magyar, mind pedig a különböző délszláv népek régészeti és történeti szakirodalmában, és így el tudták végezni az egyes kutatási eredmények összehasonlító vizsgálatát. Erre annál inkább szükség mutatkozik, mert az utóbbi években több áltudományos „mű” is született.”

A könyv megrendelhető a Grafoprodukt címen (24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9.), ára 35.- din.

A Bácsország-könyvek korábban megjelent könyvei:

* Szabadka igazgatástörténetéből 1428-1928 (A polgármesterek névjegyzékével 1796-1996)

* Gymnasium 1747-1997

Hajdújárás — Kővágó, Varga-tanya

(Jelenleg az E-75 autópálya palicsi leágazásának déli sávja)

Ez rendhagyó régészeti írás. Magyar László barátom emlékének szentelem. Az általa felkutatott Tarjánüllésről (?) lesz szó.

Van annak már több mint egy évtizede, amikor egy nyári vasárnap délután (rekkenő hőség volt, majd leszédültem a kerékpárról) összefutottunk Lacival Csurgónál. Én az ún. Ludasi soron karikáztam Palics felé, ő pedig jött velem szembe, éppen egyik ludasi ismerőséhez igyekezett „világjáró” bringáján.

Behúzódtunk egy árnyas fa alá és „régészkedni” kezdtünk. Akkoriban még nem ismertük oly közelről egymást, így nem nagyon értettem, miért akar engem (az akkor már nagy tapasztalattal rendelkező szakit) Magyar Laci a szája szélén megbúvó jellegzetes, enyhén cinikus mosolya közepette „kiokosítani” a ludaspusztai ősről. Olyan vehemenciával beszélt Hajdújárás nevének eredetéről, a ludasi (csurgói) dohánykertészek ideköltözéséről, meg a sok ezer évvel ezelőtt erre felé élt budzsáki körök emberekről, hogy azt hittem, gúnyolódik velem, valamit tesztel, hogy mennyire ismerem én, a palicsi gyerek, a környék múltját. Azóta már tudom, nem erről volt szó. Ő tiszta szívből mondta mindazt, amit akkoriban tudott a vidék múltjáról. Rátért a találkozási helyünktől mindössze 6-700 méterre lévő Varga-tanyán található „csontbányára”. Elmesélte, miként régészkedtek ifjú korukban ezen a helyen a környék „tudomány után szomjas” gyerekei. Rokonát, Magyar János festőt és a mindenre kapható Török Istvánt, az ismert Q-csoport főszerzőjét említette, meg a Gulyás-fiúkat és a fiatalon elhunyt Varga Andrást, aki hazai „pályán” gyűjtögette cimboráival a sokszáz éves koponyákat.

Ezen a helyen valamikor valóban csontbánya volt, azaz, egy XII-XV. századi templomrom a mellette elterülő nagy temetővel. Talán az egykori (több középkori okmányban is emlegetett)

Ludas település temploma és temetője. Ami azonban egyáltalán nem biztos, mivel a tő partján ebből a korból származó féltucatnyi régészeti lelőhelyet ismerünk. Ezek közül mindegyik lehetett Ludas is!

Azután érkezett a mindannyiunkat megnyomorító 1991-es esztendő, és vele a nagy „európai” tervek keretében épülő E-75-ös autót. Sok vita, gyözködés után sikerült a templom alapjait és a temető egy kisebb részét feltárni. Ebből az ásatásból a későbbiekben „politikai cirkusz” lett — ez most nem tartozik ide —, az viszont igen, hogy egy kellemes kora őszi napon megjelent a helyszínen Magyar Laci néhány kollégájának a kíséretében a szabadkai Történelmi Levéltárból, tett egy gyors kört a központi szelvény (a templomrom) körül, majd kategorikusan közölte:

— Ez itt Tarjánüllés maradványa -, a templom és a temető meg a környéken maga a középkori falu.

Mi csak meresztettük a szemünket erre a kijelentésre. Ekkor már jól ismertük egymást, így sejtettem, hogy Magyar Laci nagyon is jól tudja, mit állít. Bevallom, én akkor hallottam először, hogy ezen a vidéken a középkorban létezett egy ilyen nevű település. Szekeres Laci, aki a famózus kijelentés pillanatában éppen nyakig állt a templom közepén beásott újkori rablóveremben, nem hagyta szó nélkül a dolgot.

— Laci, te mindent eltúlozol — közölte némi bosszússágot színelve — honnan veszed ezt a Tarjángyűlést, vagy hogy is hívják, éppen itt, ezen a helyen?

S ekkor következett Magyar Laci utánozhatatlan „érvelése”. Enyhén gyűrött fotókópiát kotort elő ingének a zsebéből.

— Mostanában szereztem Pestről, rajta vannak a mohácsi csatát megelőző évtizedek adófizető települései, és Szabadka, valamint Segedin mezővárosok között a sorban Tarjánüllés falu neve is.

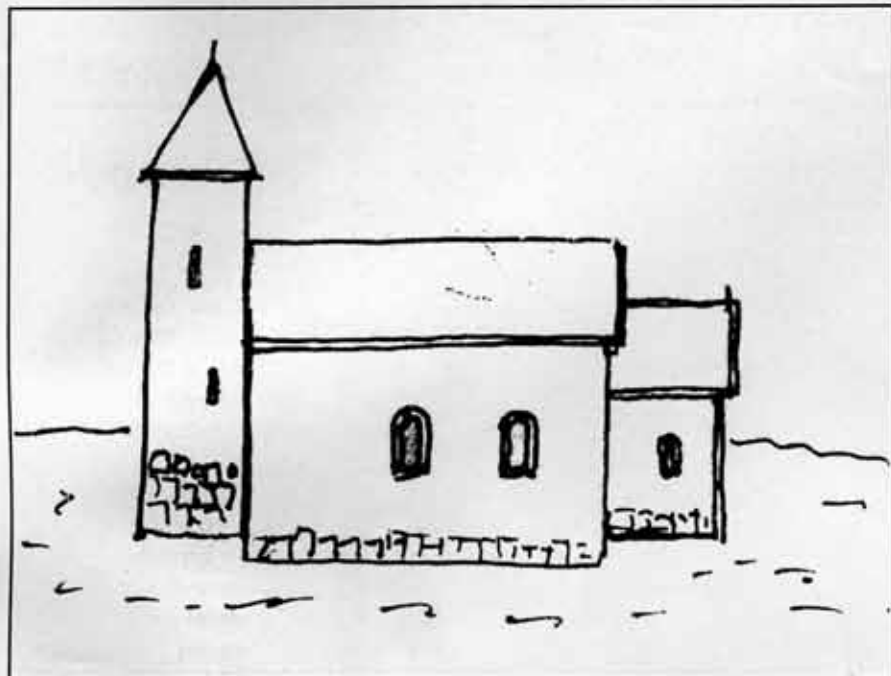
Hát ennyit Magyar Lászlórol.

RICZ Péter



BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle * 1998/2 Nyár * Megjelenik évente négyszer * Alapította: Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 * Új alapító: Népkör Magyar Művelődési Központ, 24000 Szabadka, Žarko Zrenjanin u. 11. * Felelős kiadó: Grafoprodukt Kft. 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel/fax: 024/555-032 * Igazgató: Özvegy Károly * Szerkeszti a szerkesztőbizottság, tagjai: Hulló István, Kunkin Zsuzsanna, Lalia Gábor, Magyar László, Németh Ferenc, Papp Árpád, Ricz Péter, Tolnai Otto, Vékony László * Fő- és felelős szerkesztő: RICZ Péter * Szerkesztő: Szabó József * A lap cím Aczél Henrik (1876-1946) rajzának felhasználásával készült * Kéziratokat és képeket nem őrünk meg és nem adunk vissza. A szerkesztőség szükség esetén fenntartja az írások szellemét és tartalmát nem érintő rövidítések jogát * Levélcím: Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1/VII. 85., telefon: 024/555-333, 282-es mellék * Nyomda: Grafoprodukt, 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel/fax: 024/555-032 * Igazgató: Özvegy Károly * A fedőlapon: az úrményházi római katolikus templom Mária-szobra (Révész Róbert felvétele) * A hátsó borítón: a Kosztolányi Dezsőnek tulajdonított festmény



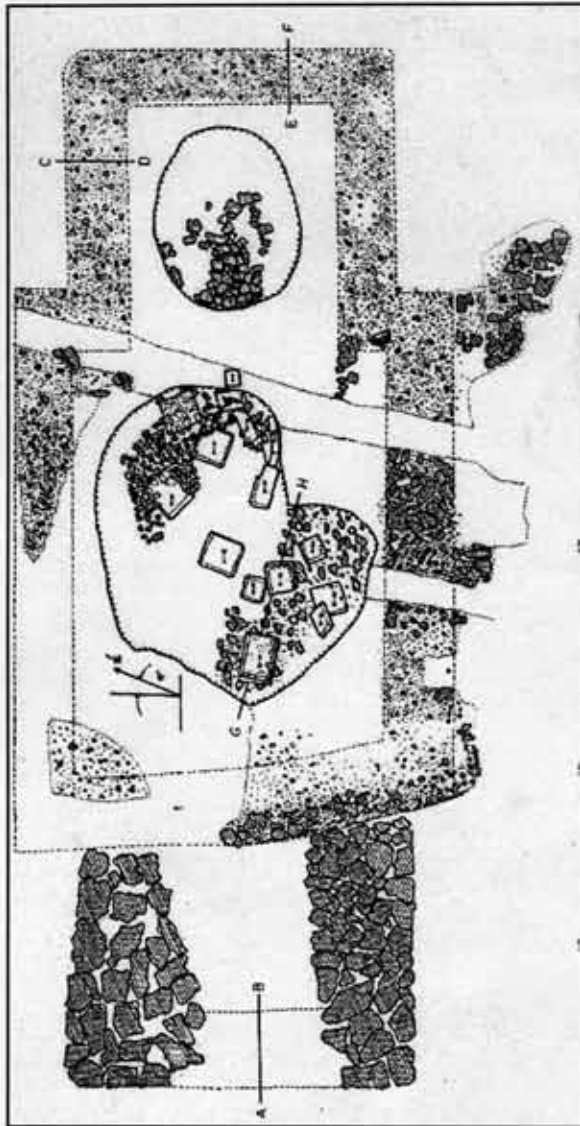
Kővágó, ilyen lehetett Tarnyánüllés temploma délről nézve



A „csontbánya”



Ezek lennének Tarnyánüllés romjai



A hajdújárás (Kővágó) középkori templom alapjai - rajzban



Az autót út nyomvonalán, a templom belterében feltárt rablógödrök

